

Niko Bilić

Živi plamen ljubavi i filozofija

— razmišljanja o mistici svetog Ivana od Križa

Uvod

Karmelski red g. 1991. obilježava spomen na 400 godina od smrti sv. Ivana od Križa. To je proslava koju je i Sveti Otac Ivan Pavao II. osobito naglasio encikličkim pismom "Učitelj u vjeri" što je objavljeno na Badnji dan prošle godine. Družba Isusova, od 27. rujna 1990. do blagdana sv. Ignacija Lojolskog 31. srpnja ove godine slavi jubilarnu ignacijansku godinu.

Ovaj velikan karmelske obitelji i Sv. Ignacije, utemeljitelj Družbe Isusove našli su se zajedno po ovoj inspirativnoj podudarnosti. Nije samo ona što povezuje dva Reda nego su još i druge niti što zbližuju isusovce s ovom velikom duhovnom zajednicom koja, premda nalazi svoje korijene još u starozavjetnom životu služenja Bogu – napose sv. Iliji, – nekako je najviše poznata po svom terezijanskom duhu. Za samu sv. Tereziju, osim što je – kako je poznato – bila povezana s ocima iz Družbe, upravo u Ignacijevoj rodnoj tvrđavici u Loyoli svjedoči se kako joj je u njezinim mističnim viđenjima bilo na poseban način označeno mjesto članova Družbe Isusove u Crkvi.

Prošlog ljeta imao sam prilike razgovarati s jednim od članova profesorskog zbora za fundamentalnu teologiju u glasovitom sveučilištu Deusto u gradu Bilbao. On mi je, govoreći o prisutnosti i značenju Ivana od Križa i Ignacija Lojolskog u današnjoj španjolskoj kulturi, spomenuo kako se za ovu godinu pripravlja izdanje istraživanja koja obrađuju zajedničke crte duhovne baštine ove dvojice Božjih ljudi.

Na našem akademskom seminaru na Filozofskom fakultetu o filozofiji religije obrađivali smo fenomen čovjekova *mističnog* susreta s Bogom, i uopće *tajanstveno* i *sveto* kao poseban fenomen koji se pokazuje pred čovjekovom teorijom o stvarnosti. Kasnije smo čitav nastavni kolegij posvetili fenomenologiji religije.

Nekako u tom smislu pokušao sam u ovom radu donijeti prikaz i razmišljanje o nekim temama iz djela "*Živi plamen ljubavi*". Htio sam uroniti u svijet mistike Ivana od Križa; htio sam ozbiljno krenuti na put u potragu da otkrijem što je to *mistično*, kako se *tajanstveno* i *sveto* nama mogu očitovati prema onome što Ivan od Križa naučava. Promatranjem i teoretiziranjem nastojao sam opisati, pa i osvjetljavati i tumačiti, ne bih li što više dohvatio ono bitno i stvarno u tom *fenomenu*. Valjda je glavni propust što zapravo uopće nije konzultirana karmelska literatura.

Nakon nekoliko biografskih zapisa o Ivanu od Križa koji ukratko predstavljaju lik Ivanov i žele poslužiti kao most u '*egzistencijalnu podlogu i okolinu*' u kojoj nastaje i živi njegova nauka, slijedi uvodno poglavlje, o samoj stvarnosti mističnog susreta i o subjektima tog zbivanja. Drugo poglavlje, na istoj toj crti, dalje prikazuje i razrađuje *fenomen mistične spoznaje*. To je spoznaja koja se u našem pristupu stvarnosti pokazuje kao nešto novo, drugačiji i nov način spoznavanja, različit od redovitog. Promotrivši koja su, prema Ivanu, svojstva te spoznaje, što je predmet i koji su plodovi takva znanja, otkrivamo da se čitava

mistika može tumačiti upravo kao *spoznaja*. Iza toga dolazi kratka rasprava o nekim poteškoćama na koje se može naići u proučavanju Ivanove mističarske misli. Četiri objekcije i odgovora, u klasičnoj formi, objašnjavaju nekoliko pogleda na mistični fenomen. "*Filozofija mistike*" htjela bi dodirnuti, na vrhuncu Ivanove *gore Karmela*, središnju točku njegove nauke: sjedinjenje s Bogom. Tumačenjima i teorijom nastojim nekako dovesti u umsku bistrinu taj fenomen "*zagrljaja*" mistične osobe i Boga.

Osim naših brojnih školskih sastanaka o filozofiji religije što ih je vodio prof. o. dr. Hrvoje Lasić OP, i moje zaljubljenosti u Ivanove misli i osobnog razmišljanja, u nastanku ovoga rada od velike je pomoći bilo ono što sam imao prilike naučiti iz spisa i, još više, predavanja uživo iz ontologije što ih je držao prof. o. dr. Miljenko Belić. Oni su mi, kao poticaj i potkrepa za vlastito filozofiranje, poslužili obilato, kao što će se vrlo brzo i lako vidjeti u bilješkama i popisu literature. Veliku ulogu ima i čitav studij filozofije.

Zbog toga bih htio izraziti iskrenu zahvalnost.

Sveti Otac o Ivanu od Križa

U svom apostolskom pismu za četiristotu obljetnicu smrti Svetog Ivana od Križa papa Ivan Pavao II. naglašava da je središnja crta Ivanova djela i nauke upravo ona dimenzija u čovjeku po kojoj je u dodiru s Božjom stvarnošću.¹ To Ivan od Križa naziva *vjera*. "*Vjera je jedino prikladno i dostojno sredstvo zajedništva s Bogom.*"² Ono čemu će Ivan od Križa sav svoj život posvetiti je rast i odgoj u vjeri.³ A *vjera* to znači činjenicu da je čovjek po naravi stvari u odnosu prema Bogu. *Vjera* u Ivana je sredstvo da taj odnos osobno i svjesno oživi, bude aktualiziran, da se u čovjeku ostvari '*teološki život*'.

Upravo o tom *susretu čovjeka i Boga* htio bih nešto reći u ovom radu. To je taj fenomen koji je prisutan, i koji pokušavam dohvaćati i promišljati od prve stranice uvoda do zadnje misli u zaključku. To je *prostor* u kome se odvija sav proces ovog mističnog susreta s Bogom.

Papa napominje da Ivan otkriva u ljudima i stupa u kontakt s najdubljim težnjama.⁴ Razbudi ih i pomaže im da iziđu na vidjelo i dobiju pravo mjesto u zbivanju života osobe. Ivan pogađa i dohvaća tu najvišu točku stvarnosti ljudske osobe koja se izdiže nad ostale činioce u tijeku individualne povijesti. I premda se izdiže ona je i nazočna na svoj način, i prožima i čini presjek kroz sve slojeve unutarnjeg i vanjskog čovjekova života. *Vjera* to je veza po kojoj je svaki čovjek po naravi pozvan da bude *pontifex* koji će na svjetlu Božjeg pogleda prepoznavati sav svijet i usmjeravati ga k Njemu.

Ivan od Križa je učitelj u vjeri, piše Ivan Pavao II. On je svjedok živoga Boga. Njegova povijest i njegovi spisi pokazuju putove života vjere. Ta njegova poruka ima univerzalnu važnost i utjecaj. On je osoba i takav učitelj koji privlači zanimanje ljudi iz najrazličitijih religioznih i kulturnih sredina. Njegovi spisi su blago koje treba dijeliti sa svima koji traže lice Božje danas.⁵ *Ivan od Križa je čovjek zaljubljen u Boga.*⁶

Budući da se želim kretati u filozofijskom kontekstu navest ću i to da Papa posebno spominje kako *Doctor Mysticus* gorljivo uzvisuje vrijednost ljudskog uma. Ivanov je glasoviti aksiom: "Jedna sama misao čovjekova vrijedi više nego čitav svijet; ta, njega je jedini Bog dostojan."⁷ Svojom moću razumijevanja čovjek nadvisuje svu ostalu svjetsku stvarnost. Ta ga moć ne smije voditi k pretenzijama zemaljskog gospodarenja nego ona ga upravljati prema njemu vlastitoj i dostojnoj svrsi, jedinstvu s Bogom. Moć razumijevanja znači otvorenost za misterij.⁸

---

¹ "Učitelj u vjeri" (*UV*), dano u Rimu kod Sv. Petra 14. XII. 1990; L'Osservatore Romano br. 52, 24. XII. 1990. (weekly edition), str. 6-9.

² usp. *UV*, br. 2. -- Sam Ivan Pavao II. (Karol Wojtyła) na završetku teoloških studija napisao je doktorski rad pod naslovom: *Vjera prema Svetom Ivanu od Križa*. Njega je, naime, od mladosti pronašao za sigurnog voditelja u vjeri (usp. br. 2). Ovo je djelo unišilo u svjetsku ivanovsku bibliografiju. v. S. JUAN DE LA CRUZ, *Obras completas*, Editorial de Espiritualidad, Madrid 1988, 3. izd, (J. V. Rodriguez, F. R. Salvador); Apendices.

³ usp. *UV* br. 11.

⁴ usp. *UV* br. 1

⁵ *UV* br. 1.

⁶ *UV*, br. 8.

⁷ IVAN OD KRIŽA, *Riječi svjetla i ljubavi*, 59. -- nav. prema *UV* br. 12.

⁸ usp. *UV* br.12

Upravo *Živi plamen ljubavi*, na koji je usredotočen ovaj rad, nalazi svoje mjesto u Enciklici u opisivanju unutrašnjeg molitvenog dijaloga vjernika s Bogom: *"Budući da Bog, dakle kao davatelj komunicira s njim kroz jednostavnu spoznaju s ljubavlju, osoba također, kao primatelj, komunicira s Bogom kroz jednostavnu spoznaju ili pozornost iz ljubavi, pa je tako spoznaja združena sa spoznajom i ljubav s ljubavlju."*⁹

Ivan od Križa i njegovi spisi

Jako bih volio da mi uspije sročiti sve ovo dalje što želim o Svetom Ivanu od Križa i njegovom **"Živom plamenu ljubavi"** s onim oduševljenjem i onim žarom kako to sam on čini. Dapače, mislim da je **oduševljenje** ključna stvar kojom najbolje možemo razumjeti ono o čemu Ivan govori.

Kad mi je prošle godine u proljeće prvi put valjalo govoriti o tome, na početku smo barem kradom bacili pogled kroz prozor učionice i pokušali uočiti svibanjski ugođaj koji ispunja naš dan svjetlom sunca, cvijećem, bojama i mirisima, cvrkutajima, zelenilom novog života, bujanjem... Možda bi nam jednako tako misao na jesen koja je zašarenila listove svojim specifičnim žarom dobro došla da uniđemo u svijet Svetog Ivana od Križa.

Također – a, jednako, sasvim kratko – moglo bi koristiti da se u vlastitim mislima prenesemo nekoliko "koraka" unatrag, u 16. stoljeće, i na brzinu se prisjetimo i, eventualno, predočimo sve što god znamo o tadašnjem svijetu i životu, o ondašnjoj **Europi**, i napose o Španjolskoj.

Ivan je rođen 1542. godine u španjolskom gradiću Fontiveros, kao najmlađi, treći sin u obitelji.¹⁰ Otac je prerano umro i bili su vrlo siromašni. Majka, koja je zarađivala za sebe i za djecu, vrlo vjerojatno je tom svojom žrtvom, a onda i pobožnošću ostavila svoj izričit dojam u dušama sinova.

Glede duhovno-kulturne situacije, mislim da mirno smijem kazati da je tada općenito vjerski život bio uobičajen, pa i cijenjen. U društvu vrlo zanačajan u pozitivnom (samostani, kultura, školovanje i odgoj), a i u negativnom smjeru (iskrivljena strogost inkvizicije, miješanje religije i politike).

Iz biografije

Postoji predaja prema kojoj se jednom mali Ivan, dok je još bio dijete, igrao i upao u neko jezero ili veliku baru. Tada mu se ukazuje Blažena Djeвица Marija i spašava ga da se ne utopi.

Primljen je kao đak u isusovački kolegij i ondje dobiva naobrazbu prema tadašnjem običaju. Smijemo zaključiti da tu neposredno upoznaje kako to Družbini patri žive svoju vjeru, specifičnosti ignacijanske duhovnosti i služenje Gospodinu.

⁹ UV br. 13. prema *Živi plamen ljubavi* III,34.

¹⁰ Podatke za ovih nekoliko misli o Ivanovoj biografiji zasnivaju se ponajviše na životopisu: CRISOGONO DE JESUS SACRAMENTADO: *Životopis Svetog Ivana od Križa crkvenog naučitelja i učitelja mistike*, (prevele: sestre Karmela u Brezovici), Radosna vijest, Sarajevo 1974. i članku o sv. Ivanu u *The Encyclopedia of Religion*, M. ELIADE (gl. ur.) Mac Millan Publishing Company, New York 1987.

Bez sumnje je u ono doba duhovno zvanje bilo u znatnoj cijeni, pa je tako osim što je valjalo tražiti priliku za školski odgoj, čini mi se, i Ivan već od malena razmišljao o redovničkom životu. Bog uvijek ima svoje putove. Ivanov izbor je bio Karmel. Najvjerojatnije je s karmelićanima najprije stupio u kontakt.

Nakon "osnovnog školovanja" u kolegiju, odlazi u karmelski novicijat. Potom dovršava uobičajeni filozofski i teološki studij. Posebno spominjem i skrećem pozornost na ovaj intelektualni put Ivanov, zato što pokušavam promatrati cijelu stvar pod filozofskim vidikom.

Za one koji imaju neko (ili već vrlo obilno) iskustvo u crkvenim i redovničkim strukturama, ako napomenemo i to da je više puta Ivan izabiran za poglavarску službu i da je bio cijenjen duhovnik, imat će svoje značenje.

Već kao mladi redovnik, tj. oko svoje dvadesetpete godine, započinje svoju suradnju s velikom obnoviteljicom Karmelskog reda, Svetom Terezijom Avilskom. Zbog tog svojeg poduzimanja bio je i doslovce proganjan od subraće, pa i kažnjenički zatočen devet mjeseci 1577/1578. godine. Prema životopisu samostanski zatvor mu je bio prava zatvorska samica: nečista, mračna, vlažna, premalena prostorija, bez higijenskih uvjeta i bez prave hrane. Odatle je uspio pobjeći, a kad se je drugi put – sada među njegovim istomišljenicima i suradnicima, pristalicama obnove – probudila zavist, nije ga dostigla jer je umro. To je bilo 1591. godine.

Ivanovi spisi

Zbog njegova životnog djela i zbog njegovih spisa crkveno poglavarstvo proglasilo ga je Naučiteljem Crkve s imenom "Doctor Mysticus". I kod nas, u hrvatskom prijevodu, postoje: "Uspon na goru Karmel", "Tamna noć", "Duhovni spjev" i ovaj "Živi plamen ljubavi", pa i ostali "Kraći spisi".¹¹ Može se pročitati da je vrlo veliko značenje tih djela Ivanovih za kulturu, Španjolske i Europe. Kod nas je, koliko ja znam, nekako vrlo malo poznat.

Mislim da je vrlo zgodno uočiti – onako općenito – kako su ta djela nastajala. Sveti Ivan od Križa je bio duhovnik sestara u Karmelima. Običaj je bio da oci po dogovoru pohode Kuće i svojim naukom i osobnim razgovorima – uz redovite sakramente – pomognu redovnicama na duhovnom putu (baš kao i danas). Ivan – veliki molitelj, školovani teolog, vjerski mislilac, i nadareni pjesnik – ponekad je, s namjerom da dadne sestrama, zapisao koju misao o duhovnom životu, napravio koji crtež i skicu prikladnu kao poticaj za osobno razmišljanje, ili pak pravu, stilski sasvim dotjeranu – i umjetnički cijenjenu – pjesmu.¹² To je činio, kako izgleda, uglavnom na izričitu molbu koje od sestara: zbog njezine – kako piše – "svete želje", a "za pobožnost i napredak"¹³ Nakon toga će napisati, opet na izričitu molbu i traženje karmelske poglavarice, tumačenje tih stihova: koje su misli i doživljaji zabilježeni u njima i što zapravo znače, što poručuju i kako se primjenjuju.

¹¹ v. biblioteka *Symposion*, Samostan Sv. Klare, Split.

¹² U Karmelu u Avili još se uvijek čuva sličica Rasketoga olovkom izrađena.

¹³ **Živi plamen ljubavi**, Uvod, br. 1 -- Služio sam se izdanjem SVETI IVAN OD KRIŽA, NAUČITELJ CRKVE: *Živi plamen ljubavi*, Symposion, Split 1977. To je prijevod s talijanskog prof. o fra Andrije Bonifačića, uspoređen sa španjolskim izvornikom u poznatom nizu Biblioteca de Autores Cristianos. Rimski broj označava poglavlje-strofu, a arapski – broj odlomka. Dalje se ne navodi naslov nego samo brojevi.

Također želim napomenuti kako ti spisi nastaju 'u životu' – niču iz onog najrealnijeg čovjekovog: iskustva življenja u svagdašnjici. U njega su, dakle, – i tako ih je, meni se čini, najbolje promatrati – uklopljeni i utopljeni. Nisu, kako bi se moglo pomisliti kad obično čujemo riječ '*mistično*', u nekoj udaljenoj i odijeljenoj sferi kvazimističnih čudovišnih zanosa solidno ograđenih od dnevnog života i dužnosti, napora i vjere i – napose – od bližnjega. Prema *Pogovoru* urednice našeg izdanja, Ivan je, dok je pisao *Živi plamen* imao dužnost provincijalnog vikara, što znači da mu je valjalo – bez prijevoznih sredstava! – obilaziti karmelske kuće i obavljati dio poglavarske službe i kako se meni čini uvijek preobilne i zamorne – administracije, a za ovaj mu rad bijaše na raspolaganju svega dva tjedna. K tome, dok piše nema posebne radne literature iz koje bi crpio građu i potkrepljivao iznošenu nauku, osim Biblije.

Još mi djeluje važnim i plodnim primjetiti kako zapravo i **Uspon** i **Tamna noć** i **Duhovni spjev** i **Živi plamen** Ivan piše nakon mučnog i gorkog iskustva progonstva: odbačenosti i prezira i krajnje tjelesne izmučenosti.¹⁴

Pjesma duše i tumačenje

Prema podatku u *Encyclopedia of Religion*, Pjesma "Živi plamen ljubavi" nastaje između 1582. i 1585. godine (dakle, svakako poslije burne 1577/78), a *Tumačenje* od 1585. do 1591. Ivan je tada bogat iskustvima o kojim je sigurno puno reflektirao za mnogih satova osobne molitve koji su uobičajeni u karmelskom redu. Vjerojatno je pisao do pred smrt (1591.), pogotovo kad posljednja strofa **Živog plamena** nije tako obilno razrađena i protumačena.

Struktura sva četiri spisa je slična. Nakon uvoda, navedena je *pjesma*, zatim slijedi *tumačenje* prve strofe, pa svakog njezina stiha napose, razdijeljeno na brojeve-odlomke. I tako redom: koliko ima strofa, toliko knjiga ima poglavlja. Dijeli se na *Strofe* i tako navodi. **Uspon na goru Karmel**, najopsežnije djelo, i **Tamna noć** koja – stvarana tako da čini jednu cjelinu s *Usponom* – tumači iste stihove, Ivan nije uspio dovršiti.

"*Živi plamen ljubavi*" podijeljen je na četiri strofe-poglavlja. *Prva strofa* sastoji se od šest stihova pjesme i trideset i šest brojeva tumačenja. *Druga strofa* ima također šest stihova i trideset i šest brojeva. U *Petoj strofi* je uz šest stihova razrađeno čak osamdeset stavaka, a posljednjih šest redaka pjesme protumačeno je s kraćih sedamnaest odlomaka.

Napominjem i ovaj poseban pristup: *pjesmu* – a pjesma je ono glavno u: ishodište, nosilac i okvir čitavog spisa – "**duša govori**"¹⁵, a "**sastavljena je u molitvi**"¹⁶ Za *tumačenje* Ivan kaže da "mu se nije dalo sastavljati" nego tek kad mu je "Gospodin rasvijetlio razum i ulio nešto žara".¹⁷ I u tome s krije jedan razlog zašto su ovi spisi posebno značajni za *filozofiju religije* i razmišljanje o *tajanstvenom, svetom i mističnom*.

¹⁴ To spominjem i zato jer držim da i sami možemo prepoznati da je onaj moment u osobnom životu kad smo do kraja iskusili svoju nemoć i bijedu, bespomoćnost od samih sebe, – po naravi – vrlo značajan.

¹⁵ *Uvod*, 4

¹⁶ *Podnaslov* djela

¹⁷ *Uvod*, 1

ŽIVI PLAMEN LJUBAVI

Sadržaj

Ovim prikazom sadržaja *Živog plamena ljubavi* koji započinjem, htio bih reći sve, i onako bogato kako to Ivan govori. Očito neizvediv posao, jer bi trebalo čitavu knjigu ovdje navesti. Stoga ovo što slijedi su izvaci i navodi iz djela i sažeci pojedinih misli, i to neću posebno napominjati.¹⁸

Prva strofa:

O živi plame milja,
što nježan prodro ti si
do najdubljeg dna duše, ah ne kasni!
Kad nemio već nisi,
izvoli do svog cilja:
Rastrgni veo što priječi susret jasni.

Duša koja govori ove stihove već je prepuna nebeskih užitaka i sva ražarena u božanskom sjedinjenju. Ona vidi da je sama preobražena u Boga i ujedno da je Bog na tako uzvišen način posjeduje te da joj je dano na raspolaganje bogatstvo darova i kreposti, pa joj se čini da je već blizu blaženstva, tako blizu da je dijeli tek veoma tanak veo.

O živi plame milja! Kome je to upućen ovaj stih i čitava pjesma? Duša se obraća, i to žarkom željom, plamenu ili Duhu Svetom. Ovaj ljubavni plamen je Duh njezina Zaručnika. Duša ga osjeća u sebi kao vatru koja, ne samo da je poništava i pretvara u slatku ljubav, nego u njoj gori, i svaki put kad se razbukta zapljuskuje je slavom i osvježuje dahom božanskog života.

Duša je postavljena na takav stupanj ljubavne preobrazbe u kojem je ona kao naprekidnom vatrom prožeto drvo. U takvom stanju duša ne može izvoditi čine, nego ih sve izvodi Duh Sveti i na njih potiče dušu: stoga su svi njezini čini božanski, jer je ona pobožanstvenjena i od Boga poticana.

Prije nego je došlo do ovog stanja duša je prolazila kroz muke. Taj tzv. put čišćenja, mistici, a posebno Ivan, nazivaju *noć*, a općenito se uspoređuje sa čistilištem. Bog postaje *protvinik, okrutni*. Ivan o tome govori uz 4. stih: "*Kad nemio već nisi*".

Riječima: "Ah, ne kasni! Izvoli do svog cilja" Duša traži da ovo duhovno vjenčanje bude savršeno sklopljeno u blaženom gledanju (tj. zagrobnom vječnom životu s Bogom kako ga kršćanska vjera promatra). No duša je već u ovom stanju, o kojem je ovdje riječ, predokusila slast vječnsti.

Zadnjim retkom prve strofe "rastrgni veo što priječi susret jasni!" duša vapi da bude rastrgan onaj veo što dijeli smrti od vječnog života.

---

¹⁸ vidi gore bilj. 13.

Druga strofa:

*Ah, slatki žaru! Muko,
Ti ranom zdravlje vraćaš!
Ah, dodiru iz vječnosti što krenu!
Ljubazna jaka ruko,
što svaki podvig plaćaš,
Usmrćujuć, ti smrt na život prenu.*

Duša je u dijalogu s Bogom (a Bog se objavio kao Sveto Trojstvo). Prvim uzdahom ove strofe: "ah, slatki žaru!" obraća se Duhu Svetom.

"Muko, Ti ranom zdravlje vraćaš!!" kaže duša dalje u svojoj pjesmi. Čitava duša postaje velika ljubavna rana. Prikazujući to kao i obično što jednostavnijom usporedbom iz redovitog iskustva, Ivan piše: vatra kad zahvati neki predmet, ranjava ga, tj. djeluje na njega i on, ako je zapaljiv, počinje gorjeti. Ako je taj predmet već prije nekako bio povrijeđen, razderan ili okljaštren, s ogrebotinom, – vatra će i tu "ranu" zahvatiti, zapaliti i učiniti užarenom.

"Ah, dodiru!" duša uzdiše u slijedećem stihu Riječi Božjoj, Božjem Sinu. "Ljubazna jaka ruka", koja je isto toliko darežljiva koliko je moćna, jest Bog Otac.

"Iz vječnosti što krenu". U ovom susretu i s Rukom i s Dodirrom duša pronalazi nešto od vječno života, svjesna je da dolaze s onu stranu stvarnosti.

Kad u slijedećem stihu veli: "Što svaki podvig plaćaš", duša hoće izreći kako joj je Bog svojom milošću uzvratilo za sve muke što ih je pretrpjela i sve napore što ih je poduzela na svom putu. I više od toga, jer u predokusu vječnosti na ovom stupnju osjeća se ne samo podmirena i pravedno naplaćena nego i veoma nagrađena preko svojih zasluga.

Kao što prije priznaje Božanskoj Ruci: "Ti si me ranila da me iscijeliš i ubila si u meni ono što me je držalo mrtvu bez božanskog života!", tako duša zadnjim retkom druge strofe - "Usmrćujuć, ti smrt na život prenu." kazuje kako je dokinuta njezina uporaba pamćenja, razuma i volje u službi svijeta, požuda i uživanja stvorova, i sve njene moći po svojim težnjama (tj. nakani, zašto nešto poduzima) i djelovanju (tj. na koji način radi) postaju božanske.

U ovim uvjetima tako savršenog života duša u nutrini i vanjštini živi blagdanski i vrlo često duhovnim ustima kliče glasom božanskog zanosa nebu uvijek novu pjesmu punu veselja i ljubavi, jer je svjesna svoga sretnog stanja.

Treća strofa:

*O baklje, vatro sama,
U bljesku tvom i sjaju
Pećine sad mi, osjeta podrijetlo
Što bje sam mrak i tama,
Najdražem dobru daju
Čudesne cijene toplinu i svjetlo!*

Ove stihove duša upućuje "bakljama". Baklje ovdje označavaju Božja svojstva i kreposti: svemogućnost, gospodstvo, božanstvo, mudrost, dobrotu, milosrdnost, pravednost, istinitost, vjernost itd. Budući da je Bog u sebi 'jedinstven' i 'nesastavljen', ta svojstva su Bog sam. Tako i stih od množine: "O baklje", prelazi u jedninu: "vatro sama", "bljesku tvom".

Bljeska i sjaj baklji u drugom stihu ove kitice jesu ljubezna saopćenja što ih božanska svojstva pružaju duši. I sama duša, jer je sjedinjena s njima po svojim moćima, također je preobražena u ljubavni, unutrašnji sjaj.

Slijedeća misao u pjesmi: "Pećine sad mi, osjeta podrijetlo, što bje sam mrak i tama, najdražem dobru daju čudesne cijene toplinu i svjetlo!" govori o pećinama. Duševne moći: pamćenje, razum i volja su beskrajne pećine. Dok nije Božja milost na njih djelovala, bile su u potpunom mraku. Kad su očišćene trpe, jer su po svojoj naravi usmjerene na neizmjernost (tj. na svu puninu postojanja), sve dok ih ne ispuni savršena božanska mudrost i ljubav, sam Bog.

Nastavljajući tumačenje ovog trećeg stiha treće strofe, Ivan od Križa sažima upute za duhovni život do ovog najvišeg stupnja i u njemu. Kroz čak četrdeset brojeva, od 27. do 67. – tako i jest tumačenje ove kitice najopsežnije – slijedi niz upozorenja duši i, naročito, njezinu voditelju (tj. duhovnom učitelju). Ivan razvija praktičnu duhovnu nauku o tri slijepca koji mogu biti zapreka duši u njezinu hod. Prvi slijepac može biti duhovni vođa ukoliko nema tako dubokog duhovnog iskustva a nije otvoren nadahnućima Duha Božjega, pa pogrešno postupa zahtijevajući da se sve ravna po njegovu shvaćanju i načinu mišljenja. Drugi slijepac je davao, zli duh koji sa svoje strane baš ide za tim da dušu što više onemogući u njejoj suradnji s Bogom. I konačno, duša sama, dok još ne prepoznaje što se s njom zbiva, može biti treći slijepac ako uporno pokušava preuzeti sve u svoje ruke i tako se počne zatvarati djelovanju milosti.¹⁹

Potom se govori o osjetima duše. Kao što imamo fizičko osjetilo vida, tako u nama postoji i duhovni vid kojim gledamo tek u Božjoj svjetlosti.²⁰

Možda vrhunac Ivanove nauke nalazimo u 78. i 79. broju ovog dijela. To je totalna komunikacija s Bogom, savršena ljubav, ljubav u punini: duša Bogu daje Boga koji joj se darovao.

Ovo je najveće zadovoljstvo, najveća sreća duše. Duša ljubi Boga, uživa u Njemu, hvali ga i zahvaljuje mu. Duša ljubi po Duhu Svetom kao što se ljube Otac i Sin.

¹⁹ vidi niže gdje se govori o tim praktičnim poukama za duhovni život i tri slijepca str. 25-27

²⁰ o 'osjetima duše' vidi niže u poglavlju o spoznaji *Duhovna osjetila*, str. 33-34

Četvrta strofa:

*O kako sladak, ubav
Budiš se u srcu mom!
Skrovita samom gdje ti je odaja!
Koli dah tvoj za ljubav
U skladnom pokretu svom
Milno i prenježno mene osvaja!*

Duša je sjedinjena s Bogom. Doživljava kako se Bog budi u njezinoj duši. Pri tome nastaje Božje disanje u duši. Kod svega toga duša uzima sliku onoga koji duboko diše pri buđenju od sna; ona zaista ovdje tako osjeća.²¹

Ganuta ovako Božanskom Riječi duša je neprestano ispunjena osjećajem slave, doživljava sjaj kreposti i ljepota svih stvorenja.

Duši je postalo jasno ono što Ivan Evanđelist piše u Prologu svojem spisu o Kristu Gospodinu da u Njemu bijaše život svemu što je postalo (Iv 1,3-4), i ona riječ što je Pavao uputio svojim grčkim slušateljima: "U njemu živimo, mičemo se i jesmo" (Dj 17,28).²²

Budući da se sve to "događa u unutrašnjosti duše", slijedećim stihom: "Skrovita samom gdje ti je odaja", duša hoće reći kako u njoj prebiva Bog, ljubljeni s unutaršnjim i tijesnim zagrljajem. Bog tu redovito počiva, spava. Duša tek povremeno osjeća kako se On, njezin Zaručnik, na savim duhovan način, budi. On samo malo ponekad otvori svoje oči jer kad bio uvijek sasvim bio budan u njoj, to bi bilo više nego što bi duša u ovom stanju mogla podnijeti. Već bi bila u slavi.

Zaključnim stihovima:

*Koli dah tvoj za ljubav
U skladnom pokretu svom
Milo i prenježno mene osvaja!*

duša opisuje kako u svojoj vrhunskoj proslavljenosti i zaljubljenosti osjeća dah Božji. To je disanje "Duha Svetoga u Bogu", a "Bog ga izvodi u duši".

Jezik i stil

Želio bih izreći nekoliko ideja o Ivanovu jeziku u "Živom plamenu ljubavi" i nekim osobitostima njegova izraza.

Riječ za dijalog

²¹ vidi niže u prvom poglavlju o mističnom susretu s Bogom o tom *Božjem dahu*, str. 27.

²² vidi misao o tome u poglavlju o spoznaji, niže str. ???

Mislim da se može uočiti jedna općenita a nijansirana značajka u načinu izražavanja u Ivana. U prvoj godini studija filozofije kada sam prvi put imao prilike čitati Aristotelove spise bio sam pomalo začuđen. Pokušao sam malo proučavati njegov *Perē psyhēs* u hrvatskom prijevodu prof. g. Milivoja Sironića²³ i bio sam u stvari oduševljen njegovim formulacijama. Naime, baš smo u tom razdoblju studija tražili i proučavali u kakvoj su vezi riječ, stvarnost i (osobni) život. Oduševio me je Aristotelov stil gdje u istančanom zapažanju i zaključivanju uopće nema neke hladne kategoričnosti i inzistiranja da baš ta nauka bezuvjetno mora biti prihvaćena zbog nekih čvrstih razloga, kako sam otprilike očekivao u svojim običnim domišljajima i što se često naziva 'filozofiranjem', nego je solidna nauka prikazana čedno. Dojmljivo mi je djelovalo koliko puta je formulacija inicirana s "*čini se*" i tvrdnje složene u obliku "*ako*" je ovo, "*onda*" je ono.

Toga sam se izričito sjetio naišavši na momente slične izražajne finoće u "Živom plamenu". Već u "Uvodu" Ivan upozorava: "sve to što ću reći odnosi se prema stvarnost kao što se slika odnosi prema živoj osobi", (što je moglo biti posebno interesantno za nas koji smo baš onda cijeli semestar slušali teoriju spoznaje.) Njegov zahtjev je apel: "ne, ne smije se smatrati nevjerojatnim!" (I,15). Govoreći o određenoj pojedinosti, u pisanju ističe: "po mojem mišljenju".²⁴

Računajući očito, na vlastitu refleksivnost i duhovno znanje čitaoca, a onda čini mi se i sa svrhom da ga potakne, s jedne strane i poznavajući analognost riječi i duha s druge, u iznošenju svoje nauke odmjerava: "odgovara toliko stvarnosti", traži upotrebljavajući konjunktivni oblik: "što bi to bilo"²⁵, a onima koji ne bi vjerovali ovako svjetuje i odgovara: "jer je malo znanja i iskustva o tome, ne smije se smatrati nevjerojatnim"²⁶.

Ivan traži pravi izraz: "da tako rečemo" (III,26). Iznenađen i u čudu – kao iskonski filozof²⁷, – promatra i zapisuje ono što se dogodilo i razmatra o tome.

Živahno obilje

Kad sam uzeo u ruke i počeo čitati, Ivanov način opisivanja je posebno djelovao na mene. Do sad sam čuo, i čini mi se da se tako općenito drži, da je Ivan od Križa u duhovnoj teologiji istaknut po tome što u svojoj nauci traži potpuno odricanje, uzdržavanje od svih stvari, i izbjegavanje i odbijanje svake duhovne utjehe,²⁸ a ovdje sam se našao zapljusnut govorom o slavi, uzvišenosti, najvećim užicima i unutrašnjoj slatkoći.

Mislim da svaki čitatelj može u bilo kojem djelu Ivana od Križa pronaći i osjetiti to bogatstvo izraza: pjesnički i obilato slikovit način izlaganja i opisivanja, i ono što stručanji prepoznaju kao vezu s biblijskim starozavjetnim motivima u istočnjačkim duhu: slike iz prirode i simbol. Ako se ne varam upravo to je vrijednost i glasovitost tih spisa u čisto

²³ ARISTOTEL: *O duši* (preveo Milivoj Sironić), *Nagovor na filozofiju* (preveo Darko Novaković), Naprijed, Zagreb 1985.

²⁴ III,3; IV,4

²⁵ I,9

²⁶ I,15

²⁷ usp. npr. T. VEREŠ: *Uvod u filozofiju*, FTI, 1979, skripta.

²⁸ usp. npr. NADA, NO ADMITIR, J. ČURIĆ, "O znanstvenim Istraživanjima u Međugorju", *Obnovljeni život* br. 3/4 (XXXIX) FTI, Zagreb 1984. str. 329-339.

književno-umjetničkom pristupu koja smještaju Ivana na čelo i same najuzvišenije vrhunce španjolske pisane kulture.

Prošle godine je u drugom ciklusu velike kulturne akcije "Las edades del hombre" (Doba čovjekova) kojim se želi pokazati veza i međusobni utjecaj Crkve i kulture u drevnoj španjolskoj Kastiliji, u Burgosu gradu koji je kulturno-povijesno središte pokrajine, s katedralom koja je poznata po Europi, upriličena baš povijest pisane riječi na tom području i domaćim kastiljskim jezikom. Spisi Ivanovi i Svete Terezije Avilske na posebnom su mjestu i doslovce žele označiti najviši domet u zapisanome.

Poezija dodira

Premda je predmet izričito duhovne naravi, u svom prikazivanju Ivan se obilato služi izrazima koji obuhvaćaju područje afektivnoga i osjetnoga. Prema tome tu se radi o određenoj analogiji, a sa svrhom da se govor o duhovnome što više približi redovitom doživljaju i jeziku. Od samog početka Ivan govori o 'duhovnosti', tj. o molitvi i odnosu prema Bogu, a koji se živi – "s unutaranjem i nježnom slatkoćom ljubavi".²⁹ Ivan promatra dušu kako – "gori u ljubavnom plamenu".³⁰

Bilo mi je, rekao bih, zapanjujuće kad sam nailazio da jedan takav asketa – a znajući neke pojedinosti o njegovim strogim pokorama nije krivo tako naglasiti – tako mnogo i često i izričito govori o užitku, o nježnosti, i o ljubavi.³¹

U "Živom plamenu" je preobilje 'užitka', i to je onaj "najveći do kojeg se može doći na zemlji".³² Osoba postaje dionikom "Božjih užitaka".³³ Što god se opisuje kroz sve četiri strofe znači silan osobni užitak: osjećaj blaženosti, i vrhunske, najveće sreće.

Ivan također posebno voli upotrebljavati izraze koji opisuju ono što možemo okusom osjetiti. Govoreći o duhovnim doživljajima često doslovce upotrebljava riječi: 'sočno', 'ukusno', 'slatko', i opet 'gorko', 'bljutavo' i sl., i kaže kako duša osjeća 'okus pojedinačnih čina svoje moći'.³⁴ Mistični susret duše s Bogom je '*sladak susret*'.³⁵ U njoj je "slasna želja" i "najslađa čuvstva" (I,28). Ona čuje "slatko pozivanje" (I,29).

²⁹ Kad bismo se ovako u redovitom životu našeg vremena zapitali što mislimo o duhovnosti i životu u samostanima 16. stoljeća teško bi nam na pamet pala *nježnost*. Možda bismo se umah i nasmijali kad bi nam to netko nastojao spojiti. Čini mi se da je stoga zanimljivo primijetiti kako je u gotovo svim postavkama Ivanove nauke u *Živom plamenu* prisutna nježnost. *Nježno* je stalna tema.

³⁰ Uvod, 9. Isticanje moje.

³¹ Mislim da ne griješim ako kažem da čim je govor o duhovnom životu postoji neka sklonost da pomislimo, shvaćajući nekako "moralistički" na neku hladnu i željeznu askezu krutog moranja punu tjeskobe i prisile u nekim mračnim i nepoznatim sferama koja ne trpi nikakva ugađanja, odvojena od svakog zadovoljstva. Ona je s onu stranu nedostizivih vrhunaca totalne sublimiranosti, sreća joj je uglavnom zabranjena, ugodnost i odricanje za nju moraju biti strani. Doduše disciplina i odricanje je našem načinu postojanja po naravi potrebno i k tome baš Ivan u svojoj nauci o duhovnim počecima i putu u Usponu na goru Karmel i Tamnoj noći voli zahtijevati i naglašava nekakvo potpuno duhovno odricanje kao polazište i ishodišnu točku. Ovdje pak, u "Živom plamenu", je preobilje 'užitka'.

³² I,14

³³ I,15

³⁴ I,23

³⁵ I,29: "To je *sladak susret* [...> i toliko slađi i ukusniji, koliko se više činida će rsknuti veo života." –

Kad govori o volji opisuje njenu 'suhoću' i 'tvrdoću'.³⁶ Božji "*plamen je ukusan i sladak*". Duša koja još nije pripravljena "ne može osjetiti *slatkoću* hrane Božje ljubavi, pa joj je plamen *odvratan i gorak*."³⁷

Općenito Ivanov stil obilježava sjaj, veliko, veličanstveno, slavno, uzvišeno, "uzvišeni osjećaj slave" (I,28), a to i odgovara onome što kaže da se "duši čini kao da su umiješani svi balzami, sve miomirisne trave i sve cvijeće svijeta a šire svoj duh".³⁸

Sada vidimo kao u ogledalu

Bogato se koristi usporedbama i simbolima. Prema životopisu Ivan se u mladosti nešto i zanatom bavio, učio za drvodjeljca. Znanje koje je tako stekao, a čini se da je postao vrlo vješt u rezbarenju i crtanju – a umjetnik je bio od naravi,- i ono što je tada promatrao omogućilo mu je da traži i služi se što jednostavnijim i prikladnijim usporedbama kojima će oslikati svoju duhovnu nauku. Ivanu je omiljena usporedba s drvom u plamenu. Upotrebljava je često. Na ovaj ili onaj način duša koju Bog zahvaća (ovom osobitom, mističnom) milošću jest kao komad drveta koji gori u vatri.³⁹ Također voli usporedbu sa svjetlom. Duša u sjedinjenju s Bogom posve je očišćena i prozirna i poput stakla je kroz koje nesmetano prolazi Božje svjetlo.

Govoreći o odnosu s Bogom i o molitvi, Ivan preporučuje i služi se promatranjem vatre. Ta mu je usporedba, u stvari, na prvom mjestu, kako i sam naslov djela kaže. Naš redoviti doživljaj topline i svjetla u susretu s vatrom po naravi je prikladan za ovakav govor i tumačenje ljubavi. Slika vatre, predložiti si veliki oganj, na jednom će mjestu (u Usponu) biti predložen kao pomagalo u molitveno-misaonom pristupu Bogu: Dok se pokušavam sabrati zamišljat ću neko vrijeme da sam pred silnim plamenom i tako ću se nastojati oraspoložiti i pripraviti duh da doživim Božju prisutnost, Boga koji jest 'Prisutnost', Toplina, Svjetlo. U 'Živom plamenu' posebno obrađuje ovu analogiju u devetom broju trećeg poglavlja.⁴⁰

Osim toga u opisivanju ljubavi Boga i duše Ivan se služi usporedbom s mužem i ženom. Uzima sliku iz redovitog života muža i žene združenih u ljubavi gdje se daje drugoj osobi ne samo želja i simpatija, nego i duša i tijelo koliko god samo ona može primiti. I ukoliko prima nalazi se ispunjenom, prožeta dobrim osjećajem, životnošću – ljubavlju.

Razumljiva je i ilustrativna analogija s klesarom. Bog je poput umjetnika koji sa svojom osobitom ljubavlju, pažnjom i onim majstorskim umijećem, izvodi svoju umjetninu –

isticanje moje.

³⁶ isto.

³⁷ "Tako volja osjeća svoju skučenost i *bljutavost* u blizini onog golemog i *ukusnog* plamen, a ne osjeća *ukusnost* jer je nema u sebi..." usp. I,23; isticanje moje.

³⁸ II,24; Povezuje se i izjednačuje *duh* i miris, dah, što također možemo prepoznati kao vezu s istočnjačkim načinom govora. – vidi slijedeći podnaslov Glas Istoka.

³⁹ usp. "Kao što se na drvu ne vidi koliko je vlažno dok oganj, obuhvativši drvo, ne izvuče vlagu i dim tako da se drvo užari, isto tako treba reći i o nesavršenostima duše koja je zahvaćena božanskim plamenom."(I,22) Duši "koja nije raspoložena sve vrijeme prolazi u pripravljanju duha, pa obično zbog toga oganj sustaje da prodiere u drvo, sa zbog toga što u drvu ima odveć vlage, sad zbog malo topline koja pripravlja prodiranje [...>" (I,33).

⁴⁰ III,9 . Tu se nalazi fin, na svoj način precizan i suptilan, simbolički bogat opis. Fizikalno primitivna, ali rječita usporedba: Bog i duša – plamen i zrak.

dušu. Sprema je da bude tako lijepa da bude posve dostojna njegove ljepote.⁴¹ Nadalje, Bog je kao majka koja prima dijete – *dušu* – u zagrljaj. Bog je kao slikar koji na platnu izrađuje sliku.

Onaj koji čini

Još bih na jednu stilsku karakteristiku ovoga spisa htio svratiti pozornost, koja nam također govori o Bogu kako ga Ivan doživljava prepoznaje i opisuje. Poznato je da teološko promatranje u **pasivnom gramatičkom obliku glagola** u evanđeoskim izvještajima o Kristu Gospodinu želi otkriti da je Bog na djelu. Upotrijebljen pasivni oblik znači da je Bog Otac onaj koji vrši (milosnu) akciju. Kad je u tekstu pasiv, subjekt je Bog Otac. Slično bih primijenio i ovdje: Ivan obilno naglašava kako se na duši izvršava, a Bog je onaj koji djeluje. Duša je 'objekt' na kojem se izvode Božja djela. U opisivanju glavne tematike o tom posebnom stanju susreta između Boga i duše pasiv je u izrazu čest.⁴²

Iz Svetog Pisma

U uvodnom dijelu sam spomenuo da Ivan, dok piše, kao jedinu stručnu literaturu ima – Bibliju. Meni je bilo dojmljivo, dok sam čitao, kako obilno u razvijanje svojih misli uključuje osobe i događaje iz Svetog Pisma. Osjeća se, rekao bih, kako je unišao u pojedine svetopisamske situacije. Udomaćen je u njima i proživljava ih kao značajne i stvarne, utjecajne. U njima se kreće njegov život.

U skladu s redovničkim običajem i kršćanskom predajom u razmatranju i molitvi uživljavao se u biblijske spise, jer vjerom prihvaća da su objava Božja, tj. da je u njima izravna poruka Božja, i tako su postali dijelom njegova iskustva i osobne povijesti. S lakoćom ih unosi u svoje kazivanje kao potkrepu, usporedbu ili razjašnjenje, odnosno slikovit prikaz. Tako na primjer poznati prizor o Mojsiju pred gorućim grmom (I,29) i proroku Iliji pred kojim prolaze grom, vihor i blagi lahor, zatim naviještenje: anđelovu vijest o Duhu koju donosi nazaretskoj djevici (III,12), susret kraljice Estere i kralja Ahasvera (IV, 11-12) ili onaj, gotovo nepozant, o anđelu koji se je uzvinuo k Bogu u plamenu Manoahove žrtve (I,4). Spominje Tobiju s njegovim anđelom Rafaelom (II,28; I,21), a vrlo često u pomoć u opisivanju svog predmeta poziva Joba s njegovim nevoljama i molitvama i nepokolebljivom vjernošću. Cijelo djelo je prožeto riječima gorkih Jeremijinih vapaja i drevnim egzistencijalistički reskim molitvama – psalmima. Izajja se od proroka najviše spominje, a ima i znatan broj navoda iz kako povijesnih tako i mudrosnih svetopisamskih knjiga.

Posebnu pozornost svratio bih na evanđeoske citate koji imaju izuzetnu ulogu. Isus iz Nazareta čiji život opisuju ti izvještaji jest – za Ivana od Križa – Krist Gospodin, Sin Božji, Bog. S njime se duša sjedinjuje, tj. tako intenzivno susreće. On je, na svoj način, središnji lik čitavog ovog duhovnog događanja. Njegovom naukom i djelima kako su opisani rijačima

---

⁴¹ usp. III,58:

⁴² Duša je u nutrini **probrazena** u vatru ljubavi (Uvod,9). **Pretvorena** je u svjetlost (I,22). Duša **biva probrazena** u Boga i time **biva** preobilno **nagrađena** (II,1). **Pomazana** je duhovnim pomastima koje "čine da duša bude **privučena** i, da tako rečemo, **namamljena** od Boga (III,26). Od Njega je "**obnovljena i pokrenuta**" (IV,6). Ona je **očišćena, dovedena, postavljena** u to stanje, **rasvjetljena, probuđena**.

evanđelistâ, Ivan obilato obrazlaže svoje tumačenje. Čini se da se najviše služi Ivanovim, četvrtim evanđeljem, kako i brzi pregled podnožnih bilježaka u našem izdanju može pokazati.

Glas Istoka

Osobita je i uloga *Pjesme nad pjesmama*. Smatram da se s pravom može povući značajna paralela – kako se općenito i kaže u Uvodima ili Pogovorima – između Ivanovih djela i *Pjesme nad pjesmama*. I Ivan i ova starožidovska simbolička religiozna poema obrađuju isti motiv susreta zaručnike i zaručnice, čežnje za Ljubljenim. Ondje teolozi promatraju Bog i njegov izabrani narod, a ovdje su u ljubavi i intimnosti ujedinjeni Bog i *duša*.

Poznato je da orijentalni način promatranja svijeta i života obiluje živopisnim slikama iz prirode. Vinogradi, pašnjaci i livade, cvijeće i brežuljci, golubica i maslina, sunčev sjaj i vitki jelen imaju svoju funkciju u izrazu osjećaja i znanja. Vrlo utjecajnu zadaću na Istoku nosi i simbol; u Bibliji – u okviru teološke tradicije – osobito. U jednoj riječi ili sceni iz prirode, ili uopće bilo kojem događaju pisac pronalazi cijelo bogatstvo značenja. Tu se nalaze svi ti 'smislovi i poruke' koje čitalac koji napisu pristupa može u reлектiranju o njemu u svom duhu otkriti. Ta i cilj je da čitalac bude što više zahvaćen i uniđe u razmišljanje te vidi što to njemu znači, u njegovoj osobnoj životnoj povijesti i budućnosti, te izvuče što više ploda i duhovne koristi. I opet tako spretno i s punim uvjerenjem u simbolu se skriva i pronalazi razlog baš za ono što je sada u iznošenju nauke potrebno, i može se primijeniti na pojedinost o kojoj je riječ. Mislim da se može naglasiti još i element tajnovitosti – a to se u običnom govoru često naziva **mističnim** – koji uz ove ima simbol.⁴³ Ovakve karakterisitike, zajedno s bogatstvom slika iz prirode, simbol imade i u Ivana, zapravo duž cijeloga spisa.

Nauka: mistični susret s Bogom

Do sada sam nastojao zapisati nekoliko zapažanja i razmišljanja o Ivanovom načinu izražavanja. Do sad sam promatrao *kako govori*, a sada bih se htio zapitati ***o čemu to govori?*** Da bismo više i bolje unišli u njegov svijet uočavali smo *kako opisuje*, sada bismo htjeli vidjeti ***što to on opisuje***. Što to Ivan iznosi i obuhvaća svojim tumačenjima i svojom naukom? Barem na neke točke iznesene nauke pokušat ću se osvrnuti.

Mistika

Počnimo iz sredine. Najprije se pitam: Koji to predmet Ivan obrađuje? Što je ono glavno u njegovoj nauci? *Živi plamen ljubavi* istina obuhvaća mnoge teme i neke Ivanove specifičnosti. Ipak jedna je središnja nauka koja se iznosi. Ivan od Križa govori o mističnom susretu s Bogom. U tom susretu koji se ostvaruje u svom najvišem stupnju kao *sjedinenje* 'glavni junaci' su *duša* i Bog. S Ivanom ulazimo u svijet intimnog i intenzivnog komuniciranja s Bogom. To je nova stvarnost u koju mistik biva uveden.

---

⁴³ II,21; Otk 2,17

Već u Uvodu Ivan kaže da se sprema opisivati "visoke i važne stvari". Ono što on promatra i opisuje jest "najuzvišenije stanje savršenstva". To je preobrazba u ljubavi. Opisivat će kako "Bog dušu miluje". To se zbiva u "stanju užarenosti". Ta je "duša u nutrini preobražena u vatru ljubavi".⁴⁴

Dok je prijašnjim spisima nastojao prikazati i poučiti o putu i stupnjevima koji prethode ovo stanje – napose je u stihovima *Duhovnog spjeva*, koje je tumačio, govorio o najuzvišenijem stanju savršenstva do kojega se može doprijeti na zemlji, a sastoji se u 'preobrazbi u Boga', – ipak *ova pjesma govori o još savršenijoj i posebnoj ljubavi* što se može imati u tom 'stanju preobrazbe'.⁴⁵ To je "preobražena ljubav".

Ivan hoće opisati dušu koja "gori u ljubavnom plamenu".⁴⁶ Ona je "pretvorena u svjetlost".⁴⁷

Kao što, poznato je, klasični katekizmi i to obična na prvom mjestu ističu pitanje o cilju čovjekova života i definiraju ga poznatim trostrukom pogledom: upoznati Boga, služiti mu, i tako spasiti dušu svoju, Ivan već na samom početku "Uspona na goru Karmel" ustanovljuje kako je čovjek stvoren zato da se s Bogom *sjedini* u ljubavi. U "Živom plamenu" to je 'najviši stupanj sjedinjenja', 'preobrazba [duše] u Boga da ga može ljubiti'⁴⁸ "Radi se o objavi koja se utiskuje u bit duše" (IV,10) To je 'prijateljsko saopćivanje', duši kao sestri i zaručnici (usp.IV,13) To je "zagrljaj" s Bogom "na dnu bitka duše"(IV,14). To je "savršeno posjedovanje Boga" (I,29), "ujedinjenje u duhovnom vjenčanju s Bogom" (III,68). To je "saopćenje i očitovanje kojim se Bog javlja duši" koje prati "visoka ugodnost uživanja iz ljubavi" (III,3-4). Potpuno međusobno podavanje: dva bića u ljubavi sve što imaju primaju i daju jedno drugomu. Pred očima dakle, Ivan ima kao glavni predmet to "*sjedinenje i preobrazbu u ljubavi*" (I,25). On tumači učinke. Opisuje *ono što je ljubavni plamen u duši učinio*.⁴⁹

Kako Ivan objašnjava što je to 'sjedinenje' Boga i duše? "U već pročišćenoj duši, prokušanoj u ognju suprotivština, trpljenja i različitih napasti te pronađenoj da je vjerna u ljubavi, bit će već na zemlji ispunjene one riječi koje je Sin Božji obećao da će, ako ga netko ljubi, Sveto Trojstvo doći k njemu i kod njega se nastaniti: to jest da će mu na božanski način rasvijetliti razum u mudrosti Sina, da će mu volju ispuniti užitkom u Duhu Svetom i da će ga Otac snažno privući u ponor svoga blaženstva." – piše on u 15. broju 'Prve strofe'.

Pred očima je Ivanu, dakle, kao glavni predmet to *sjedinenje i preobrazba u ljubavi* (I,25), a on tumači učinke, nastoji prikazati ono što se zbilo, rezultate tog procesa. Opisuje *ono što je ljubavni plamen u duši učinio* (usp. I,3).

Duh i tijelo

---

⁴⁴ usp. *Uvod*, 1-4.

⁴⁵ *Uvod*, 3

⁴⁶ *Uvod*, 4

⁴⁷ I,22

⁴⁸ I,24

⁴⁹ usp. I,3

Da pokušamo malko svratiti pozornost na 'dušu' o kojoj Ivan govori. Što je ta "*duša* koja je preobražena u ljubav" (I,31)?

Duh u svijetu

Dojmljivo je uočiti kako se sam Ivan trudi da pronađe prave izraze kojima će opisati 'gdje' se zbiva i kako ono o čemu govori i da prikaže *dušu*. Ponekad bude upravo dirljivo kako je složio zgodan izraz. Govori o "središtu duše" (I,18) i to o "unutrašnjem središtu biti duše" (II,8). Sa 'sjedinenjem' su povezani, tj. ta intimna povezanost za dušu znači "nutarnji vrh rane" (II,10) i "užareni vrh u srcu duha" (II,11). Susret s Bogom zbiva se u "središtu srca duše" (II,10) i "na dnu bitka duše" (IV,14). Bog zahvaća u "nutarnju bit duševnoga dna" (II,11). Sve se ovo događa u "unutrašnjosti duše" (IV,13)

U desetom broju 'Prve strofe' Ivan nastoji zasebice objasniti kao je duša duhovna. Ona je duh, nema ni visine ni dubine kao tijela u prostoru. U njoj nema dijelova ni razlike između unutarnjeg i vanjskog. Ne može poput (materijalne) stvari biti osvjetljena više s jedne strane nego s druge. Bit će osvjetljena više ili manje, ali svuda jednako. "Poput zraka" – veli Ivan.⁵⁰

A 'središte' duše, što je to? U dvanaestom broju Ivan jednostavno i izričito veli: "Središte duše jest Bog."⁵¹

Čovjek je osoba

Meni se čini da treba reći da Ivanu 'duša' znači 'osoba'. Time bih htio podsjetiti na ono što etički i moralni govor naziva 'dostojanstvo ljudske osobe' (koje svi imamo od naravi) i sve ono što filozofija kaže o osobi. Rado bih se posebno sjetio onoga što je o. Miljenko Belić sažeo u "Sholiju o osobi" u skripta iz ontologije kako mislioci i metafizičari promatraju da je osoba konkretno i pojedinačno biće koje je 'substantia completa'. Ima svoje vlastito 'biti' pa ne pretpostavlja neko drugo biće kome će biti svojstvo. Ima vlastitu subzistenciju, nekakvo vrlo samostalno postojanje, i tako je – njome – ontička cjelina, u sebi samosvojna, zaista 'svoja'. Nadrasta 'stupanj bivstvovanja' – "nivo postojanja" – materijalnog svijeta, nadmaterijalna je, duhovna. Ima razum i, dosljedno, razumsku težnju – volju. Sama sebi ima jak, iako još uvijek kontingentan, razlog za svoje postojanje. Ostvaruje bivstvovanje u bogatom, intenzivnom i utjecajnom stupnju.⁵²

Osoba je ono što svaki pojedini čovjek jest. To je onaj samom sebi vlastit i prisutan 'ja' koji je 'transcendental' tj. nadilazi, "prodire iznad" prostornosti i vremenitosti fizikalnog svijeta i toga može biti svjestan. To je onaj 'sržni' 'ja' za koji, po mome mišljenju, nije prikladno niti pitati "gdje je?" jer je svojom usmjerenošću, svojom nakanom prisutan svugdje i u svako vrijeme. Prožet je željom da se susretne sa svime što jest.

Meni se čini da je to ono "središte osobe" za koje profesor u predavanju reče da psihologiji nije drago jer nije mjerljivo i ne može se izvanjskom empirijom opažati.⁵³ Nadilazi

⁵⁰ usp. I,10 -- vidi niže misao o Božjem dahu i o tome kako se u antiknoj filozofiji ljudska misao uzvinula do pojma duha pomoću upravo ove analogije, bilj. 78

⁵¹ I,12

⁵² usp. M. BELIĆ: *Ontologija*, FTI, Zagreb 1987, 5. izdanje, str. 53-59.

⁵³ No, koliko dobra upravo psihologija može činiti i čini – dajući svjetla i putokaze – u izgradnji

prirodnoznanstvene metode. Ta one su sredstvo koje je baš čovjek izmislio i izradio da njime skuplja podatke o naravi svemira, cijele prirode.

A ipak, taj 'ja' svatko od nas – rekao bih – 'u sebi osjeća' i refleksijom može znati da ga nosi kao 'srž'. To je 'ja' koji može naslutiti da je – on sam – tako silna 'koncentracija postojanja' da, premda zna da ima svoj početak, zove ga beskraj.

To je – rekao bih – onaj 'ja' koji je po metafizičkom promatranju "supstancija"; duhovnost će ga ustrajno nazivati "duh"; za znanost on je "svijest"; mislilac će naglašavati da je to "razum" (koji svugdje ima pravo i mogućnost pokušati pristup), a drugi, pobožni teolog, preferirajući govor o ljubavi, zvat će ga "srce" koje svojom dubinom životno znade i živi.

Čini mi se, nadalje, da taj 'ja' jedini od onoga što jest u ovom našem svijetu, osim te prelijepe činjenice da jest, ima i divnu sposobnost da prepozna svoju 'izručenost': poklonjenost samom sebi. *'Jesam, znam da jesam, i mogu upoznati da je to moje "jesam" od Stvoritelja, od Boga, Božje, Njegov poklon meni, njegova odluka za mene.' 'Ja sam Božji dar samom sebi.'* O tome će još biti govora i naslućivanja u ovom radu.

Općenito 'ja' baš kao što može znati da jest, tako je u mogućnosti shvatiti kako je taj njegov vlastiti 'biti' plod Drugog Bića, neprestani dar, učinak i odluka Drugoga koji se skriva ali je tu.⁵⁴ Poniranjem u srž vlastitog bića mislim da možemo svojom naravnim refleksijom dobro prepoznati kako u 'vlastitim dubinama' – (koje su što su dublje to manje 'vlastite', i opet baš time sve više 'vlastite') – ne stajemo kod sebe i svog čvrstog tla, nego dolazimo do tajne.⁵⁵

Ukratko: mislim da bi svaki "duša" u Ivanovom 'Živom plamenu' pri čitanju valjalo zamijeniti s – nekakvim ovakvim – "osoba", ako ovdje tom riječju želim izreći ono ishodište i sabirnu točku sve 'svojosti', svega što jesam, a za koju znam da postoji.⁵⁶

osobnosti i pravilnom 'napretku' osobe: razvoju sposobnosti i oslobađanju od spona.

⁵⁴ Tek u tom povjerenju moguće je, po mojem shvaćanju, riješiti pitanje o smislu života i kozmosa.

⁵⁵ Kad je riječ o osobi i tom veličanstvenom 'JA' još bih kratko nabacio kako bi – ono vajda najvažnije za nj: "*reditio completa*", kako je tu činjenicu čovjekove rafleksije u samome sebi poznato izrazio sv. Toma, – već po naravi stvari bilo prikladnije, i ljepše i bogatije i dublje, formulirati i kao "*reditio ad Te*", gdje je i to "Tu", Ti, – samo, i opet: *koje li divote* analogijsko (u onom najljepšem smislu što nam ga analogija u našem spoznajnom pristupu Bogu može pružiti o Njegovoj veličini).

⁵⁶ Slično bih rekao i za ostale klasične kršćanske formulacije – kako se i inače napominje – gdje se govori o **spasenju i vječnosti 'duše'**. Tako npr. Ignacijev početak Duhovnih vježbi "**Čovjek je stvoren** da Gospodina Boga svoga hvali, da ga štuje, da mu služi i **tako spasi svoju dušu** [...> (Dvj 23, vidi npr. I. de Loyola, *Načela Jezuita*, Mladost Beograd 1987.) bilo bi prikladno pročitati, – kao što na početku veli "čovjek" – tako i da: *spasi* (tj. ostvari, u punini njemu odgovarajućoj i doličnoj *izgradi*) *svoju osobu*, ono što on jest. U ovome puno pomaže filozofija svojim uočavanjem počela bića koji zajedno čine jednu cjelinu i pogledom na pravu narav čovjekovu, koji nije skučen samo na ovosvjetsku stvarnost.

Vrlo zgodno je – moj je dojam – klasični "*spas i savršenost duša*" preformuliran i prikladnije izrečen u dokumentima 32 Generalne Kongregacije DI kao "potpuno i cjelovito *oslobađanje čovjeka* koje ga uvodi u sudjelovanje u samom Božjem životu" v. Dekreti 32. Generalne Kongregacije Družbe Isusove, br 21. Isticanje moje.

Pred Bogom

A tko je Bog o kojem Ivan piše? Što bih na temelju spisa mogao reći o Njemu, kakav je?

Prijatelj

Ponajprije Bog je sugovornik 'duše'-osobe, o kojoj sam upravo pokušao nanizati ove misli, i njezin partner u tom duhovnom zagrljaju što ga čitav 'Živi plamen ljubavi' prikazuje.

Ukratko, mislim da je kod Ivana najvažnije ovo: Bog je 'Ljubljeni', 'Zaručnik' duše zaručnice, 'Dragi', prisutan unutar najveće osobne intimnosti. Ako ponovo pročitam, a s drugim naglaskom, ono što sam prije zapisao da je "središte duše Bog"⁵⁷, lijepo će slijediti da je 'Bog' – 'središte duše'.

U 'sjedinenju' s dušom On "ima glavnu riječ". On je onaj koji "cijelu stvar" započinje i izvodi. Ivan doslovce piše: "*Sve to Bog radi*, a da duša od svoje strane ne radi ništa".⁵⁸ Bog sve čini: "duša je pojedena od Boga" (III,63).

U I,19 Ivan veli da je '*ljubavni oganj*' – Duh Sveti, dakle Bog. Prema tome, sam Bog je taj **živi plamen ljubavi** koji dušu čisti, obuzima i preobražava u sebe.

Istina

Mislim da se Ivanovu govoru o Bogu može prepoznati klasična metafizička nauka (koju je sigurno tijekom studija upoznao) o "*Esse subsistens*": Bog je izvor (svih) bića, ili – bića.⁵⁹ "Bog uvijek pokreće sve stvorove" – piše Ivan (IV,7)⁶⁰ – i upravlja njima, te im daje

---

⁵⁷ vidi gore bilj. 51.

⁵⁸ I,9 -- isticanje moje

⁵⁹ opaska: prvo je gen. plurala, a drugo genitiv singulara, ('bića kao takvog').

⁶⁰ Ovdje ću ovo 'pokreće' pokušati pročitati u aristotelovskom smislu: 'aktuira', "čini da jest", "daje da postaje", "iz temelja proizvodi takvo stanje", "stvara da bude". Ono 'uvijek' će mi posvjestiti da to Bog neprestano – i sada u ovom času – čini.

Ako uočim da je sve, što susrećem u redovitom iskustvu, nastalo: prije toga je samo moglo biti i nije bilo, a sada jest i može prestati biti; mogu se prvo zapitati odakle to da sve to uopće može biti, a zatim kako to da jest i kad uspijem uvidjeti da sva bića ovog našeg svijeta mogu, prema tome, – koliko je do njih samih – bilo biti bilo ne biti, to jest ne mogu sama od sebe postojati, – a postoje, ona stvarno jesu, čitav kozmos jest (pa i onaj koji 'u nutrimi' dohvaćam: dobrota, poštenje; i suprotno), tada mi neće biti (previše) teško shvatiti da to doista znači da Netko čini da jesu; i mogu naslutiti kakva je to Punina koja svojom odlukom daje da sve stvorenje bude. Tada će i ono 'uvijek' imati svoje vrlo bitno značenje: Bog nije samo jednom, na nekom dalekom početku, "stvorio svijet" (-- Uopće je – držim neprikladno, u preciznom govoru, za Boga upotrebljavati oblik glagola u prošlom gramatičkom vremenu.--), kako obično mislim, nego neprestano daje da svijet uopće može biti i da jest. Biti svijeta, svih stvorenja, – jest Božja odluka, iz časa u čas.

Bog pokreće sve stvorove. Bog je prvotni Ozbiljavatelj kojemu ne treba nikakva ozbiljenja. Aristotel kaže: *TO PRWTON KINOUN AKINETON ON (Metaf. 12 8, 1074 a 33-37) – Davalac cjelokupne stvarnosti koji je sam potpuno stvaran. Srmo biti. Čvrsti oslonac, konačno i dovoljno, u svom*

bitak, kreposti, milinu i darove, jer ih sve posjeduje". "Sve stvari, nebeske i zemaljske, imaju u Bogu svoj život, jakost i trajanje"(IV,5).⁶¹

Bog je "Božanski Vladar koji sa sobom nosi svoju pratnju, a sam nije nošen" (IV,4). "Stvari se razlikuju od Boga ukoliko im je bitak stvoren, a [...] u Njemu imaju svoj korijen, jakost i snagu." (IV,5).

Kad Ivan veli da se bića razlikuju od Boga baš u koliko im je bitak stvoren, zaključujem da i on ide smjerom ontologije o "analogatum primarium". "Sam nije nošen" – On je biće koje nadilazi potrebu uzroka; On sam je *razlog*. Kao pozadina svega – držim – stoji i ono što lijepo teodiceja govori o Božjoj imanenciji u stvorenjima.

Duhovni život ljubavi

Kad tumači posljednji stih II. strofe gdje se radi o životu i smrti; život i smrt, što su i u kakvom su odnosu, njihov sukob, Ivan kratko promtra što je to život. U duhovnom pogledu – govoreći zapravo o *sjedinenju* i uopće o *duhovnom životu*, kako ga naučava kršćanska predaja, Ivan razlikuje: postoji dvojaki život. Jedno je život blaženih "koji se sastoji u gledanju Boga", a dolazi nakon tjelesne smrti. Drugi je život "savršen duhovni život". To je "posjedovanje Boga po sjedinenju u ljubavi." Tako Ivan naučava o jednoj novoj perspektivi za čovjekov život⁶²: *sjedinenje* je blaženstvo na zemlji.

Ona sreća za koju kršćanin vjeruje da će je pronaći i da će ga ispuniti u susretu s Bogom u nebu nakon smrti, moguća je već ovdje u zemaljskom životu veli Ivan, iako ne na sasvim jednak način.

Još na drugom mjestu Ivan slično ustanovljuje novi stupanj osobne stvarnosti.

Uz redovitu podjelu stvarnosti, u kršćanskoj tradiciji i misli, na **naravni** (što bi se moglo – čini mi se – izjednačiti s onim što teodiceja uči o *concurus divinus*) i **vrhunaravni** red (što je onda izvanredni, upravo milosni Božji zahvat u svijet), ovaj drugi 'milosni', dijeli na dva stupnja. Onaj uobičajeni 'red milosti' znači – slično kako se u kršćanskom katekizmu može

postojanju samim sobom (od sebe) utemeljeno uporište svega, svega što jest, svega što na bilo koji način postoji, i to baš u tom njegovom postojanju. Sveta punina. Ono najviše što se može shvatiti, najviše i najdublje što osoba-čovjek može umom dokučiti. Ono najuzvišenije što se uopće može pojmiti.

(Reći za Boga da je "Nešto" [kako se u gornjoj rečenici čini> čini mi se da je približno isto toliko krivo koliko i reći da je "netko" jer je puno više od toga: **izvorište**, **temelj** da 'netko' uopće može postojati, i **punina** sve "netkosti" – na sasvim drugom nivou opstojnosti – a opet tako da je svakog najbliži i najnutarniji).

Po mom mišljenju ako želim **govoriti** (baš govor o) o *Bogu* (ako se hoće 'objektivni' govor o Bogu, o Bogu kao 'objektu' spoznavanja-govorenja, govoriti o Njemu, a ne o odnosu prema Njemu), više se (to jest dublje i prikladnije od toga) i ne može izreći.

⁶¹ Pročitao bih to ovako: Sva bića, transcendentalna i ova u našem vanjskom svijetu, imaju 'u Bogu' svoj ("život=") bitak, ("jakost"=) svoju mogućnost, i ("trajanje"=) kontinuirano postojanje.

⁶² I eksperimentalna psihologija i etika nalazi da čovjek želi biti sretan; sreća je ostvarenje, k njoj teži. O tome govori i Aristotel razmatrajući o *eudaimoniji* – blaženstvu u *Nikomahovoj etici*.

pročitati – "posjedovanje Boga **samo** po milosti".⁶³ Ivan stavlja ovaj *samo* zato jer će njegova nova kategorija 'red sjedinjenja' biti: "posjedovanje Boga također po sjedinjenju"⁶⁴

Odnos između ova dva stanja, dva 'reda stvarnosti', je – nova Ivanova usporedba – "kao između zaruka i ženidbe: u zarukama postoji samo međusobno zadani 'da', zajednička volja s obje strane, [te] dragulji i ukrasi zaručnice kojima ju je zaručnik obdario, a [tek] u ženidbi je također [duhovno] **sjedinjenje osoba**"⁶⁵

Hod duše: praksa

Zanimljivo je primijetiti kako Ivan – koji inače zanosno i pjesnički prikazuje ono što se zbiva u nutrini osobne intimnosti – u okviru tumačenja za treću strofu Pjesme, razvija čitav niz praktičnih uputa za duhovni život. Kroz četrdeset brojeva, sve od dvadesetsedmog do šezdesetsedmog, slijede upozorenja duši-osobi, i, napose, duhovnom učitelju. *Duša* je naime na svom putu – u skladu s obilnom kršćanskom tradicijom – zajedno s *duhovnikom*, odabranim voditeljem.

Tri slijepca

Nakon početničkog razdoblja kad *duša* mora svu svoju pažnju i mar usmjeriti na duhovne vježbe i unutrašnje čine, upinjući se da samom svojom snagom poduzme napore i podnese muke vlastitog pročišćavanja⁶⁶, sada je potrebno da ona **svu** brigu svoju i vlastitu moć dadne na to da od svoje strane **ne stavlja** nikakve zapreke i ne protivi se djelovanju Božjem u njoj. Vrlo je važno da duhovni vođa svojim razborom, a još više vlastitim duhovnim iskustvom⁶⁷, bude u stanju prepoznati da je Bog već doveo dušu do tog stanja mira i prosvijetljenosti, pa da – insistirajući na početnim duhovnim vježbama koje su vezane uz osjete i maštu – ne zaustavlja dušu na njezinom molitvenom putu. To se često događa i to je velika šteta koja zaslužuje žaljenje veli Ivan.

---

⁶³ II, 24 – isticanje moje

⁶⁴ III, 24 – a to je 'totalna komunikacija' o kojoj ću još nešto više reći u ovom radu v. str. 66ss. *Red sjedinjenja* je ulijevanje (v. npr. III,51).

⁶⁵ III, 24 – isticanje (i dodaci) moji.

Umetnuo sam **duhovno** jer kako kažem u razmišljanju o duši-osobi, osoba jest 'transcendental', (duboko) duhovna stvarnost koja jest tijelom, (snažno prodire na površinu kontingentnosti). (usp. gore str. 20) 'Transcendental' u tom smislu da nije strogo skućena svojom prostornošću, masom, vremenom, uopće materijalnim sučimbenikom svoga postojanja. Prodire iznad ove 'četverodimenzionalne cjeline' kosmosa. (usp. "Prostor i vrijeme između filozofije i znanosti" *Filozofska istraživanja*, br. 5/1985.) Tek u čovjeku ima stvarnosti, pojava koja nemaju obilježja striktna mjerljivosti centimetrom, gramom, sekundom. (usp. M.BELIĆ, "Stvarnost umskog spoznavanja je nadtvarna", *Metafizička antropologija*.)

(Mislim da treba (dobro) uočiti i reći da osoba nije njezino tijelo: sva njezina fizikalna i psihološka stvarnost (ili pojavnost) to nije ona u punom smislu, ona time jest.) Zato pravo **sjedinjenje** među osobama jest i može biti jedino duhovno. Sveto i blagoslovljeno sjedinjenje tijelom u bračnom odnosu samo je jedan oblik sjedinjenja u ljubavi koja je plodna na svim nivoima.

Sjedinjenje osoba je ostvareno zajedništvo srdaca: želja, misli, osjećaja, nakana... to je ljubav.

⁶⁶ To 'duhovno pročišćavanje' usporedio bih s onim što se u redovitom životu psihološki i pedagoški promatra kao 'sazrijevanje' i 'izgradnja osobnosti'.

⁶⁷ Uistinu **osobno** je uvijek **duhovno**. vidi gore bilj. 65 i odlomak o duši kod Ivana.

Duša treba da se dadne na vjeru, "a vjera je tama za razum"⁶⁸. Njezina spoznaja i ljubav nadilaze sve pojedinačno. Ona treba da je slobodna i udaljena od svega što nije ono što Bog ulijeva u nju i izvodi u njoj. Razum treba napustiti sve spoznatljivo i jasno, i ne vraćati se natrag; tako volja sve ugodno i privlačno, a mašta sve oblike i predodžbe. U molitvi treba potpuno izići "iz predodžbenog razglabanja" (III, 53) i ustegnuti se od vlastitih unutrašnjih čina.

Duhovno vodstvo je "važan Božji posao" i treba ga obavljati s "velikom ozbiljnošću i dobro otvorenim očima." Duša mora biti slobodna u biranju i promjeni duhovnog učitelja, posljednji je sam Bog.⁶⁹ Sam Bog – eto još jedne Ivanove usporedbe – postupa kao drvorezac. U drvu koje ima kao materijal umjetnik izrezuje i teše lik koji želi. S puno ljubavi i mara obrađuje, reže, brusi glača; dotjeruje i najsitnije detalje na svojoj tvorevini.

Dodirujući, čini mi se, temeljno pitanje duhovnog odgoja Ivan piše da duhovni učitelj treba da **raspoloži** (III,47) dušu za Božje podavanje.⁷⁰ Kao njezin suradnik, sugovornik, partner, sluga i pomagač, treba dušu potaknuti i pomoći joj da se učini raspoloživom za Božje djelovanje, a "pomoću evanđeoskog savršenstva" (III,47). **Evandeosko savršenstvo**, dakle: uputa za duhovno vodstvo i duhovni život jest Isusov način života kako je prikazan u evanđeljima i sačuvan u predaji Crkve (i čuvan-darivan-objavljivan samim otajstvenim djelovanjem Duha Svetoga.) Sama duša mora sa svoje strane najviše pažnje usmjeriti i koncentrirati svoje sile baš na sebe, na svoje čine i svoje stanje: sve ono što se nje tiče usmjeriti na to da čuva to **raspoloženje**: raspoloživost za Božje djelovanje. Tako bih ja shvatio taj unutrašnji "duhovni mir" i "ljubavnu pažnju" o kojoj Ivan govori (III,51).

Drugi slijepac koji spriječava dušu u njezinu duhovnom napredovanju jest đavao. Na svaki način je pokušava odvući od njezina "puta samoće i sabranosti" kojim je Bog vodi. Nastoji je nagnati da se što više služi i umara svojim – naravnim – moćima, "trsi se da joj **svrati pažnju** na osjete, da bi se duša rastresla od unutarnjeg duha". Međutim, treba dušu **uzdržati** slobodnom za Boga (III,66). Đavao će konačno, kad više ne bude mogao ništa učiniti ostaviti je na miru.⁷¹

Đavao je zli duh kojim ima direktan pristup u nutrinu osobe, (u intimu njezine s(a)vijesti i sebiprozirnosti u kojoj se odražava stvarnost i htijenje kojim poduzima što može i odluči i tako izgrađuje stvarnost). On je pokušava odvratiti od njezine usmjerenosti na ono što Bog želi od nje. On znade za njezinu sposobnost da može **svratiti pažnju** na nešto – koja je, po mojem shvaćanju, vrlo važna kako pokušavam izreći opisujući 'sposobnost štovanja'⁷² – i pokušava je usmjeriti tako da više cijeni i više pozornosti daje onome što osjeća i doživljava nego li onome što jest. A baš ta njezina moć da se dovoljno može potpuno vratiti k sebi i promatrati svoj vlastiti 'ja' jest mogućnost da prepozna ono što Bog od nje želi, jer upravo to jest njezin 'ja', njezin *biti*, a to je Božja odluka, kako smo već pokušali vidjeti na prethodnim stranicama govoreći o duši i o Bogu⁷³. Baš taj 'ja' jest pravo ishodište osobnog poduzimanja (sve što sa svoje strane nakanim i u djelo provodim).

⁶⁸ III,48 – vidi iduće poglavlje o spoznaji.

⁶⁹ usp. III,27-63

⁷⁰ III,37: Bog stoji kao sunce nad dušama da im se poda.

⁷¹ usp. III, 63-64

⁷² vidi niže *Filozofija mistike*

⁷³ Mislim da nije sasvim bezrazložno reći da je najteža i najveća – a svakako vrlo velika osobna aktivnost koncentrirati se na samog sebe. Ono što osoba u osnovici jest (u obilnijoj mjeri nego što isto tako sva ostala bića) je njezin odnos prema Bogu. Tu mogu prepoznati da "duhovno plandovanje, mir,

Treći slijepac i zapreka na putu je *duša* sama sebi. Na svome putu *duša* sama još ne razumije što se s njom zbiva. Muči je što ne poduzima ništa, a ne opaža Božji daleko vrijedniji rad. Zato mora nastojati – da ne bi kao treći slijepac samoj sebi bila preprekom – da od sebe ne poduzima ništa do li da se čuva u "duhovnom plandovanju, miru i štunji" (III,66) kojim se "prepušta u ruke Božje" (III, 67)⁷⁴.

Dah Božji

Karakteristična je i izvanredna Ivanova ideja što se donosi u Četvrtoj strofi. Opisuje kako Bog *diše* u duši mistične osobe s kojom je sjedinjen. Bog se budi u njezinoj duši. Pri tome nastaje Božje disanje u duši. Poput onoga koji duboko diše pri buđenju od sna.⁷⁵ Duša osjeća dah Božji. To je "disanje Duha Svetoga u Bogu", a "Bog ga izvodi u duši."⁷⁶

Na dojmiv način Ivan nam sugerira kako osoba živo i 'osjetno' doživljava Božju prisutnost i kako taj mistični 'dodir' Božji prožima i tijelo i psihu osobe. Nije neučinkovit, nego potiče kretanje u čovjekovu načinu doživljavanja. Ta prisutnost nije samo u spekulativnim visinama, nego je 'praktična', tu je, očituje se nekako na izvanjski način.

Usporedba je – moj je dojam – zaista pogođena. Svježi zrak koji duboko udahnem kao da prodire u sve pore i žile moga tijela. I posljednju kaplju krvi dohvaća i '*prodrnava*'. Pogledam li pravo doista novi dah unosi u mene nešto novo i veliko, veće od mene, (npr. svježinu jedne šume ili novog jutra), nešto što mi je darovano. Donosi mi život.

Božji dah "*osvaja dušu za ljubav*". Ispunja je, ona se osjeća primljenom.⁷⁷ I potiče je da se i ona posvema daruje.⁷⁸

Spoznaja

Ivan od Križa u *Živome plamenu*, razmatrajući unutarnji život čovjekov u susretu s Bogom, govori i o misteriju ljudske spoznaje. On opisuje poseban način, mističnog spoznavanja. To je novi i drugačiji način spoznavanja od redovitog čovjekova kontakta sa stvarnošću.

Spoznaja se obično definira kao ***susret subjekta i objekta***⁷⁹, ili – na Aristotelov način – ***osoba umom prodire u bit bića*** i izriče ga.⁸⁰ Poteškoća nastaje kad se želi objasniti kakav je to

šutnja" znači otvorenost, opuštenost, dijaloška pristupačnost za sve, pažljivost na cjelinu stvarnosti, usredotočenost na vlastitu teološku dimenziju, pri čemu znam da moram imati dovoljan razlog da se dadnem na jednu stvar (baš u ovom času, krhku nesavršenu, jer preda mnom je Bog).

⁷⁴ usp. III,65-67

⁷⁵ IV,13. – usp gore prikaz sadržaja.

⁷⁶ usp. IV,17.

⁷⁷ Zna svoj identitet i zašto živi; nije prazna. usp. u slijedećem poglavlju o spoznaji, misli o plodnosti ove mistične spoznaje. bilj. 144

⁷⁸ Općenito uspoređa s dahom nije nepoznata i nova. Dah i duh i u našem jeziku su povezani. Duh Božji kao Dah prisutan je na stranicama Biblije i takva je usporedba ili način govora u skladu s biblijskom tradicijom. Na tom putu – uspoređivanja s dahom i zrakom – kretali su se i stari spekulativci. Tako su se uzdizali do poimanja duha. -- usp. npr. F. COPLESTON, *A History of Philosophy*, vol. I, I, III. str. 22-29.

⁷⁹ usp. npr. I. MACAN: *Osnovi nauke o spoznaji*, FTI, Zagreb 1987, skripta, str. 2: "posredstvom

susret između subjekta i objekta i kakve veze ima izgovorena riječ s predmetom koji označuje, odnosno kako duhovna bit (*intelligibile*), u objektu formom konkretno ostvarena, preko materijalnih osjetila dospijeva u duhovnu umsku, univerzalnu spoznaju.

Ukratko metafizički problem spoznaje bih ovako u tri pitanja formulirao: 1. Što je to *spoznaja*? 2. Kakav je *susret* "subjekta i objekta" ili "uma i predmeta", i kako se zbiva? 3. U kakvu su odnosu naša *spoznajna moć* i *stvarnost*?

Poznato je da mistična teologija općenito, govori o *motrenju* i *ulivenoj spoznaji*, pa dakle osim što to pitanje o spoznaji ima svoje mjesto i ovdje, prepoznat ćemo i važnost ove **spoznaje**, spoznaje Boga koja je predstavljena kao cilj, i naslutit ćemo iz samih naziva pod kojim se vidikom ostvaruje: kao darovani i željkovani susret s Darivateljem.

Svojstva mistične spoznaje

U Ivanovoj nauci spoznajna moć osobe spada, uz sposobnost htijenja, među "**pećine**", kako se u *Trećoj strofi* nazivaju.⁸¹ Sposobnost razumijevanja, koju osoba ima da može razumjeti stvarnost, i pamćenje, kojom je u stanju pohranjivati pojedine spoznaje o stvarnosti – u neku cjelinu – unutar sebe, jesu dvije "**duboke pećine**".⁸²

Vjera i znanje

Kad Ivan, u osmom odjeljku zadnjeg poglavlja kaže kako "naš sud potječe od nas samih, a ne izvana"⁸³, čini mi se da dodiruje samu oštricu spoznajnog problema.⁸⁴

spoznaje objekt postaje nazočan u subjektu."

⁸⁰usp. npr. M. BELIĆ: *Ontologija, FTI, Zagreb 1987, 5. izdanje, skripta, br. 17 b, str. 5.*

⁸¹usp. III, 69: "Stoga duša u stihu naziva svoje tri moći: pamćenje, razum i volju: p e ć i n e, duboke pećine Š...Ć" i III, 18: "Ove pećine su moći duše Š...Ć".

⁸² U situaciji koju opisuje *Živi plamen*, u tim *pećinama* "se shvaćaju duboke spoznaje i bljesak i sjaj baklji božanske vatre." -- usp. III, 69: "Veoma ih prikladno naziva **dubokim** pećinama, jer osjećajući da se u njima shvaćaju duboke spoznaje i bljesak i sjaj baklji božanske vatre, dolazi do spoznaje da imaju toliki obujam i tolike zaljeve koliko primaju različitih božanskih spozanja, okusa i užitaka."

Duša to osjeća, dakle znade za to, svjesna je da se to zbiva (i istodobno spoznaje svoju 'nutrinu', prepoznaje samu sebe).

Ivan veli da su spoznaje **duboke**. Prema tome osoba intenzivno shvaća stvarnost, Doduše, riječ **duboke** u tekstu može značiti i **samo** to da **spoznaje** imaju velik utjecaj na samu osobu, za nju su značajne, pa i bez obzira – ako želim zaoštriti *kritički problem* – na **objektivno stanje stvari** i **izvanjsku realnost**. Intenzivnost shvaćanja stvarnosti može se procijeniti samo *sudom svijesti, vlastitom refleksijom o osobnom činu spoznaje*. -- *usp. I. MACAN: Nauka o spoznaji, FTI, Zagreb 1982, skripta, "Sudovi svijesti – temelj spoznaje", str. 22-23.*

Usporedba s pećinama mi djeluje pravo pogodena i sugestivna ukoliko, reflektirajući, otkrijem koliko sam navikao **misлити u prostoru** da sam redovito sklon – takvo je "moje *pučko shvaćanje*" – **duh** i **misao** shvatiti prostorno, pomišljati kao neki **prostor**. Čak i općenita pomisao o vlastitoj "nutrini" jest o nekoj neodređenoj postornosti. Istina, ako kažem da **duh** osobe i njezina **misao jesu tijelom**, onda je ispravno reći da su **u prostoru**, "*prostorni*". Dapače, neposredan objekt našeg redovitog načina spoznavanja su samo one **misli** (i **duh**) koje su ostvarene ucjepljenjem u prostor, materiju i vrijeme.

⁸³IV, 8

⁸⁴ Druge sudimo *po sebi*: "Onaj koji je dobar misli dobro o drugima, i ovaj sud *potječe od njegove dobrote*." Isto tako zli smatra i ostale takvima; nema *objektivnosti*. – usp. IV, 8; isticanje moje.

Mislim da je upravo filozofiji i napose teoriji spoznaje blisko to pitanje koliko naš sud, naše znanje o stvarnosti, potječe od nas samih.⁸⁵

Na jednom mjestu u duhu apofatičke teologije Ivan razvija misli kako "razum ne zna kakav je Bog" i nužno mora hodati pokoren Njemu.⁸⁶ "Vjerom, a ne drugim sredstvom se sjedinjujemo s Bogom," a "vjera je tama za razum".⁸⁷

Zanimljivo je također kako Ivan zahtijeva da se duša na svom duhovnom putu "oslobodi pojedinačnih spoznaja", i to i "naravnih" i "nadnaravnih", "jer se njima ne može doći do Boga".⁸⁸

Opet, na drugom mjestu, Ivan će ustanoviti kako – u ovom stanju – osoba spoznaje upravo ono što je **predmet vjere**. Ona to baš **razumije**, i to **veoma jasno**.⁸⁹

Novo obilježje ove spoznaje jest da se ovdje radi o **povremenim** prosvjetljenjima, – "promplamsaji" – koja rezultiraju **trajnim stanjem** spoznaje.⁹⁰

⁸⁵ To me potiče da iznesem nekoliko misli glede govora o objektivnosti i objektivnoj spoznaji (i s obzirom na ono pejorativno značenje *subjektivnog* u spoznavanju.)

Mislim da je općenito važno uočiti i da treba reći da "*subjekt*" – kako voli kazati teorija spoznaje – kad spoznaje **stvarnost**, prvo: može znati da spoznaje stvarnost, i drugo: samog sebe spoznaje kao dio te stvarnosti, također kao *stvarnost*, u stvarnosti, a ne kao neki otrgnuti subjekt, potpuno odijeljen i sučeljen s tom nekom objektivnom stvarnošću.

U tom je smislu, čini mi se, opravdano i razložno reći da je **subjekt**, kad je riječ o spoznaji, najvažniji. Ne postoji **znanje kao znanje**, nego **znanje osobe** (kako na jednom mjestu izričito primjećuje Ludwig Wittgenstein, usp. I. MACAN, *Nauka o spoznaji, FTI, Zagreb 1982, skripta*, str. 34: "Za značenje riječi je važno da ga netko zna, tj. riječ stoji uvijek odnosu prema nekom tko posjeduje to znanje." *Ja – (najsujektivniji) subjekt – znam*". Mora biti neki **ja** koji zna. I zato je, po mom mišljenju, u spoznajnoj problematici vrlo bitno pitanje: "*Što to meni znači?*" – Kako to (baš ta) osoba shvaća? Kakav je unutrašnji stav subjekta prema tom nekom određenom objektu?

Na kraju krajeva, **jedino ja** uopće mogu znati što u stvari znam, što mi je jasno, što je u mojoj svijesti, i zašto, i koliko, želim da je baš to u mojoj svijesti (da je upravo na to moja pozornost usmjerena) i koliko nastojim baš taj predmet razumjeti; i zašto kažem to što kažem. I kakve veze ima ono što kažem sa mnom i koliko osobnu važnost dajem svojim riječima, koliko su za mene važne. – **Drugi mogu o tome govoriti** tek na temelju prosuđivanja u kakvu je odnosu pojedini iskaz sa svim ostalim što osoba poduzima a može se zamjetiti, tj. promišljajući iz svega onoga što se može znati o cjelokupnoj egzistencijalnoj situaciji, kolika je veza između riječi i osobnog života.

⁸⁶ usp. III,48 -- Dakako jer Bog je izvor stvarnosti, prema tome i spoznatljivosti i spoznaje.

⁸⁷ III,48 -- Ako u skladu s ontologijom spoznam da je Bog sama istinitost i punina istine i ishodište svake spoznatljivosti (usp. *Ontologija* "15. teza"), te spoznavanjem doista "pristupam bliže" k Njemu, onda ću objicirati i ne prihvatiti kad Ivan veli "kad Ga razum shvaća, ne približuje Mu se nego se udaljuje od Njega." Uz napomenu da treba, po mom mišljenju reći da **osoba, ja** (a ne: "razum"), **shvaća razumom** i da je Ivanova osnovna misao i poruka u ovom kontekstu: usmjeriti pozornost na Božju stvarnost i nastojati oko vjere.

⁸⁸ usp. III,47-48. Ivan veli: "Ako se razum oslobodi pojedinačnih spoznaja, bilo naravnih bilo nadnaravnih, bez sumnje će napredovati, pa koliko bude više odijeljen od posebnih spoznaja, toliko će više poći naprijed idući prema najvišem nadnaravnom dobru." (III,47).

Ovo me podsjeća na Platona i njegovu vrhovnu *Ideju Dobra* koja je *Jedno*. Vrijedilo bi raspraviti što je to 'pojedinačna spoznaja' i u čemu je razlika 'naravnih' od 'nadnaravnih'.

⁸⁹ I,28: "Duša veoma jasno i s uzvišenim osjećajem slave razumije sve ovo što joj Duh Sveti očituje u tim nježnim i blagim proplamsajima, iskazujući joj da je Otac želi uvesti u tu slavu Š...Ć.

Jedinstveni čin

Već u usporedbi s pećinama govori o *spoznajama*. Iz imenice u pluralu zaključio bih da nikako nije riječ o tek jednoj spoznaji.⁹¹

Međutim radi se o samo jednom tom činu *sjedinenja* kojim duša spoznaje Boga i sve njegove osobine. *Duša* doduše, zasebno spoznaje svaku pojedinu Božju osobinu kao ražarenu baklju koja gori i svijetli, ali ujedno i sve skupa: samu Božju bit – opisuje Ivan za ovo mistično spoznavanje.⁹²

Sve su te spoznaje, "koje dušu osvjetljavaju u mudrosti", "**jedan sami čin spoznavanja**".⁹³ *Duša* sve "jednim samim pogledom vidi".⁹⁴ Spoznaje Boga "poput onoga koji na otvorena vrata palače, **jednim pogledom** vidi osobu koja u palači prebiva i u isto vrijeme što ona radi."⁹⁵

Bog na djelu

Ivan napominje kako u ovom mističnom spoznavanju "duša *prima* spoznaju".⁹⁶ Kod usporedbe s pećinama kaže kako one "*primaju* različite božanske spoznaje."⁹⁷ *Duša* je *pokrenuta* od Boga i tako spoznaje.⁹⁸ Čini mi se da Ivan želi naglasiti onu neku pasivnost i u spoznaji, kao i uopće u stanju *sjedinenja s Bogom*.⁹⁹

U *Četvrtoj strofi* gdje se prikazuje kako se Bog, odnosno duša budi, ovo spoznavanje opisano je kao *buđenje*. "Duša je pokrenuta i probuđena iz sna", veli Ivan.¹⁰⁰

Božje svjetlo

Sukladno onome što općenito opisuje kako osoba napušta svoj naravni način djelovanja, tako je i spoznaja koju Ivan ocrtava za mistično stanje i djelovanje **nadnaravna**.

⁹⁰ To bih usporedio s našim redovitim načinom spoznavanja, kako ga ja shvaćam:

Osoba nešto **jednom** nauči, spozna, shvati – pri nekom susretu s predmetom "dođe joj do svijesti", "zasja u umu", ukoliko već ima dovoljno znanja da baš taj predmet uopće uoči ("pred sobom"), – i onda to **trajno**, koliko je do nje, zna – i kad ne misli izričito na to ili je već palo u zaborav, ipak osoba to shvaća. Tako osoba, pojedinim i povremenim spoznajama, izgrađuje stalni način mišljenja, svoj misaoni stav (prema stvarnosti).

Dakako, može se ponovno vratiti na isti predmet i reflektirati, pa otkriti, naučiti nešto novo. To je novi *događaj shvaćanja* i opet novo *stanje znanja*.

⁹¹ usp. III,69

⁹² usp. III,3

⁹³ *isto*.

⁹⁴ IV,7

⁹⁵ *isto*, isticanje moje.

⁹⁶ III,3. Isticanje moje.

⁹⁷ III,69

⁹⁸ IV,6

⁹⁹ Ta istaknuta '**pasivnost**' je, – prema mojem shvaćanju – u svjetlu metafizičkog pogleda sasvim razumljiva jer kontingentno biće vlastito **biti** *pasivno prima*.

¹⁰⁰ usp. IV,18

*Duša je pokrenuta i gleda nadnaravnim pogledom.*¹⁰¹ Razum je pokrenut (**aktuiran**) i obavještavan (**in-formiran**) od nekog drugog višeg počela, od nadnaravnog svjetla.¹⁰² *Razum je postao jedno s Bogom.*¹⁰³

Kao što Aristotel – genijalno i jednostavno – zamjećuje i kaže da osoba očima **na svjetlu** može gledati predmete oko sebe,¹⁰⁴ – tako i Ivan izričito veli da je u ovom stanju **Bog svjetlo** u kojem duša gleda.¹⁰⁵ Kad nema svjetla, čovjek ne može upotrijebiti vid, primjećuje Aristotel,¹⁰⁶ a tako i Ivanova "*duša* kad nije osvijetljena **svojim svjetlom**, u tami je, makar imala najodličniji vid."¹⁰⁷

Tek kad Bog, u "dragocjenom ujedinjenu", udijeli osobi "nadnaravno svjetlo", ona više nije u tami "s obzirom na nadnaravni red".¹⁰⁸ Sada se može ostvariti njezina sposobnost za nadnaravno spoznavanje **osjetima duše**.

Duhovna osjetila

Kao na primjer Sveti Ignacije Lojolski u svojim *Duhovnim vježbama*, i – koliko znam – duhovna teologija općenito, tako i Ivan govori o *duhovnim osjetilima*, odnosno "**osjetima duše**".¹⁰⁹ Radi se o nekakvim osjetilima i spoznajnom aparatu unutar osobe, *u nutrini* njezine

¹⁰¹ usp. IV,6

¹⁰² II,34; Spoznaja osobe je "nadnaravni pogled". Prema mojem shvaćanju aristotelovske nauke o trpnom i djelatnom umu ja bih taj **nadnaravni pogled** ovako – filozofski – prikazao: U redovitom spoznavanju um kao potencija aktuiran je podražajem preko osjetila ili nekim objektom duhovne naravi. (Npr. Okom vidim boje na svjetlu. Posredstvom oka svojom sposobnošću razumijevanja ja ih razlikujem. -- ili: Učinio sam dobro djelo. Shvaćam da je to dobro.) Ovdje je um aktuiran *iznutra* od Prvotnog Ozbiljavatelja koji je Arhe svega (pa je prema tome njemu na raspolaganju akt svakog bića. *U njemu se zaista po naravi stvari sve može spoznati*).

¹⁰³ III,78

¹⁰⁴ usp. ARISTOTEL, *O duši*, 418a, prijevod g. Milivoja Sironića, u: ARISTOTEL *O duši* (prijevod M. Sironić), *Nagovor na filozofiju* (prijevod Darko Novaković), Naprijed, Zagreb 1985, str 46-47. -- I **oko i svjetlo** su *sredstva*, neka počela i uvjeti, ono čime osoba može primjeniti i ostvariti svoju sposobnost vida.

¹⁰⁵ usp. III,70: "Bog je svjetlo i predmet duše: kad duša nije osvijetljena svojim svjetlom, u tami je makar imala i najodličniji vid; kad pak leži u grijehu ili pruža svoju požudu za drugim stvarima, onda je slijepa. U ovom posljednjem slučaju, koliko god je obasjava Božje svjetlo, tama, to jest neznanje duše ne može ga vidjeti. Prije negoli ju je Bog osvijetlio sadašnjim osvijetljenjem duša je bila tamna i u neznanju o tako velikim Božjim dobrima (...)"

Bog je dakle i **predmet** koji *duša* spoznaje, *ono što* osoba vidi, i *ono čime* ili *u čemu* ga vidi.

¹⁰⁶ vidi gore bilj. 104.

¹⁰⁷ III,70. Isticanje moje.

Čovjeku u tami ne koristi moć vida te je isto kao da je niti nema, kao da je slijep. Tako i *duša* u svom mističnom susretu s Bogom može biti kao slijepa. Slijepilo može biti pravo, tj. kad je osoba izgubila svoju moć da vidi Boga jer je "u grijehu" ili više cijeni neki drugi predmet te je svoju pažnju i htijenje na nj upravela. Tada ništa ne vrijedi "koliko god je obasjava Božje svjetlo". "Ne može ga vidjeti". No i kad ima **svoju moć vida**, "prije negoli ju je Bog osvijetlio sadašnjim osvijetljenjem" *duša* je bila u tami, nije imala svjetla koje joj je potrebno da vidi i spozna "tako velika Božja dobra". (usp.III,70)

Grijev je prema tome stanje kad *duša-osoba* ne može zamjetiti i ne zamjećuje Božju stvarnost.

¹⁰⁸ usp. III,71

¹⁰⁹ vidi posebno: III,69-72

svijesti, "u duhu". Kao što moć predočivanja prima od tjelesnih osjetila (oko, uho, nos,...) oblike onoga što je predmet tjelesnih osjetila, tako – "na isti način", tumači Ivan – *osjeti duše* omogućuju duši da osjeti i uživa predmete duhovnih moći: pamćenja razuma i volje; a ti predmeti su mudrost, ljubav i saopćenja Božja.¹¹⁰

Osjeti su "*kreposti, snaga i sposobnost*" što ih "bit duše ima".¹¹¹ Osjeti duše "*primaju i utvrđuju*" različite "*božanske spoznaje, okuse i užitke*". Po "*tajnovitoj sposobnosti*" pamćenja, razuma i volje (koji su *duboke pećine*), oni sve te "Božje veličine" pohranjuju u se i *duša* ih ima na raspolaganju.¹¹²

Predmet i plodovi mistične spoznaje

Dosljedno cjelokupnom pokladu kršćanske vjere i nauke, i *duša* o kojoj govori *Živi plamen* najviše za tim teži i to joj je – što se tiče znanja – glavni cilj: da upozna Boga. U ovom **mističnom stanju** osoba spoznaje Boga.¹¹³

Duša spoznaje i osjeća Božje veličanstvo piše Ivan u *Četvrtoj strofi*.¹¹⁴ Ona, naravno, spoznaje ***živi plamen*** koji ju je obuzeo. A taj plamen je Božji Duh, Bog.¹¹⁵

Duša u svojim *dubokim pećinama* shvaća "bljesak i sjaj baklji božanske vatre".¹¹⁶ Budući da su i *božanska vatra* i *njezine baklje* identične s Božjom stvarnošću, ono što osoba spoznaje jest sam Bog.¹¹⁷

U sedamnaestom broju *Treće strofe* stoji doslovce da je "Bog predmet duše". Osoba u ovom **nadnaravnom gledanju**, obasjana Božjim svjetlom, spoznaje "tako velika Božja dobra."¹¹⁸ Dakle, sve ono što Bog jest i sve ono što Njemu pripada. "Duša vidi što je Bog u sebi i što je On u stvorovima."¹¹⁹

¹¹⁰ usp. III,69-72.

Nije baš jasno: Ako veli da duša već svojim trima (duhovnim) moćima, pamćenjem, razumom, voljom može "kušati" i "kuša" "mudrost, ljubav i saopćenja Božja" (III,69), koja je uloga i što su zapravo "*osjeti duše*", ili kako niže u našem prijevodu stoji "*osjećaj duše*". Ne znam da li se već u izvornom tekstu jednom govori u pluralu, a onda u singularu.

¹¹¹ usp. *isto*

¹¹² Prije nego ih je Bog rasvijetlio bili su u tami jer je jedino Bog svjetlo u kojem mogu djelovati kao i oko tek u naravnom svjetlu (usp. prethodnu bilj. 105. i pripadno). S druge strane *oko razuma* bile je slijepo zbog zaokupljenosti naravnim užitkom i *osjeti duše* nisu mogli opaziti Božju ljepotu i veličinu njegovih bogatstava. (usp. III,69-72)

¹¹³ O spoznaji Boga u Ivanovoj mistici već sam pisao u uvodnom poglavlju o mističnom susretu s Bogom, govoreći upravo o Bogu u Ivana. usp. gore odlomak s naslovom *Pred Bogom*, pa i dva prethodna, str. 16; 10-16.

¹¹⁴ vidi IV,10

¹¹⁵ vidi npr. I,3

¹¹⁶ vidi: III,69

¹¹⁷ usp. npr. III,2 i 3.

Božja bit u svojem jedinstvenom bitku jest i sve ono što možemo prepoznati kao njegovo svojstvo. I metafizički je jasno da su sve Božje osobine isto ono što On jest.

¹¹⁸ usp. III,70

¹¹⁹ usp. IV,7: "Duša jednim samim pogledom vidi što je Bog u sebi i što je On u stvorovima; poput onog koji na otvorena vrata palače, jednim pogledom vidi osobu koja u palači prebiva i u isto vrijeme

Sve Božje

Prema Ivanovoj nauci, u mističnom susretu s Bogom, osoba spoznaje Boga, a također i sve što je Božje: što god je povezano s Njime.¹²⁰

Kao što spoznaje Boga samoga, *što On jest*,¹²¹ tako *duša* spoznaje sve *Božje*, sve o Njemu, sve ono što mu – na Njegov osobit način – pripada i može se prepoznati kao Njegova osobina. Upoznaje razna svojstva Božjega bića, kao što su *svemogućnost, gospodstvo, božanstvo, mudrost, dobrota, milosrdnost, pravednost, svetost, darežljivost, nježnost, istinitost, vjernost*. Spoznaje sve Njegova osobine koje su jedno s Njegovom biti.¹²²

Baklje

Božja savršena svojstva kod Ivana su uspoređena s bakljama. Bog je vatra o kojoj govori prvi redak treće strofe, a njegove divote koje mistik promatra su *baklje* – različiti plamenovi te jedine vatre. Duša spoznaje svaku pojedinu Božju krepost kao ražarenu baklju koja gori i svijetli, i – u isti mah – sve zajedno. "Isti Bog [...] predstavlja mnoge baklje skupa" (III,3). Duša osjeća da se u njezinim "dubokim pećinama" shvaćaju "**bljesak i sjaj baklji božanske vatre**" (III,69). U skladu s onim što sam već zapisao u usporedbi s pećinama,¹²³ to znači da osoba svojima duhovnim moćima *prepoznaje i pohranjuje u sebe* savršenstva koja obilježavaju Onoga s kim se u mističnom stanju susreće. Ako Božanska vatra predstavlja Božju bit, onda *baklje* i njihov *bljesak* i *sjaj* jesu – u tom jedinstvenom bitku – i sva Božja svojstva.¹²⁴

Dakle, kao što osoba zahvaljujući mističnom daru Božjem u jasnom svjetlu razumijevanja vidi Boga: ono što On u sebi jest, i – rekao bih – *sveukupnost* Božjega bića, tako isto spoznaje i sva Njegova savršenstva: sve pojedine ljepote Boga Ljubitelja koje su jedna – jedinstvena i jednostavna – cjelina, u izvornom smislu *jedno*, harmonija na način ishodišta.¹²⁵

što ona radi." Isticanje u gornjem tekstu moje.

Kad Ivan usporedbom veli da je Bog u palači, to me podsjeća na ono što Aristotel zaključuje o Božjoj *eudaimonía*, potpunoj i trajnoj sreći: "*Ako je dakle u stanju takva dobra Bog uvijek, kao što smo mi katkada, to je divljenja dostojno; ako još i više, to je onda još dostojnije divljenje. A On jest tako.*" (Metafizika, XII, 7 1072 b 24-26). "Aristotel se divi – i osjeća se da se radosno divi što je Boga sretan, sretan srećom 'najugodnijom i najboljom', i to sretan više nego što smo mi 'katkada'" (M. BELIĆ, "'Biti ili ne-bititi' u svjetlu analogije bića, II, II,2. *Filozofija u susret teologiji*, str. 73.) Takav doživljaj Boga ima i mistična duša kako je Ivan opisuje.

¹²⁰ I u našem redovitom iskustvu – po mom mišljenju – razumljivo je da je, onome koji ljubi, za voljenu osobu stalo da upozna sve što god se nje tiče. Sve je to važno i sve cijeni. Tako i Ivanova *duša* koja jedino svog Ljubljenoga traži, željet će i sa svoje strane posvećivati najveću pozornost i svemu što je god Njegovo da bi i to upoznala i tako Njega još više mogla ljubiti

¹²¹ vidi gore bilješku 75.

¹²² usp. III,2-4;6.

Osoba umom dohvaća i obujmljuje ova Božja savršenstva, dakle savršenstva u punini, i ujedno način kako ih Bog, koji je u sebi Jedan i posve jednostavan, posjeduje. usp. M.BELIĆ, *Ontologija*, "Traktat o mogućim bićima", napose br. 249.

¹²³ usp. početak prethodnog odsjeka gdje se govori o svojstvima mistične spoznaje.

¹²⁴ usp. III,2

¹²⁵ *Harmonija na način ishodišta* bi značilo: počelo i mogućnosti i ostvarenja svake harmonije. Temelj po kojem može biti i po kojem stvarno jest, – izvor da uopće može postojati, i onda da doista postoji – bilo koji sklad, bilo što što nazivamo riječju harmonija.

Ovim mističnim načinom spoznavanja osoba upoznaje – piše Ivan "velika Božja dobra".¹²⁶ U tom lijepom izrazu: *tako velika Božja dobra*, mogu prepoznati da se radi o onome što sam upravo pokušao opisati – dakle, o Božjim svojstvima: o onome što obilježava Boga kakav unutar vlastite stvarnosti jest. Ali isto tako taj pojam u svom značenju može – po mom mišljenju – jedanko obuhvaćati **sve što je Božje** kao njegova svojina a **različito od njegova bića**.¹²⁷

Tajanstveni

Polaganim i preciznim znanstvenim promatranjem može se dostatno uvidjeti i dade se pokazati da stvorenje, tj. sve što postoji u ovom našem svijetu jest Božje djelo, čin Boga, jedinog od sebe i potpuno stvarnog, davatelja stvarnosti. Prema tome, budući da stvarnost svih stvorenih bića jest upravo Božja odluka, opravdana je i utemeljena mogućnost – držim – da mistična osoba na izvanredan način spoznaje sve bića, sav univerzum, cjelokupnu obitelj bića.¹²⁸ Ona promatra *sveobuhvatnim Božjim pogledom*.¹²⁹

Ivan izričito kaže da duša jasno upoznaje kako sva bića imaju u Bogu svoj korijen, jakost i snagu, život i trajanje. Duša *jasno upoznaje*. Predmet su *sva bića* i to: *kako imaju u Bogu svoj korijen, jakost, trajanje* itd. Mistik razumije, i to jasno, kako je Bog izvor postojanja svim bićima, svemu što na bilo koji način susreće u sebi i oko sebe. On vidi i *kako* se to ostvaruje.¹³⁰

---

¹²⁶ III,70

¹²⁷ Sve što je *izvan* njega, tj. nije identično s njegovom stvarnošću, a na bilo koji način njemu pripada. Tako svi njegovi čini: sve što Bog čini i – precizno – rezultati svih njegovih čina. (Od kojih On kao takav ništa ne prima – *agens in quantum est agens non recipit aliquid* – ali ih sigurno posjeduje kao svoje.)

Ako u skladu s klasičnom metafizikom zaključim i prepoznam kako samo postojanje stvorenja, *biti* stvora, odnosno stvarnost svih bića koje primarno oko sebe susrećem, jest neposredno Božje djelo, Božja odluka, Njegov slobodni izbor, bit će – smatram – ontološki lijepo utemeljena Ivanova nauka, tj. mogućnost o kojoj Ivan ovdje govori da osoba – na mističan način – u Bogu spoznaje sva bića. (vidi: M. BELIĆ, "'Biti ili ne-bititi' – u svjetlu analogije bića", *Filozofija u susret teologiji*, napose II, 2d: *Neposredan zahvat Stvoritelja*, str. 80-81; i "Biti stvoren – što to znači", *Islamska misao*, XIV, 1-2, Zagreb 1983.)

¹²⁸ Stvoreno biće je produkt Božjeg djelovanja. -- usp. M. BELIĆ, *Ontologija*; i prethodnu bilješku 83.

¹²⁹ usp. I,32

¹³⁰ Usporedim li s klasičnom metafizičkom refleksijom o participaciji, slijedit će – kako ja sada shvaćam – da osoba upoznaje *kako* pojedina *bića* participiraju (=imaju udjela) na *bitku* (na *cjelovitosti bitka*): mistik spoznaje način na koji svako u svojem stupnju i na svoj način (*modus essendi*) ostvaruje od samog *biti*, kako ga u njegovoj – individualnoj i određenoj – konkretnosti dovodi u postojanje *Samo Biti*, cjelovito, potpuno samostalno (ESSE SUBSISTENS) biti Izvora opstojnosti. Osoba spoznaje u kakvu su odnosu *Samo Biti* (=Esse subsistens) i pojedino biće. Ne samo da zna da sva bića participacijom na jednoj te istoj punini *bitka* jesu, nego shvaća i kako se, pa dosljedno i zašto, se to zbiva.

Osoba spoznaje da se biće, odnosno sva pojedinačna bića, ostvaruju doista unutar Boga, a opet posvema različito od njegove punine. Ona vidi kako je Stvoritelj zbiljski nazočan i na djelu u svakom svojem stvorenju i ujedno *nešto sasvim drugo*, u najvećem stupnju *različiti*. -- Vidi napose IV,5: "Što više, premda duša bez sumnje jasno vidi da se stvari razlikuju od Boga ukoliko im je bitak stvoren, te vidi da u Njemu imaju svoj korijen, jakost i snagu; ipak vidi da Bog na poseban način jest sve, tako da sve stvari duša bolje poznaje u božanskom biću negoli u njima samima." -- Ovakve misli me sasvim podsjećaju na ono što teodiceja uči o transcendenciji i imanenciji Božjoj s obzirom na ovaj naš svijet i na nauku o analogiji bića. To sam sigurniji kako je Ivan od Križa za svojih studija imao prilike

S tim trajnim unutarnjim posvjetljenjem – moj je dojam – osoba umom duboko prodire u tajnu bitka. Pod utjecajem Božjeg zahvata ona – veli Ivan – vidi ljepotu. (I,35). Ljepotu stvarnosti – rekao bih – ljepotu postojanja, ljepotu bića kao takvog. Ponajprije kroz vlastitu stvarnost, u punini prepoznaje i shvaća ono što znanstveno promatranje onoga što izričemo pojmom biće, uči da je sve što god postoji već samim svojim postojanjem *dobro i lijepo*.¹³¹

Na drugom mjestu Ivan piše (IV,4) kako u ovom stanju duša shvaća što znači ona riječ, što je evanđelist Ivan zapisa u Prolog svojem spisu o povijesnom životu Krista Gospodina, da je *sve u Njemu postalo i u Njemu ima život* (usp. Iv,3-4) i ona Pavlova Atenjanina na Areopagu, kako je zabilježeno u Djelima apostolskim (Dj 17,28), da *u Bogu živimo, mičemo se i jesmo*.

Ne znam ima li ikakva temelja da u ovom *mičemo se – kinoumetha* tražim aristotelovsko, ontologijsko značenje tog glagola: *biti aktuiran, ozbiljen, "iznutra doveden u postojanje"*.¹³² Koliko znam općenito se drži da je Pavao bio školovan, i vrlo školovan, a u ovoj je zgodi sigurno bio svjestan da govori Grcima, te se namjerno i poslužio navodima iz grčkih autora.¹³³ Od Grka su pak prvaci i začetnici metafizičke spekulacije u povijesti ljudskog znanja i filozofije (Parmenid, Platon, Aristotel). Uostalom, kad Pavao kaže da *jesmo u Bogu*, dovoljno kaže.

Zaključujem: univerzalna mistična spoznaja o kojoj govori Ivan ima ovu neku pankozmiku dimenziju. Osoba spoznavajući Boga – što si je i postavila za cilj – spoznaje sve stvorove (ukoliko su Njegovi). Spoznaje učinke: stvorenja, po njihovu Uzroku: Stvoritelju. U Bogu koji je trajni izvor i djelatni uzrok njihova postojanja spoznaje sva stvorena bića.¹³⁴

upoznati, i usvojiti, najznačajnije i najintenzivnije crte klasične metafizičke kontemplacije. -- Vidi kod Ivana *Četvrtu strofu*, a za preciznu i znanstvenu obradu: "Terminus virtualiter transiens actus divini entitative immanens", M. BELIĆ; "'Biti ili ne-bit' – u svjetlu analogije bića", *Filozofija u susret teologiji*, str. 89-93.

¹³¹ usp. M. BELIĆ: "Dobrota bitka" i "Sholij o lijepome", *Ontologija*, posebno br. 466-587 i 640-641.

¹³² Sam Ivan od Križa na jednom mjestu doslovce veli da Bog uvijek **pokreće** sve stvorove Š...Č te im **daje bitak**. (IV,7)

¹³³ usp. npr. B. DUDA, "Uvodi i napomene – Novi Zavjet: Djela apostolska", *Biblija, Stari i Novi Zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987, Dodaci, str. 1246.

¹³⁴ usp. IV,5 -- Ukoliko je biće od Boga, utoliko doista može znati i – po mističnom sjedinjenju s Bogom – znade baš svakoo pojedino.

Ivan će na jednom mjestu doslovno primijetiti – vrlo zanimljivo – kako u ovom stanju, duša *zna sve*. To – mislim – doista ne bi trebalo značiti da osoba ima na raspolaganju u pameti sve empirijske prirodoznanstvene podatke o svemiru, u sadašnjem stanju i njegovoj povijesti. Osoba – tumačim tako – zna da sve što jest (a svakako više od ovog [izvanjskim iskustvom> iskustvenog univerzuma koji je na razini osjetne spoznaje i kojeg nikako iskustvom ne možemo odjednom obuhvatiti) potječe od Boga, od Njega ima snagu da bude i u Njemu ima svoje opravdanje i cilj: razlog *zbog* čega postoji i svrhu *radi* koje postoji.

Osim toga, meni se čini da je posve evidentno kako uistinu znanje nije toliko u skupljanju, pohranjivanju, povezivanju i reproduciranju podataka – što svako računalo koje obrađuje podatke može – koliko jest u razumijevanju *što oni znače*: koji je njihov smisao, koliko i što govore o stvarnosti, u kakvom su odnosu prema izvoru, cilju i cjelini svega što jest.

Baš ovakvim naglaskom čini mi se da se i ova nauka približila onakovom promatranju koje će potvrđivati i osvjetljavati zašto je u stvari etika vrhunaska od svih znanosti, kako je zapisao naš Marko Marulić ("Kao što se ofit najviše cijeni među kovinama, kao što se sunce drži najsjanijom i najljepšom zvijezdom, tako se nad sve znanosti uzdiže ona što je zovemo etikom", *Evanđelistar*, Uvod). Prije,

Kao što jednim – umskim, duhovnim – pogledom vidi Boga koji kao da u palači prebiva, tako u isto vrijeme vidi što On radi: vidi kako Bog čini da biće jest. Mistik zna da Bog čini da stvari jesu.

Upoznaj samog sebe

Duša iz Ivanove pjesme Živom plamenu ljubavi i samoj sebi je predmet spoznaje. Ivan piše za nju kako postaje svjesna da je "čista, obilno obogaćena i puna kreposti." Ona prepoznaje "darove i kreposti" u sebi "koje joj je Bog dao".¹³⁵ "Spoznaje primljene milosti" – kaže Ivan.

Govoreći pak o duhovnim "pećinama", Ivan upozorava kako pod utjecajem božanskih spoznaja "koje se u njima shvaćaju" duša dolazi i do spoznaje tih vlastitih *pećina*. Upoznaje njihovu prostranost i neku neizmjernost.¹³⁶ Vidi da "imaju toliki obujam i tolike zaljeve koliko primaju različitih božanskih spoznaja, okusa i užitaka." Prema tome, u ovom "dubokom spoznavanju" osoba uviđa i kolika je njezina spoznajna moć, kako je silna njezina veličina i dubina. Predmet spoznaje joj je u znatnoj mjeri i vlastiti um – njezina svijest, bistrina vlastitoga shvaćanja; i cjelokupna nutrina – 'duh', sve unutarosobne sile i sposobnosti.¹³⁷

Ivan kao da želi prikazati čak, čini mi se, kako ovakva spoznaja znači neku posvemašnju prozirnost samome sebi: Mističnim spoznavanjem osoba *do kraja, potpuno* spoznaje samu sebe. Njezina svijest obuhvaća svu njezinu stvarnost.

Plodovi mističnog znanja

Moj je dojam da Ivan također želi naglasiti kako ova mistična spoznaja djelotvorno prožima cijelu osobu i ima utjecaj na sva područja i stupnjeve njezine stvarnosti.

On piše kako je ta spoznaja popraćena osjećajem: "uzvišenim osjećajem slave".¹³⁸ Drugdje će upozoriti kako ona budi osjećaj blaženstva.¹³⁹ Sve te spoznaje – bilježi opet Ivan – osim što dušu osvjetljuju u mudrosti, donose joj toplinu i isitim tim činom ona ljubi.¹⁴⁰

naime, nego što se dadnem na posao (motrilački ili praktički) mogu vidjeti što je, s obzirom na cjelinu stvarnosti (pred Bogom i pred cijelim svijetom [pred prirodom, *okolišem* – *ekologija*>, pred samim sobom [*savjest*>) koliko god mi je dostupna; što bi bilo najviše i najbolje što mogu sa svoje strane poduzeti; kolika je vrijednost nekog pojma koji ću steći.

¹³⁵ I,31: "U vrijeme, dakle, ovih slavni susreta, budući da duša spoznaje da je čista, obilno obogaćena i puna kreposti, ona se osjeća posve raspoložena na skori odlazak da zaposjedne svoje kraljevstvo. Bog čini da duša u ovom stanju vidi ljepotu, pokazuje joj darove i kreposti koje joj je dao, jer joj se sve okreće na ljubav i hvalu, bez sjenke oholosti ili taštine [...>"

¹³⁶ Filozofski je opravdana takva neizmjernost, otvorenost, usmjerenost ljudske osobe, sposobnost na susret s Gospodarom stvarnosti, koji na svoj način obuhvaća sve; usp. M. BELIĆ, *Metafizička antropologija, FTI, Zagreb 1983, 4. izd, skripta, br. 206: "Dosljedno, naša duša – u potencijalnosti svoga uma i volje – već je "otvorena" za svu stvarnost, za svu širinu cijele stvarnosti bitka! Kao negativ reljefa, i to negativ čitavoga reljefa! To je njezina stvarnost već sada!*

¹³⁷ usp. III,69

¹³⁸ I,28

¹³⁹ IV,6

¹⁴⁰ usp. III,3

Prema tome ova mistična spoznaja nipošto nije nekakvo eventualno *hladno razumijevanje*

Bog *duši* daje da "vidi ljepotu". Takav njezin *pogled na stvarnost* ili, s druge strane: *susret s takvom stvarnošću* – naravno – u njoj budi radost, pa onda i zahvalnost, i prožima je *osjećajem posvemašnje raspoloživosti*.¹⁴¹

Pri tom – u ovom sjedinjenju – ona također dobro zna da "ju je Bog stvorio u tu svrhu".¹⁴² Sasvim je utvrđena u pitanju smisla života, poznaje svrhu svoga postojanja. I inače, duž cijele nauke, Ivan naglašava da *duša* spoznaje što je – po ovom posebnom zahvatu – Bog u njoj učinio: **ona sama zna svoje stanje**.¹⁴³ Osobi njezino vlastito postojanje više nije neki jedva dohvatljivi misterij koji tek fragmentarno uspije ostvarivati. Nema više niti umskih patnji od upitnika i sjena, niti *izvanjskih* u tijelu, niti najveće psihološke muke odlučivanja. Osoba sebe samu cjelovito i potpuno shvaća. Vidi da je samoj sebi divan Božji dar. Prepoznaje kako joj to Bog udjeljuje njezinu vlastitu stvarnost. Svjesna je velike vrijednosti svojeg postojanja. U svojem – psihološki promatranom – *identitetu* do kraja je utemeljena.¹⁴⁴ Jasne su joj goleme mogućnosti i silni poziv koji obilježava njezino biće i naviješta neku neizmjernost, potpunost. Zna što joj je činiti. Živi svoj život u punini.

Na tajnu smrti gleda kao na "odlazak da zaposjedne svoje kraljevstvo".¹⁴⁵ Život joj je, dakle, *put u kraljevstvo*. *Put u*: zna za cilj i zna da ide prema tom cilju. *Kraljevstvo*: to neko savršeno ispunjenje u potpunom susretu s Bogom – o kojem od početka govori sva kršćanska tradicija – gdje će joj punina svega života biti sasvim na raspolaganju. Njoj je rekao bih – postalo jasno kako to doista može biti *smrt u službi života* i za nju ona to jest.¹⁴⁶

Općenito, plod ove specifične spoznaje za osobu je neka *totalna životna vedrina*, "sve joj se okreće na ljubav i hvalu."¹⁴⁷

zarobljeno u akademski kabinet ili ishitreno na predavačkoj tržnici koje uopće ne prodire u osobnu intimu, ili stegnuto u mrak samostanske ćelije bez otvorenosti za susret s drugima i realnim svagdašnjim životom. Ovakvo znanje ostavlja svoj plod na čitavu psihu, – zaključujem iz onoga što Ivan kazuje – i na emotivni svijet osobe. Dapače – izgleda mi, i to sasvim razumljivo – upravo je presudno za čitav osobni život i *način postupanja*: unutrašnjeg vrednovanja i izvanjskog ponašanja.

Kad Ivan veli da od tih spoznaja *duša* prima *toplino* zaključujem da se radi o osjećaju, prati ih adekvatan osjećaj. Ovdje *osjećaj* uzimam u punom (širokom) smislu: ona neka prožetost iznutra cjelokupnog bića osobe, unutrašnja pokrenutost, intimna podloga i zagrijanost, za svako potrebno djelovanje.

¹⁴¹ usp. I,31; v. prethodni odsjek "**Svojstva mistične spoznaje**"; -- Kad Ivan piše da se *duša osjeća posve raspoložena*, to shvaćam kao neku trajnu unutrašnju dinamičnost, visoki intenzitet životnosti mistične osobe (*pripravnost za ljubav*).

¹⁴² III, 83

¹⁴³ usp. npr. I,31; II,36; III,69; IV,14.9

¹⁴⁴ usp. npr. – o osobnom identitetu, kako ga psihologija promatra – M. SZENTMARTONI: "Religiozna zrelost", *Obnovljeni život*, XXXIII, br.4, FTI, Zagreb 1978, str. 314-325.

¹⁴⁵ I,31; vidi gornju bilješku 95

¹⁴⁶ usp. M. BELIĆ: "Čovjek beskrajno nadilazi čovjeka", *Pred licem smrti*, (priredio V. POZAIĆ), FTI, Zagreb 1989, str. 91-121, posebno zaključak: "Ne *nadilazi*, nego *ostvaruje u punini*."

¹⁴⁷ usp. I,31; vidi prethodnu bilješku 99.

Napose na jednom mjestu Ivan to naglašava. U *Drugoj strofi* svojim zanosnim načinom i pjesničkim riječima opisuje ovako: "U ovim uvjetima tako savršenog života *duša* u nutrini i vanjštini živi blagdanski i vrlo često duhovnim ustima kliče glasom božanskog zanosa nebu uvijek novu pjesmu punu veselja i ljubavi, jer je svjesna svoga sretnog stanja." (II,36)

Promatram li ovu *plodnost mistične spoznaje* na dva – ne beznačajna, čini mi se – nivoa: unutarosobnom (*intrapersonalnom*) i u odnosu prema drugoj osobi (*interpersonalnom*), – prvo, unutar bića to je osjećaj, životnost, trajno oduševljenje; a to onda znači, drugo, okrenutost k drugom biću, *ljubav* – aktivnost prema drugom, trajna pozitivna angažiranost. Ivan će baš reći: **Bog je sredstvo kojim duša ljubi.**¹⁴⁸ Osoba ima na raspolaganju Božja svojstva.

Potpuna spoznaja

Prema Ivanovim riječima ovaj mistični prodor u stvarnost predstavlja *novi stupanj spoznaje*. Ivan ga u Četvrtoj strofi *Živog plamena* jednostavno naziva: "spoznaja u biti". "Poznavati Boga po stvorovima", odnosno "uzrok po učincima" – piše ondje Ivan doslovno – jest "naknadna, aposteriorna spoznaja". To je naša uobičajena i – jedina – znanstvena spoznaja.¹⁴⁹

Mistična spoznaja znači "poznavati stvorove po Bogu, to jest učinke po njihovu uzroku" – veli Ivan na istom mjestu – i to je "*spoznaja u biti*".¹⁵⁰

Ova spoznaja je, dakle, – rekao bih – neki *potpuni susret sa stvarnošću*, savršena intuicija, umski – duhovni – zor koji prodire do dna, potpuni prodor umom u biće, subjekt svojim znanjem sasvim obuhvaća svoj objekt.¹⁵¹ Osoba – nekako u potpunosti – zna *što je stvarnost*.

Samom 'da!' u susret

Ako osoba – u Ivanovu kazivanju – potpuno spoznaje samu sebe, onda – po mom mišljenju – treba reći da time ona u potpunosti shvaća što znači **biti**. Ne više kao u redovitom znanju kad *zna samo na neki način*.¹⁵² *Meni se čini da je to – u razumskom svjetlu promatrano – kroz vlastitu stvarnost moguće: u vlastitoj nutrini otkriti – pa i posvema – što je to biti. I to*

¹⁴⁸ IV,18

Ona čini što god može sa svoje strane. De facto Bog jest u nekom posve analognom smislu *sredstvo*: ishodišni *uvjet*, počelo i uzrok zbog kojeg osoba jest, i onda da može ljubiti.

¹⁴⁹ S obzirom na spoznaju Boga i znanje o Njemu, to znači polaganim i postupnim razmišljanjem, korak po korak – pa i mučno i naporno – polazeći od činjenica koje su dostupne našem neposrednom iskustvu doći do Apsolutnog Bića, koje je *biće* na način ishodišta, Samo Biti. -- usp. M.BELIĆ, *Ontologija*; i misli o Bogu u Ivana od Križa u uvodnom poglavlju ovoga rada, *Pred Bogom* str. 13, sa svim pripadnim u daljnjoj razradi.

¹⁵⁰ usp. IV,5; Doduše, već Aristotel i klasična metafizika baš veli kako umskom sposobnošću osoba izriče pojam koji je bit pojedinog spoznatog bića. To je redovita *apstrakcija*: osoba umom prodire u bit bića koje spoznaje i izriče *opći pojam*. -- usp. M.BELIĆ: "'Biti ili ne-bit!' – u svjetlu analogije bića", *Filozofija u susret teologiji*, napose bilješku 5. o *katholoy* i *koinon* u Aristotela na str. 45. -- Ovdje se pak, kod Ivana – čini mi se – radi o tome da osoba *do kraja* spoznaje tu bit, svojim umom je potpuno dohvaća i obuhvaća: osoba spoznajnom moću sasvim prodire u – uvijek duhovnu (odnosno uvedenu od misli, duha) – *srž* stvari, njezino shvaćanje predmeta je potpuno. Njezina definicija bića više nije ograničena. (usp. ARISTOTEL: O duši, 407a: *hoi d'orismoī pantes peperasmenoi*, u prijevodu g. Milivoja Sironića, ARISTOTEL: *O duši, Nagovor na filozofiju*, Naprijed Zagreb 1985: Sve su definicije ograničene.)

¹⁵¹ To bi bila *idea comprehensiva*, *adekvatna spoznaja*, koju redovita *conditio humana* uopće ne nalazi.

¹⁵² Čovjek pred licem smrti

stoga što su u osobi svijest i **biti** sukladni: *ja* i *jesam* se nekako podudaraju. Imati pak – na taj način – potpuni uvid u bitak bića znači – prema mom shvaćanju – i spoznati Božju stvarnost, umom doprijeti do Boga.¹⁵³ Znati što znači biti – baš *biti samo za se a ne onakvo koje, koliko je do njega, može bilo postojati bilo ne postojati*¹⁵⁴ – jest znati što je Bog.¹⁵⁵

Refleksija

Kao što sam često izričito naglašava da se sve odvija 'u unutrašnjosti duše', čini mi se da iz cijele nauke Ivana od Križa s obzirom na spoznaju treba zamijetiti kako znanje nije toliko u *susretu subjekta i objekta*, koliko je tu ona sposobnost da osoba unutar vlastitoga *subjekta* reflektira stvarnost, za koju pri tom može znati da je u svojoj dovoljnoj mjeri – *objektivna*. Znanje je susret sa stvarnošću koji se zbiva u intimnosti vlastite osobe.

Um i jedno

Također primjećujem – Ivan upućuje na to da umska sposobnost znači za osobu da je u stanju svu stvarnost povezati u jedno: može skupljati sve niti u cjelinu i dovoljno ih uzdići iznad *izvanjske* razbijenosti na prije-poslije, ovdje-ondje. Kao što osoba umom *intencionalno sveprisutna*: u svako vrijeme i na svakom mjestu, hrli u susret *svemu*, tako isto sve povezuje u jedno.

Svijest od naravi zanči prodor iznad prostornosti i vremenitosti i utoliko je stvana njezina transcendentnost i susret s bićem kao takvim. Nadalje, kao što *ja* – baš zbog toga – može susresti drugo *ja*, isto je tako u mogućnosti susresti Boga koji je izvor da bilo koje '*ja*' uopće može biti i punina svega *ja-stva*, izvor i *ja* u punini.

Mistična spoznaja: zaključak

Općenite karakteristike mistične spoznaje mogle – ukratko – izreći ovako:

¹⁵³ Spoznaje ono što je neposredno od Boga, a tako je otvoren put za samu Božju stvarnost.

Ovime ne želim ispasti panteist niti pobrkati između Nestvorenog i stvorenog koji su odvojeni najvećom razlikom koju smo (jedva) u stanju razumjeti i izreći. Ciljam samo na to da shvatiti – baš dokraja – što je biti, kojim jesu bića (koliko je u njima Bog na djelu i koliko su Božja) i koje dohvaćamo svakim sudom, tom osnovnom jedinicom naše spoznaje, znači spoznati (ne samo ovo krhko biti koje također pojam *bića kao takvog* u svom sadržaju ima, ali kao "drugi kraj istine" odsjev, preslikani sjaj, nego) i ono biti kojeg umsko promatranje i zaključivanje vođeno smjernicama klasičnih metafizičkih mislilaca u nauci o analogiji bića otkriva kao **analogatum primarium**: biti u punini i na način izvora. (usp. M.BELIĆ: "Biti ili ne-bit' – u svjetlu analogije bića"; i I. B. LOTZ: *ONTOLOGIA*, Herder, Barcelona 1962, br. 318-365, De analogia entis, str. 175-189.)

To je onda – mogao bih reći, da bude bliskije običnom životu – ono što redovita ascetika prepoznaje kao *živjeti u nazočnosti Božjoj, osjećaj prisutnosti*. (Tako, u krajnjoj liniji osoba zna '*čemu sve ovo*'), a u praksi to znači da zna što je najbolje da učini, što Bog želi od nje da poduzme.

¹⁵⁴usp. Aristotelovo *endžhetai* u "Biti ili ne-bit' – u svjetlu analogije bića"

¹⁵⁵Pravo je pitanje u kakvu su odnosu ova spoznaja i redovita '*cognitio exercita*', taj fenomen da se pri svakom svjesnom činu osoba prepoznaje kao suvereni JA koji daleko smjera. (usp. "Čovjek posjeduje svijest o samome sebi i o svojim činima, percipirajući ih kao *svoje* neposrednom stvarnošću svojom i njihovom. Š...Ć Možda je impliciran i zor bića, te s njime u klici barem osnovna, a možda i čitava metafizika." , M. BELIĆ, "Specifične osobine čovjekova života", *Metafizička antropologija*, br. 121 i 124., str. 24 i 25.

U susretu s Neizmjernim Bićem – Bogom, koji posvema nadilazi redovito izvanjsko iskustvo od kojeg započinje obično znanje pa je zato do skrajnosti *tajanstven*, spoznajana moć osobe koja je usmjerena sve što jest pronalazi adekvatan predmet i ta neka njezina bezgraničnost i nezasićena otvorenost je na svoj način ispunjena i smirena. Glavna snaga u ovoj spoznaji jest *vjera*, a to je čini mi se vaš ovaj malo prije spomenuti *osobni susret s Bogom*, i vjerom se rješava spoznajni problem subjektivnosti, tj. neobjektivnosti. Mistična spoznaja je prije svega usmjerena na ono što je predmet (kršćanske) vjere i oslobođena je od pojedinačnog znanja o podacima. To je jedinstveni čin u kojem je osoba – subjekt znanja, bitno pasivna. Ta je spoznaja nadnaravna i zbiva se posebnim zahvatom Božjim. Kao što Ivan spoznajunu moć ubraja u "pećine" tako veli da se ovakvo znanje u osobi ostvaruje kao neko "buđenje" za koje je osoba sa svoje strane sposobna svojim "osjetima duše". Mistik spoznaje Boga, sva njegova svojstva i sva bića ukoliko su njegovo djelo, i posebno – spoznaje sama sebe. Ovo mistično znanje je veoma plodno za čitav osobni život. Mistična spoznaja je potpuna spoznaja.

'Sjedinjenje' je spoznaja

Zaključno napominjem da je samo *sjedinenje* koje je Ivanu glavni predmet čitava spisa, *spoznaja*. Prema tome, ako želim – kako sam si i postavio za zadatak u skladu s temom – govoriti o spoznaji, mogu cijelu Ivanovu nauku pod tim vidom promatrati. Sve što god sam zapisao u ovom radu o *sjedinenju*.¹⁵⁶

Mistična spoznaja je spoznaja Boga

Posebno ću s obzirom da se radi o filozofiji religije naglasiti (a što i po sebi jest najinteresantnije) kako je ova mistična spoznaja **spoznaja Boga**, koji jest – rekao bih – najnespoznatljiviji za osobu (razumom najteže dohvatljiv, najzahtjevniji predmet znanja) premda je u sebi čista spoznatljivost, ne samo *najspoznatljiviji*, nego izvor svake spoznatljivosti i spoznatljivost u punini, kako uči filozofska refleksija o biću.¹⁵⁷

Mistična spoznaja je ljubav

Mislim da je još svakako vrijedno posebnog spomena *kako* je to znanje *plodno*: mistična spoznaja prožima cijelu osobu i pokreće je na ljubav. Radi se zapravo o nekoj trajnoj komunikaciji: neprestanom susretanju i naizmjeničnom darivanju, *uzajamnosti*, *zajedništvu*, čime su ljubav i spoznaja nekako dokraja izjednačeni.¹⁵⁸

¹⁵⁶Sve se u osobi zbiva pod utjecajem božanskih **spoznaja**, piše Ivan u III,69 (Isticanje moje.)

¹⁵⁷usp. M.BELIĆ: *Ontologija*, 15. tezastr.

Aristotel piše: *noesis nožseos noesis*, Toma: *species intelligibilis subsistens*

¹⁵⁸**Ivan to opisuje:** "Š...Ć po tom sjedinjenju prima mnoga uzvišena saopćenja o Njemu samome, a sva su ta saopćenja ljubezna te po njima osjetni dio duše, dok je prije bio mračan i slijep, i duševne moći sada ostaju osvijetljenje i zagrijane toplinom ljubavi, tako da vraćaju svjetlo i ljubav Onomu koji ih je osvijetlio i ispunio ljubavlju."

Mala rasprava

U ovom bih poglavlju iznio nekoliko misli u obliku klasičnih objeacija i odgovora. Ne znam koliko ću uspjeti. Pokušat ću ih izreći u četiri dijela, u stvari u četiri skupine.

I. unutarjost ili ne

a. U susretu sa *Živim plamenom ljubavi* mislim da čitalac može sasvim realno naići na teškoću da Ivan od Križa svojom – 'duhovnom' – naukom opisuje i preporučuje neko muzejsko povlačenje, bijeg od stvari i osoba, bojažljivo skrivanje, nerad i izbjegavanje svakog 'izvanjskog' posla, neko utonuće – besplodno i besmisleno, i tako potpuno neopravdano – u transcendenciju. Moguće ga je – moj je dojam – općenito optužiti za to. Iz njegova govora od samog početka spisa izgleda kako u svom pristupu osobi stalno forsira neku – kao umišljenu – *unutarjost*; bez opravdane veze s vanjskim svijetom i ljudima oko sebe.

Tako na primjer, tumačeći treći stih prve strofe svoje duhovne pjesme, Ivan piše kako je *duša* toliko sigurnija koliko je **više unutarnja**, i toliko je čistija koliko je više ispunjena **unutarjnim** užicima.¹⁵⁹

"Objava se utiskuje **u bit duše**" – piše Ivan u četvrtoj strofi. "Sve se ovo događa **u unutrašnjosti duše**". To je "zagrljaj **na dnu bitka** duše".¹⁶⁰

2. Kad Ivan naglašava da osoba "razumije i osjeća za sebe i uživa šuteć" te kao da je **Bog samo za nju** mislim da bih mu žestoko mogao prigovoriti totalnu introvertiranost i egoizam.¹⁶¹

3. Već sam spominjao kako Ivan često govori o užitku. Mogao bih mu prigovoriti i nekakav hedonizam. Njemu je jedan od glavnih motiva u djelu "ugodnost koju duša prima u zanosu ljubavi".¹⁶²

4. *Duša* uživa **sveto plandovanje u svojoj slatkoj i mirnoj sabvranosti**, obasuta samim **nježnim užicima**. Za Ivana je to "sveto plandovanje djece Božje". *Duša hoda po pustinji u blagdanskome odijelu, ukrašena zlatnim i srebrnim uresima*. Dakle: udobna šetnja; osoba sasvim povučena u svoj svijet – *u pustinji* – bez interesa i zalaganja za nešto izvan sebe, za potreban posao ili za drugu osobu. "Duša nije ništa od svoje strane uradila" – zaključuje Ivan.¹⁶³

¹⁵⁹ – usp. I,9: "Ova se svečanost Duha Svetoga zbiva u središtu duše, kamo ne mogu prodrijeti ni osjeti ni davao, pa je stoga toliko sigurnija koliko je više unutarnja; a koliko je više ispunjena unutarjnim užicima, toliko je čistija." – Ta *unutarjnost* me podsjeća i na *unutrašnjeg čovjeka* o kojem govori Sveti Pavao u svojim poslanicama. Općenito, mislim da nije neopravdano da ovakav citat može za filozofijski način govora biti uistinu *fantastičan*: Koje je značenje ovog iskaza?

¹⁶⁰ vidi: IV,10; IV,13; IV,14; – usp. gore. str. 8-13 – Što je to i gdje se to zbiva što Ivan opisuje? Da li to uopće postoji? Može li to biti?

¹⁶¹ vidi. II,21 i usp. II,36: "[...] osjeća da se Bog mnogo brine da joj ugodni dragocjenim, nježnim i djelotvornim riječima i sad jednom sad drugom milošću: tako da joj se čini da on nema na svijetu druge duše da je daruje, niti druge stvari kojom bi se bavio, nego da postoji tek za nju samu."

¹⁶² vidi: III,5

¹⁶³ usp. III,38

b. Odgovor

Kao odgovor koji – po mom mišljenju – potpuno rješava ovu prvu objekciju, samo bih kratko napomenuo kako je, s jedne strane, dovoljno samo malo baciti pogled na Ivanovu životnu situaciju, i – s druge strane – razjasniti neke pojedinosti preciznijim razmišljanjem.

1. U uvodu sam – namjerno – već spomenuo neke okolnosti glede nastajanja nauke koja je zapisana u **Živom plamenu** kao i inače o Ivanovu načinu života. Ovaj spis Ivan piše – barem prema jednom svjedočanstvu – u vrlo kratkom vremenu što već samo po sebi znači: uklopljeno u svoj svagdašnji život a ne u laboratoriju za umjetno eksperimentiranje, i – svakako – uz svoje redovite i redovničke dužnosti.¹⁶⁴ Osim toga Životopisac spominje kako je Ivan znao po cijeli dan raditi kad se gradio novi samostan za braću, dakle fizički itekako naporno i s velikim zalaganjem u poslu.¹⁶⁵ Valja spomenuti i njegovo poglavarstvo službeno što na osobit način znači *znati što je život*: iskusiti mučne i vrelo *realne* situacije koje redoviti život donosi. Mislim da Ivan dobrobrano uzima u obzir u svom načinu razmišljanja i one *najnetranscendentalnije* i *najneljubaznije* teškoće u poduzimanju i organiziranju poslova i u suradnji s ljudima oko sebe.¹⁶⁶

2. Ovu drugu napomenu želim sročiti u skladu sa svim onim što sam već pokušao reći o tome da je *biti* koje upoznajemo u sebi i oko sebe – to jest već samo postojanje -Božje djelo. U objekciji sam ovdje posebno primjetio kako Ivan – kao i, koliko znam, mistična teologija općenito – naglašeno govori o nekom *ulijevanju* i djelovanju jedino *Božje milosti* (neke transcendentne – da kušam sasvim općenito filozofski izraziti – sile koja nije iz čovječje naravi), – pa onda i, dosljedno, osobnoj životnoj pasivnosti.

Mislim da sva '*ulivenost*' uopće više neće biti problematična ukoliko razumijem da mi je moj *biti*: to da jesam – iz časa u čas – uliven, kao što filozofija o Bogu daje znati.¹⁶⁷ Lijepa Ivanova nauka o *podavanju* i – neposrednom – *saopćivanju* Božjem postat će mi vrlo bliska i razumljiva ako spoznam da mi je samo moje postojanje – cijelog *mog* svijeta (koliko god ga spoznajem u sebi i oko sebe) – neko Božje podavanje i saopćivanje, i to ono izvorišno na kojem sve drugo u meni i oko mene počiva.¹⁶⁸ Kada zaključim da je *biti* stvora, samo za se, sasvim direktan i, u stvari, izvanredan – Božji zahvat i, čitava mistika će – držim – dobiti svoj racionalni temelj.¹⁶⁹

3. Posebno spominjem još jedan vidik, a glede prigovora o *uživanju* koje može zvučati egoistično, neplemenito i neopravdano Ivan na jednom mjestu lijepo naglašava: "užitak je u

¹⁶⁴ vidi: *Ivan od Križa i njegovi spisi*, str. 5 ovoga rada.

¹⁶⁵ usp. CRISOGONO DE JESUS SACRAMENTADO: *Životopis Svetog Ivana od Križa crkvenog naučitelja i učitelja mistike*, (prevele: sestre Karmela u Brezovici), Radosna vijest, Sarajevo 1974.

¹⁶⁶ ^ini mi se da valja primijetiti da **zna što je život** ne samo zato što je (1) bio poglavar koji preuzima odgovornost za zajednički život i sve *potrebe* zajednice, nego je (2) nastojao provoditi reformu pa je sigurno iskusio svu oporost u borbi za viši ideal, pogotovo (3) u progonstvu i zatočeništvu.

Prema tome, očito, – prigovoreni – nerad, svjesnu neaktivnost, i *plandovanje* bez nastojanja za konkretni posao treba tumačiti analogno. Nešto o tome ću naglasiti i u zaključnom dijelu rada.

¹⁶⁷ Meditativno sažima Sveti Augustin: "*Quid enim tam tuum quam tu? Et quid tam nom tuum quam tu, si alicuius est quod es?*" – Što je toliko tvoje kao ti? I što toliko nije tvoje kao ti, ako je nečije to što jesi?" – nav. prema M. BELIĆ, *Ontologija*, str 39, br. 233.

¹⁶⁸ Za **podavanje** i **saopćivanje**, vidi npr. I,28

¹⁶⁹ usp. poglavlje o spoznaji, str. 17-40.

davanju".¹⁷⁰ Prema tome, taj osjećaj ugone, zadovoljstva i ispunjenja – mistični *užitak* – nije nikakav sebični hedonizam nego darivanje iz sebe drugome. Ljubav je glavna stvar, pokretač i cilj.

4. Što se tiče nerada i ja mislim da treba reći da je zapravo teško naći situaciju u kojoj – od same naravi – osoba ništa ne poduzima.¹⁷¹ Neke dosljedne lijenosti zapravo nema. Snagom svoje svijesti neprestano se nečim zabavljam. To je, rekao bih zakon svijesti: dok je pri sebi nekako nužno se nečim bavi.

Dapače, čini mi se da je, naoko pasivna, uzdržanost od svakog konkretnog djelovanja i sabrana usredotočenost na vlastitu svijest i promatranje svoje osobne stvarnosti¹⁷² – pogotvo ako se radi o patnji – velika aktivnost, zahtjevna i intenzivna.¹⁷³

II. Nadnarav

a. Mislim da se, nadalje, može prigovoriti da Ivan u svom silnom naglašavanju *nadnaravnoga* – nekako potpuno zapostavlja i prezire narav.¹⁷⁴ Karakteristično je kako odvraća od svega osjetnoga. U svojoj nauci postavlja zahtjev za potpunim zanemarivanjem svih naravnih moći osobe.

1. Piše: "Smiri svoju dušu i oslobodi je jarma i robovanja tromom djelovanju njezinih moći!"¹⁷⁵ Mistična duša je "odviknuta od [...] pojedinačnih spoznaja i utisaka", prema tome bez ikakve – uobičajene – veze sa svijetom.¹⁷⁶ Takve *duše* su "slobodne od svojih moći i svojega djelovanja".¹⁷⁷ Poslušale su poziv: "Udaljite se od vašeg mučnog načina mišljenja, ne okrećite se više prema osjetima, napustite svoje djelovanje".¹⁷⁸ Mistik se "ne služi svojim moćima ni u kojoj stvari."¹⁷⁹

¹⁷⁰ III,1

¹⁷¹ usp. J. ĆURIC, "Rast u dobi, mudrosti i milosti", *Obnovljeni život*, FTI Zagreb 1988, 479-495, i "Nema ljubavi bez boli", *Obnovljeni život*, 1989, str 526-539. – kamo sreće da se "lijenčine" malo ostave svojih sitnih zabava i postave si naporno pitanje o sebi, stvarnosti, ljudima koje susreću, o Bogu, – pa da ne moraju bježati u zabavni zaborav svakog napora i muke i u ugodu pod svaku cijenu. – usp. i izreku LOUISA LALLEMENTA da nema ništa u našoj naravi što se ne bi aktivno i zainteresirano opiralo trpljenju. (v. L. LALLEMENT: *Nauka o duhovnom životu*, preveo Petar Živković, Vrelo Života, Sarajevo 1934.) U nama je težnja za nekim neprestanim djelovanjem. Sama činjenica svijesti, u našoj naravi, kao da zahtjeva da se stalno nečim bavi.

Istraživanja – empirijske – psihologije sa svoje strane potvrđuju kako mistični doživljaj za osobu zanči intenzivan psihofizički napor i ima svoje posljedice. usp. M. SZENTMARTONI, *Psihologija religije*, Zagreb 1990, skripta.

¹⁷² I uopće razmatrati stvarnost ukoliko je stvarnost.

¹⁷³ Koliko se čini da su baš na području te *unutaranjosti ona pitanja koja su najvažnija* pokušat ću još nešto reći u zaključnom dijelu.

¹⁷⁴ usp. npr. III,47: "A budući da je on nadnaravni graditelj, gradit će nadnaravnim načinom u svakoj duši zgradu kakvu hoće, ako mu ti, o učitelju, pripraviš dušu trseći se da je poništiš s obzirom na njezino naravno djelovanje i sklonosti, jer uz njih duša nije sposobna i nema snage za nadnaravnu gradnju, te one u ovom razdoblju smetaju, a kamo li da bi pomagale."

¹⁷⁵ III,38

¹⁷⁶ III,38

¹⁷⁷ III,54

¹⁷⁸ III,65

¹⁷⁹ III,67

2. Prema Ivanovoj nauci napušten je osjetni početak spoznavanja i djelovanja. Dosljedno, uopće više nema – naravnog – znanja i nikakva osobnog čina. Osoba se pod vodstvom svog duhovnog učitelja uzdržava od svakog **naravnog djelovanja** i odriče se **svih sklonosti**, a njezin se razum oslobađa od **pojedičasnih spoznaja**, i to **i naravnih i nadnaravnih**.¹⁸⁰ Ne spoznaje ništa određeno, a to bi moglo značiti da je njezino znanje *na nuli*.

Ivanu bi se – čini mi se – mogao prigovoriti i neki spiritualizam. Piše kako je "tijelo duhu na smetnju".¹⁸¹ Govori da je *duši* ovim naravnim životom "ovijena, zarobljena i spriječena njezina sloboda". Kritizira ovaj život govoreći da je "tako nizak i slab".¹⁸²

Općenito naglašava važnost nekog drugog života – o kojem nemamo redovitog naposrednog znanja. Ovaj život i stvari sasvim gube važnost.¹⁸³ Tako može na prvi pogled doista izgledati kako odvrća čovjeka od života i svijeta i potiče na bijeg u onostranost. Kao da potpuno obezvrijeđuje ustrajnost u zalaganju i naporu oko vlastite – naravne – osobne izgradnje.

Ivanov govor o duši može kadšto veoma podsjetiti na klasičnu idealističku ideju o zarobljenosti duše u tijelu. Može se dobiti dojam da je i njegova nauka u skladu s pogrešnim dualističkim mišljenjem o supstancijalnosti materije i forme: da su forma i materija kako ih neposredno dohvaćamo u spoznavanju – odnosno duša i tijelo u osobi – same za se cjelovita i samostalna biće.¹⁸⁴

4. Još me posebno zbunjuje, u toj lijepoj nauci gdje sve odiše božanstvom, govor o skrajnje negativnim manama i požudama protiv kojih se *duša* na svom duhovnom putu mora svakako i to bespoštedno boriti.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Usp. III,47

¹⁸¹ II,13

¹⁸² usp. I,31: "Videći da joj drugo ne preostaje nego da raskine slabi veo naravnog života u koji je ovijena, zarobljena i spriječena njena sloboda, želi da se razveže i da bude s Kristom: odveć joj je teško da joj tako nizak i slab život priječi drugi život, tako uzvišen i jak [...]".

¹⁸³ usp. I,32

¹⁸⁴ Međutim, forma materijom čini jedno biće. Materijom i formom postoji jedan objekt u stvarnosti. Prepoznamo ih i shvaćamo kao *quo ens*, a ne *quod ens* – preciznim školskim riječnikom.

Prema mom shvaćanju, takva je sva stvarnost koju neposrednim izvanjskim iskustvom dohvaćam, kako sve od Aristotela uči sentencija o hilemorfizmu u jednom svom aspektu. Drugi je onaj koji promatra formu kao odrednicu kojom neodređeni individuum dolazi u – određenbo – postojanje (*skok od nešto na to i to biće*).

Osoba započinje svoju egzistenciju tek začecem, duša tek zajedno s tijelom biva, tek tijelom – prije ne – jest. Toliko je – smatram – jasno. Pitanje je, po mom sudu: kako osoba nakon smrti – ne više tijelom: ovim naravnim životom – jest?

¹⁸⁵ usp. npr. posebno III,73-74. – Uopće u vezi s ovim nekako sasvim negativnim stavom prema naravi, a koji je – koliko mi je poznato – u znatnoj mjeri općenito prisutan u govoru raznih škola duhovnosti unutar kršćanske tradicije: ('vlastitu narav treba svladati', 'narav se protivi nadnaravi', 'unutarosobne naravne sile suprotstavljene su blagonaklonom zahvatu Božjeg Apsoluta'), smatram da je još prikladno te postavljam pitanje i htio bih koliko je moguće pojasniti: Kako – u toj inače tako lijepoj nauci u *Živom plamenu* da je sve što postoji Božje djelo: sva stvarnost odiše božanstvom i egzaltiranošću – ima mjesta za neke *mane i požude*, koje *duša* kao 'skrajnje negativne' nalazi u sebi i protiv kojih Ivan zahtijeva beskompromisnu borbu. Pod jednim vidikom sasvim zbunjuju: što su one zapravo, tako suprotne svemu Božjem?

b. Odgovor

Kao odgovor isto ću sasvim kratko pokušati nabrojati nekoliko smjernica:

1. Uz ono što Ivan toliko naglašava neku *povučenost u sebe*, mislim da treba primjetiti kako doista sve osobno – svjesno – poduzimanje za dobro i cjelokupni način života u radu i susretu s drugim osobama ovisi baš ponajviše o tom unutrašnjem stavu, vlastitom pogledu na stvarnost. Tek tu -smatram – može početi nešto što nije egoizam i samo bitka za jedino osobnu korist.

2. Što se tiče tjelesnosti i osjetnoga napominjem kako Ivan u drugoj *strofi* izričito promatra i duhovna i **tjelesna** božanska dobra koje osoba posjeduje. Duša, nakon unutarnjih i vanjskih nevolja, opaža da je i sve tjelesno dar – dobar dar – koji od Boga prima.¹⁸⁶

Zgodno je – smatram – i to dodati da Ivan prikazuje na jednom mjestu kako osoba čitavom svojom tjelesnošću doživljava djelovanje Božje milosti: "Uživaju osjeti u svojoj biti, svi udovi i moždina kostiju." I "tijelo uživa."¹⁸⁷

Glede one neka kao prenaplašene težnje za nekim drugim životom pri čemu se naizgled veoma zanemaruje ovaj redoviti svagdanji *zemaljski*, velim: umrijeti na koncu valja, a kod Ivana je – čini se – do kraja riješen problem smrti.¹⁸⁸

Sam Ivan na to gleda – i to neka bude dosta – ovako: "ne tražiti ulazak u to savršenstvo ljubavi bio bi znak male ljubavi".¹⁸⁹

4. Za **mane i požude** – rekao bih – treba uočiti ovo: Što je ono u stvarnosti što nazivam riječju *naravna požuda*? Čini mi se da je dobro reći da je to neko *očitovanje usmjerenosti na Puninu u događajnoj sferi osobe*.

Smatram da je osoba u svom temelju obilježena i prožeta tom usmjerenošću na *sve u punini: samo biti (ESSE SUBSISTENS)*, na potpuni susret s Bogom. To je u korijenu sveg unutrašnjega dinamizma osobe.¹⁹⁰

Kad velim *događajna sfera* mislim naznačiti sve ono što fizika, medicina i sve prirodne znanosti mogu zamjetiti na čovjeku, a čime on kao osoba stvarno jest,; sve što nije transcendentno a doista čini biće (ljudske) osobe kakvo ga redovito spoznajemo.

¹⁸⁶ usp. II,31

¹⁸⁷ usp. II,22: "[...] koji put se izlijeva i na tijelo izljev Duha Svetoga, pa od toga uživaju osjeti u svojoj biti, svi udovi i moždina kostiju, i to ne na drugotni način, kako se običava redovito događati, nego s tako velikim osjećajem užitka i slave da ono prodire čak do krajnjih zglobova nogu i ruku. Tijelo uživa tako veliku slavu u slavi duše, koja na svoj način veliča Boga, osjećajući Ga u svojim kostima [...] -- Metafizički je – koliko znam – jasno da je sva materija -i u osobitom stupnju (ona koja [kojom se] sačinjava) ljudsko tijelo – od Boga dano. usp. M. BELIĆ: "Biti ili ne-biti – u svijetlu analogije bića" i još više: "Boškovićeva nauka o finalnosti – vrijedan doprinos metafizici".

¹⁸⁸ usp. u poglavlju o spoznaji bilj. 112

¹⁸⁹ I, 28 – Konačno, jedino sama osoba u svom intimnom susretu sa stvarnošću može znati da je pred njom **savršenstvo ljubavi**. Tu dokazivanje sa strane i polemike ništa ne vrijede.

¹⁹⁰ v. razmišljanja u *Filozofiji mistike*: Srce na putu u vječnu ljubav, Potpuni susret s Potpunošću, str. 66, 77.

Utoliko *naravna požuda* jest nešto dobro. Krivo je ako – sama za se neugrađena u skladnu cjelinu – bude primarna ili općenito (1) aktualna motivacijska snaga: da samo zbog te pojedine žudnje radim što radim, i (2) kriterij prosuđivanja: što god me privlači to je za mene dobro i na to se moram odlučiti.¹⁹¹ Zato čovjek jest s obzirom na filozofijski govor, i govor uopće, – prije svega etičko biće.¹⁹²

Što se samog Ivana tiče on jasno veli: kad je *duša* jednom došla u to savršeno stanje *sjedinenja*, u sebi ne nalazi više ni jednog traga nikakve mane i zloće. Nema više ni jedne takve poteškoće, koja je – od naravi – doista na stupnju *agere*, a ne *esse*.

III. Odabranici

a. Slijedeći kratki prigovor mogao bi se povezati – po mom mišljenju – općenito s raspravljanjem o predestinaciji. Mislim da svakom dobronamjernom čitatelju u susretu s Ivanovim spisima – koje ne može čitati a da ih pomalo ne primjeni na se i ne nađe se nekako uključen u taj, ma kako naizgled čudnovat, svijet – dolazi pitanje: A što je sa mnom, gdje sam ja, na kojem sam ja stupnju u tom čudesnom duhovnom hodu koji je opisan? I onda – Ne piše li Ivan samo o nekom privilegiranom krugu? Ne razvija li on svojom naukom nacrt samo o nekom – i time sasvim nesimptaičnom – zatvorenom skupu posebno odabranih koji uživaju protekciju? Mislim da u susretu sa *Živim plamenom* čitaocu sasvim realno može izgledati – i zbuniti ga – kao da Ivan stalno ističe neke *savršene*, one koji zaslužuju, vrlo malo njih. O kome se to radi? Zar je doista sve to samo za njih?

Smatram da je po naravi odbojna nauka koja već u načelu neke ljude uzdiže, a druge na bilo koji način obezvrijeđuje, i ne zna skromno odmjeriti svoja znanstvena nastojanja. Ima li u Ivana takve sjenovite crte?

---

¹⁹¹ usp. emotivizam i naturalizam u etičkim promišljanjima, i metaetičke tendencije. npr. I. KOPREK, *Etika i metaetika, temelji opće i individualne etike*, skripta Zagreb 1990.

¹⁹² Ovdje bi radi preciznosti i potpunosti svakako bilo potrebno uočiti onu čvrstu razliku između osjetne ukoliko je striktno materijalna i umske težnje koja je duhovna, ali ovdje sam uzeo samo naširoko i općenito ukoliko je požuda-žudnja-težnja neka privlačna sila unutar osobe i može imati pokretačku ulogu.

Mislim da – realno – u kršćanskoj predaji općenito, a onda napose u ascetici postoji navika govoriti o manama i zlim požudama ljudske naravi i naglašavati **grijev u čovjeku**. I vlastito iskustvo mi obilato kazuje da nisam vjeran svojim vlastitim *načelima*: onom što znam da jesam i da mi valja u skladu sa stvarnošću činiti. Manje više, nisam što jesam. – Dakle, kršim načelo ne-protuslovlja (v. ARISTOTEL, *Metafizika*, 1011 b 25).

Opća metafizika kao znanost pak izričito zapaža da je biće dobro, a pogotovo osoba koja je na tako visokom stupnju biće pa onda i dobro. (v. npr. M. BELIĆ: *Ontologija* "14. teza" str. 97-101 i "Sholij o osobi" str. 53-59. i *Metafizička antropologija*).

Mislim da treba reći: nema takve sile unutar osobe koja bi u svom korijenu bila negativna. Razmišljam ovako: da se, koliko je do mene, nisam iznevjerio sebi – baš sebi samom, onom što ja jesam, – da nikad nisam učinio što – u skladu s naravi – nije trebalo da činim, onda se doista ne bi u meni nijedna sila razvila u pogrešnom smjeru i smireno bih napredovao prema potpunom ispunjenju svojih mogućnosti tj. ucjelovljenju svih unutrašnjih snaga kojima raspolazem, i prema susretu s onim čemu se nadam.

Pravo je pitanje – po mom shvaćanju – kako shvatiti teološki govor o grijehu kao *prekidu veze se Bogom*, što se redovito u katehezi prikazuje, kad iz te veze čovjek – i svako biće – jest. Bez te veze prestaje biti.

b. Odgovor

1. Osobe o kojima piše su doista – prema Ivanovim riječima – "*dragocjene duše*".¹⁹³

Iz onoga što kaže – obrađujući baš to pitanje – "o uzroku zbog kojega ih malo dopire do tako visokog stupnja savršenog sjedinjenja s Bogom", zaključujem: Bog bi htio da svi budu savršeni (u najvišem stupnju) – tj. mistici – ali ipak ostaje tajna Božje volje.¹⁹⁴ Svi su pozvani. Taj predivni cilj je jednako, koliko je do njega, svima na raspolaganju.¹⁹⁵

2. Drugo, pitam se: što uopće može *duša* – o kojoj Ivan govori – sa svoje strane učiniti da dođe među odabrane, da stigne do tog osobitog stanja? Nije li to u stvarnosti neka protekcija gdje osoba svojim silama i ne može ništa postići?

Općenito je poznato kako baš Ivan naglašava uzdržavanje i potpuno odricanje na duhovnom putu: Otklanjati svaku (duhovnu) utjehu. Ne oslanjati se ni na naravna pomagala, niti na nadnaravna nadahnuća. *Nada. No admitir.* Samo **Bog**, a na putu do njega **ništa**.¹⁹⁶

Ipak, on će – zgodno – izričito napomenuti dva uvjeta: "vremenom i vježbom".¹⁹⁷ Dakle, ono što duša može sa svoje strane učiniti jest da bude vjerna u vježbanju i strpljiva.¹⁹⁸

I još će općenito ustanoviti da je taj divni život s Bogom **razmjernan s pomnjivošću priprave**.¹⁹⁹

3. Konačno, nije li doista sve na *Živom plamenu* da učini?²⁰⁰

IV. Pozdrav Neizmjernome

a. I kao zadnje: Na našim školskim susretima nekoliko puta je naglašena objecka – koja je za moj dojam važna, i vrlo važna – o poništenju osobnosti u mističnom kontaktu s Bogom: Kako se može ostvariti susret osobe s APSOLUTNIM, a da se pri tom ne izgubi njezina ontička i ontologijska samostalnost? Nije li nužno da svjesna individualnost iščezne pred Totalnim Bićem? Neće li **ja** osobe utonuti u – ovakvu ili onakvu – transcendentnu neizmjernost, i utopiti se, razgraditi se u njoj?²⁰¹

¹⁹³ III,64

¹⁹⁴ usp. II,27

¹⁹⁵ I etika i moral i teodiceja uče kako dar savjesti – koji ljudskoj osobi po naravi pripada – vodi svaku *dušu* Bogu u susret.

¹⁹⁶ usp. npr. J.ČURIĆ: "O znanstvenim Istraživanjima u Međugorju", *Obnovljeni život*, br. 3/4 (XXXIX) FTI, Zagreb 1984. str. 329-339.

¹⁹⁷ Uvod, 3

¹⁹⁸ I filozofski je – mislim – jasno da je *čovjek – biće koje uči*. -- A vjernost mu je temeljna krepost, i – rekao bih – jedina, koju može sa svoje strane poduzeti. vidi J. ČURIĆ: "Nema ljubavi bez boli"

¹⁹⁹ usp. npr. IV,12: "[...] *koliko je duša čistija i slobodnija od svega što nije Bog* [...]"

²⁰⁰ Do duše je jedino da *bude na njoj učinjeno*, što Krist Gospodin izričito daje naslutiti u odgovoru učitelju u Izraelu kako to evanđelist Ivan bilježi u trećem poglavlju: *Treba biti rođen od Duha*.

²⁰¹ Kako posebno daju naslutiti – koliko je poznato – mistične duhovnosti Orijenta.

S druge strane kako je moguće da se tolika koncentracija opstojnosti (=postavljena na takvu uzvišenost da može progovoriti samoj sebi i otpočiniti u vlastitoj nazočnosti. Može sjati u svjetlu same sebe kao pobudnik-pokretač i pratilac-procjenjivač svega što progovori sugovorniku riječju ili djelom.

Općenito uzevši, ako dopustimo da "Najviše Biće, Bog, može obdariti svojom božanskom moći neko niže biće," a koja mu "po naravi i ustrojstvu ne pripada," uistinu se postavlja pitanje o samom načinu priopćavanja, kao i o načinu primanja te moći, tj. u kojem smislu ta božanska moć može postati vlastita "biću u kojem se očituje".²⁰²

b. Odgovor

Nešto od toga Ivan sam na svoj način izričito obrađuje.²⁰³ Pokušavajući imati u vidu sve skupa razmišljam ovako: 1. Zanimljivo je uočiti koliko Ivan od Križa duž cijelog djela inzistira da baš *duša* – ona kao subjekt u sjedinjenju s Bogom – postaje božanska: u izvanrednom susretu s Bogom *ona* prima Njegove moći i sudjeluje u njegovu životu. I u najintenzivnijem prodoru u Božju intimu – kako ga Ivan opisuje u sedamdesetosom i sedamdesetdevetom odjeljku Trećeg dijela – mistična osoba ostaje subjekt u dijalogu s Bogom.

2. To bi bilo – po mom shvaćanju – u skladu s promatranjem klasične metafizike: Osoba, kao i individuum sam za se, baš iz odnosa prema Bogu koji je trajni izvor svega njezina bića ima svoju vlastitu (bivstvenu) afirmaciju. Što je taj *dodir* na većem stupnju, afirmacija je veća. Što je više s Bogom – što je *bliže* Njemu – to više *jest*. I stoga – smatram – i prema nauci Ivan od Križa u *Živom plamenu* s pravom treba reći: Mistika je najviša i najdublja afirmacija i ostvarenje vlastitog *ja*, osobnosti osobe, punina – naravnog – čovječstva.

3. S druge strane, općenito dobro je – smatram – primijetiti baš onaj vrh igle koji nam puno otkriva. Naime, ovo znanstveno promatranje bića (*kao takvog*) i razmišljanje o bićima koja su dostupna našem redovitom načinu spoznavanja – ta znanost koja započinje od osjetnog iskustva i u refleksiji polazi od činjenica – pokazuje da samo postojanje tih bića što ih neposredno susrećemo njima "*po naravi i ustrojstvu ne pripada*",²⁰⁴ svoju snagu da budu – onu unutrašnju '*prevagu*' za biti, uzrok da budu – nemaju iz sebe samih nego od drugud.²⁰⁵

Bića koja su dostupna aktualnom iskustvu osobe koliko je do njih samih mogu bilo biti bilo ne biti, a ipak jesu, imaju tu "*božansku moć*"²⁰⁶ da budu. Iz toga dalje mogu poći u zaključivanju da je "*Najviše Biće*" u stvari *samo ono biti* (cjelovito, potpuno, izvorno), uzrok i *analogatum primarium* bića. Samo *biti* – stvorenog – bića jest "*priopćavanje*" od Boga, a

[Tako bih u par ponešto pjesničkih riječi naznačio oanj fenomen što pred očima metafizičke analize prosijeva kao *cognitio exercita*, baš samosvijest kao vrhunac subjektivne umske prozirnosti i samoogledalo duha. -- usp M. BELIĆ *Metafizička antropologija*, "5. teza"], ontička jedinica koja može tolikom snagom zablistati samoj sebi i prodirati u stvarnost, - kako je moguće da se "raspline"?

²⁰² Usp. LASIĆ, Hrvoje: "Filozofijsko-telogijsko poimanje 'svetoga' i 'profanoga' u filozofiji religije", *Život*, XLV, 1-2/1990, FTI, Zagreb 1990, str. 39

²⁰³ usp. npr. II,3: "Bog, naime, želi ovim podavanjima da duša poraste, pa je zato ne potiskuje i ne zamara, nego je širi i veseli; ne potamnjuje je i ne pretvara u pepeo, kako to čini oganj s ugljenom, nego je osvjetljuje i obogaćuje." -- i IV,2: "I zaista, kao što Bog očituje duši onu veličinu slave zato da je nagradi i da je uzvisi, tako je i jača da ne bude na nikakvoj šteti, zaštićujući naravnu slabost tijela i pokazujući duhu svoje veličanstvo na nježan i ljubezan način [...]"

²⁰⁴ usp. gore bilj. 170.

²⁰⁵ usp. *endehetai* u Aristotela, vidi gore bilj. 122

To je činjenica **kontingencije** – kako je shvaćam i kako bih je pokušao izraziti – o kojoj govori klasična metafizika.

²⁰⁶ usp. gore bilj. 170.

"način priopćavanja" u ontologiji lijepo se tumači naukom o participaciji – netom spomenutom – o analogiji. Prema tome je – držim – *izravni susret s Bogom "u prostoru i vremenu"*²⁰⁷ u naravi s Njegove strane već utemeljen.²⁰⁸

Čini mi se da je važnije usredotočiti pozornost na *esse*, nego li na *agere*. Istina "čovjek je svjestan svoje moći djelovanja",²⁰⁹ no kad je već riječ o tome, meni se čini da je puno plodniji onaj smjer koji predlaže ontologija da osoba može zamijetiti – ne djelovanje i moć djelovanja – koliko je doista u stanju zamijetiti ono biti koje je *prije* djelovanja, koje je temelj za neko djelovanje. Smatram da, ako s Parmenidom spoznam da je *bitak činjenica*, a ništavilo nije činjenica, da sam spoznajno dovoljno riješio pitanje Božje opstojnosti i mnogo o odnosu prema Bogu.

Zaključak male rasprave

S četiri objekcije pokušao sam malko pojasniti neke pojedinosti koje bi – po mom dosadašnjem shvaćanju – mogle biti poteškoća i prigovor u filozofskom pristupu mistici općenito i mističnoj nauci svetog Ivana od Križa kako je iznesena u *Živom plamenu ljubavi*. U odgovaranju na pojedine primjedbe: o potpunoj introvertiranosti, sebičnom uživanju i lijenosti, o preziru naravi i preferiranju duha i drugog života, o protekcionizmu i o poništenju osobnosti, nastojao sam pribilježiti odgovarajuće Ivanove citate i svoja tumačenja i razmišljanja.

Filozofija mistike

U ovom zaključnom poglavlju htio bih – barem ukratko – iznijeti još nekoliko refleksija sa stajališta jednog općeg promatranja svijeta i života, koliko mi je sada dostupno, o nauci prikazanoj u *Živom plamenu ljubavi*. Želio bih ovu mističnu nauku povezati što više s redovitim ljudskim iskustvom koje – smatram – uvijek ima svoju religioznu pa i mističnu dimenziju; ali dakako nije nužno u kršćanskoj tradiciji niti uvjetovano vjerskim odgojem.²¹⁰

Jednostavnim riječima: kakve veze ima to što Sv. Ivan od Križa govori s običnim čovjekom (ili još bolje: *sa mnom*, koji pišem ili koji čitam) i s običnim, uvijek svagdanjim životom?

Najprije bih zapisao nekoliko riječi o mom osobnom susretu s Ivanovim djelima. Potom ću pokušati sintetizirati nekoliko razmišljanja na koje – smatram – *Živi plamen* izričito upućuje. Kratko ću nastojati razmotriti što to Ivan opisuje: koje je mjesto njegove nauke u životu. I postaviti ću pitanje: Što je zapravo *sjedinenje*? Za kraj ću natuknuti nekoliko misli o paralelama između Ivanove i duhovne nauke sv. Ignacija Lojolskog.

²⁰⁷ usp. H. LASIĆ, *isto*, str. 40.

²⁰⁸ Za izravan susret vidi vrlo precizno, o *neposrednom zahvatu Božjem* u M. BELIĆ, '*Biti ili ne-biti*' u *svjetlu analogije bića*, usp. bilj.

²⁰⁹ usp. LASIĆ, *isto*, str. 40.

²¹⁰ vidi dolje bilj. 3. -- Koja bi to radost bila kad bi mi pošlo za rukom da ostvarim onu zamisao da se ovim razmišljanjima može pomoći netko koji nije imao prilike upoznati dar vjere i da u njima pronađe mali poticaj Duha.

Čudesna prvih susreta

Pamtim, kad sam prvi put posegnuo za spisima Svetog Ivana od Križa, snažno su djelovali na mene i bio sam silno oduševljen. Dakako, već sama moja želja da pročitam što piše taj veliki *Otac Ivan* kojeg spominje sveta Mala Terezija u svojoj *Povijesti*, igrala je svoju znatnu ulogu. Kao i – moram priznati – posebno naravno buđenje *mističnih želja* u meni u to doba kako to prikazuje zapažanje psihologa religije.²¹¹

To je ono pravo! – rekao samo – *Ivan piše o vjeri*. Bilo mi je vrlo drago susresti i na svoj način proučavati nauku o odnosu prema Bogu, o *duhovnosti*, o služenju najljubeznijem Služitelju, Svetom i Uzvišenom, u koga se mlada duša – rekao bih – sama od sebe zaljubljuje. To je ono glavno, razmišljao sam, odnos prema Bogu, *biti Božji*; to je ono čime svi koji su u duhovnom zvanju na prvom mjestu treba da se bave i uče. Razumljivo da se u kontekstu s ovim mogu prepoznati i poznate – ovakve ili onakve – đачke muke i mladenačka bitka sa školom (kojoj je bio potreban pobožni izgovor, odnosno valjana motivacija).

I sada (još i više) držim da je u intelektualnom radu i obrađivanju pitanja teizma i ateizma – i napose u eventualnom dijalogu – puno plodnije govoriti o (svom) **odnosu prema Bogu**, nego li govoriti **o Bogu**. Religiozna dimenzija osobe je, čini mi se, najvažniji i najvrijedniji predmet za proučavanje, u dijalogu.²¹²

Otkrivena vratašca stvarnosti

Prema mom dojmu Ivan svojom naukom izričito upućuje na neke činjenice unutar osobne stvarnosti (koje su po mom mišljenju i za filozofsku refleksiju vrlo važne.

a. **actus i esse**. Mislim da Ivan uočava i nastoji opisati uopće onu "unutarnju prevagu" koja se nalazi u svemu što jest oko nas i daje da – baš to – bude; iznutra *oblikuje* biće. U predmetu koji je preda mnom nije samo materijal od kojeg je izgrađen; u njemu je kao

²¹¹ usp. npr. M. SZENTAMARTONI: *Psihologija religije*, Zagreb 1990, skripta. "Religioznost adolescenta". -- U tome su psiholozi nemilosrdno realistični: sav onaj pobožni žar i želju za susret s Bogom, subjektivno tako izvanrednu, jedinstvenu, "duboku" i jaku, – izračunavši prosjek, – proglašavaju jednostavno: "sasvim normalnom" i buđenjem emotivnog života.

²¹² Kad kažem 'religiozna dimenzija osobe' htio bih imati na umu i naznačiti ono što filozofija prepoznaje da je osoba tako duboki zahvat bitka, toliko intenzivna i jedna cjelina opstojnosti koja ide u susret Punini, pa je po naravi u našem svijetu najviše na ljestvici vrijednosti=bića; pa onda njezin odnos – onaj iz kojeg svako biće jest -prema Bogu, izvoru postojanja, također je po naravi onaj vrhunac i odsječak, presjek koji predstavlja najvrijedniji (u stvarnosti ovog našeg svijeta), naj-'korisniji' (=najviše se isplati s obzirom na cjelinu čovjeka=ljudske osobe), 'najvažniji' (=za vlastito osobno životno usmjerenje i hod [=ljudska izgrađenost]> od odlučujućeg značenja -- vidi: bilj. 220) objekt za promatranje.

-- (Sama Božja stvarnost – ukoliko je Bog izvor i posljednji razlog te tako unutrašnji nazočnik svake opstojnosti, svakog subjekta i objekta, uvijek 'susubjekt', ne može biti doslovce kontraponiran subjektu postavljen izvan njega, 'predmetnut' kao predmet spoznaje – nije pravi objekt.)

-- Ako je Bog izvor-Tvorac stvarnosti, onda se 'stvarnost za mene' rješava (vidi gore bilj. 121) u tom 'najsubjektivnijem' (=iz njega provire opstojnost i subjektivnost svakom subjektu) odnosu. To zovem 'religiozna dimenzija osobe'. -- Ova će se misao, o važnosti religiozne dimenzije osobe, još dalje nekoliko puta ponavljati i malo više razraditi.

konstitutivni element i snaga koja je upravo to načinila i drži ga "na okupu" u **jedno**, neka poruka koja određuje njegovo biće.²¹³

Ta snaga da jest ne potječe od samog bića. Ivan tu izričito spominje ljubav.

Na posebnom je stupnju – naravno – u stvarnosti osobe.

b. **ens – dynamicum**. Općenito, Ivan promatra kako **svaka stvar** ima svoju **sposobnost** koja se može razvijati. **Vatra** i **kamen** imaju svoju **naravnu silu** i **kretanje** – piše Ivan. U predmetima koji nas okružuju u svijetu prepoznajemo bit svakoga od njih. Ta bit **može doprijeti do svoje krajnje granice**, koju Ivan naziva **najdublje središte** te stvari.²¹⁴

Čini mi se da Ivan zamjećuje nutarnje bogatstvo i dinamiku koja se krije (- samim postojanjem -) u svemu što postoji. Prepoznaje onu neku unutrašnju moć koja je usađena u svako biće da hrli prema cilju svoga postojanja.

Pupoljak u sebi ima svoju želju da postane cvijet. Zrno će niknuti u klas. Gusjenica na svoj način teži da probije opnu svoje čahure s raširenim leptirskim krilima, gruda zemlje da dadne hranu klici novog života u sjemenu. Svako ljudsko srce po naravi žudi da susretne puninu ljubavi... I u onom nekom nepoznatom asteroidu, koji uporno baš svojom putanjom kruži da tako sav svemir ima svoj sklad, jest neka sila. I u mojem tijelu da bude zdravo. Kamen koji leži na zemlji preda mnom ima nešto u sebi što mu daje da baš tu bude "zadovoljan" kako ga ja promatram. Slova na tipkama mog pisaćeg stroja upravo to "jedva čekaju" da prstima udaram u njih. Riječ koju baš čitam "uživa" u tome.

Sve ima neku silu i unutrašnju životnost koja nosi i usmjerava da ostvari i uživa onu puninu koja mu pripada. U svakom zrcu stvarnosti je neka intimna nabijenost i energija koja ga bodri da ispuni sve mogućnosti koje su u nj ucjepljene. Svako biće u korijenu svog postojanja nosi svoj **poziv**. U svemu se, nekom usmjerenošću i živahnom napetošću, pokazuje

---

²¹³ usp. I, 33. "[...> ljubav prodire na isti način kako forma prodire u materiju. Forma se utiskuje u tili čas: prije negoli je forma utisnuta nije bilo čina, nego samo pripravnost na čin. Tako duhovni čini djeluju u duši kao u jednom hipu, jer su uliveni od Boga; dok su drugi čini, što ih duša sama izvodi, mogu radije nazvati raspoloživostima susljednih želja i osjećaja koji nikad ne dolaze do savršenih čina ljubavi i motrenja, osim koji put, kad ih naime sam Bog oblikuje i dovršuje najvećom brzinom u duhu." -- Općenito mislim da se tu može prepoznati kako Ivan nastoji na svoj jednostavni, što bliskiji i pjesnički, način prikazati i primijeniti klasičnu metafizičku nauku o aktu i potenciji, i formi i materiji. (koje obje već u Aristotela imaju svoje značenje za cjelokupni sistem – v. npr. F. ŠANC, *Sententia Aristotelis de compositione corporum e materia et forma in ordine physico et metaphysico in elementis terrestribus considerata*, Zagreb 1928, uvod str. 4: "[...> nauka naime o tvorivu i odrednici zauzima mjesto najvećeg značaja u Aristotelovu sistemu, pogotovo jer je poglavito primjena nauke o aktu i potenciji, koja se provlači kroz čitav sistem Filozofov." Od najnovijih radova kod nas usp. Zvonimir Čuljak, "Dynamis i energiea u Aristotela – počela i načini bitka", *Filozofska istraživanja*, 4/9, Hrvatsko filozofsko društvo i Savez filozofskih društava Jugoslavije, Zagreb 1989, str 1257- 1382)

Akt – "čin"; potencija – "pripravnost na čin", "raspoloživost". "Oblikuje i dovršuje" – daje formu i aktura.

²¹⁴ usp. 1, 11: "[...> najdubljim središtem neke stvari nazivamo krajnju granicu do koje može doprijeti njezina bit, njezina sposobnost, snaga njezinog djelovanja, njezinog pokreta: kao što vatra i kamen imaju naravnu sposobnost, silu i kretanje da stignu do središta svoje sfere [...> i ne mogu ga prekoračiti, ali niti prestaju težiti prema njemu [...>".

neki **cilj**, koji daje simpatičnost i blagostanje. U svemu se doista može prepoznati dragocjeni biser koji je riječ Tajanstvenog tvorca naravi.²¹⁵

Duhovni svijet ljudskog srca

c. **osoba** "A središte duše je Bog." Tako se to (ovaj unutrašnji dinamizam) – Ivanom riječima – očituje u osobi. *Najdublje središte koje je krajnja granica do koje može doprijeti bit duše jest Bog. Sva sposobnost njezina bića i sva snaga njezinog djelovanja i njezine težnje nose je da **stigne k Bogu**. Zadovoljna je tek na dnu **Božjih dubina**.*²¹⁶

Ivan zapaža, čini mi se, da osobu njezina ona intimna snaga što obilježava svako biće vodi k Punini s onu stranu stvarnosti, koja je Izvor svega i u svemu se – na taj način – skriva. *Duša je – želi reći – po naravi usmjerena na **susret s Bogom**. **Poziv i cilj** koji se očituje u **osobi** jest **sam Bog**. Svojim 'duhovnim putem' osoba ostvaruje taj "zadatak", "programski kod", koji je u srži njezina bića. **Ispunjava tu mogućnost, ostvaruje puninu koja joj pripada**.*²¹⁷

Srce na putu u vječnu ljubav

U trećoj strofi Pjesme Ivan spominje kako duša svojim moćima daje toplinu i svjetlo *najdražem dobru*.²¹⁸ Osoba može imati nešto što joj je najdraže dobro i čemu ona daje svoju "toplino i svjetlo". Sjetim li se na primjer muža i žene u braku koji se iskreno i vjerno vole (ili ustrajnih svjedoka koji iz ljubavi prema Bogu polagahu život), mislim da ću osjetiti relno značenje ove misli.

S tim u vezi mislim da treba primijetiti i naglasti tu sposobnost duše-osobe da ima svoje *najdraže dobro*, samu tu mogućnost u stvarnosti osobe da može za nju biti nešto najdraže, najdragocjenije, do postoji nešto što je za nju najveća vrednota. Evo nekoliko sažetih misli:

a. Ljudskoj osobi, mužu, ženi, nešto može biti najvrijednije, može znati za neko biće koje najviše zaslužuje njezinu pažnju i može mu je iskazivati kako god zna. Kratko: osoba može štovati.

b. 'Ja', osoba može izabrati nešto, neku stvarnost, kao vrhovno mjerilo svog prosuđivanja, nešto na što oslanja svoju stvarnost. A to znači da, već unutar samog njezina bića, postoji ta sposobnost da uopće *prosuđuje* i *izabire* i da ima priličan uvid u cjelokupnu *svoju stvarnost*.

²¹⁵ To je ono što nam – po mom mišljenju – kako sam pokušao u par svojih riječi reći, poručuje klasična metafizika svojom tezom o dinamičnosti: naravnoj usmjerenosti bića prema potpunom ostvarenju svog stupnja bivstvovanja. – Usp. M. BELIĆ: *Ontologija*, "17. teza", str. 116-120.

²¹⁶ usp. gore bilj. 5 i I,12

²¹⁷ usp. gore točka b. Mislim da treba reći da je doista metafizička usmjerenost osobe na **ESSE SUBSISTENS**. Osoba – sa svim što to znači – je svojim dinamizmom nošena baš u susret Bogu. Metafizička antropologija sa svoje strane na to izričito upućuje promatrajući čovjekovu moć shvaćanje, slobodnog odlučivanja i prirodnu težnju za puninom dobrote usp. M. BELIĆ, "7., 12. i 17. teza", *Metafizička antropologija*. -- Po njoj je, onda, i sav svijet; slažem se s mišljenjem da baš osoba čini neposrednu svrhu opstojnosti svemira, kao vrhunski subjekt-razlog što ga nalazimo u ovom našem svijetu. usp. D. PEČNJAK, "Bog design, kozmologija", *Filozofska istraživanja*, 28, IX/1 HFD i SFDJ, Zagreb 1989, 255-267.

²¹⁸ v. *Pjesma duše* 5. stih treće strofe:

Muž i žena imaju sposobnost postaviti načela, izgraditi neki čvrsti sistem, za svoj vlastiti susret sa stvarnošću i (za svoj vlastiti) način življenja. I još više mogu izabrati i dovoljno prihvatiti novi, drugi takav sistem, mogu prestrukturirati osnovne životne stavove. Mogu naučiti svoj odnos prema bićima koje susreću. mogu imati vlastitu *filozofiju života*.

Općenito i kratko: Osoba je od naravi u stanju imati **jedan pogled** na **čitavu stvarnost** i zauzeti vlastiti *stav prema* toj stvarnosti.

c. osoba ima u sebi (popriličnu) mogućnost da usmjeri svoju unutrašnju pozornost kamo želi. U stanju je koncentrirati se na jedno, može dovoljno svu svoju stvarnost – koliko god je do nje – usmjeriti na neku svrhu, sve svoje sile upraviti na nešto.

Pri tom 'ja' se može, s druge strane dok usredotočuje cijeloga sebe na **najdraže dobro** koje je izabrao, **dovoljno odreći** od ostaloga, uzdržati se i procijenjivati sve u odnosu na to najdraže dobro.

d. Konačno, ako osoba može prepoznati kao temelj svega (svoga²¹⁹) i poštivati kao vrhovno mjerilo za se nešto što nije ona sama, onda 'ja'doista može 'voljeti': može živjeti tako da u središtu njegova htijenja ne bude on sam, nego 'drugi, drugi 'ja'. Može 'biti zainteresiran' više za drugoga. Može se 'žrtvovati': radi drugog bića činiti ono što ne koristi izravno njegovoj naravi.

'Ja' može biti radostan (duhovnom radošću) – u nutrini potaknut, više biti – jer (pa možda i samo zbog toga?) drugi 'ja' jest.

Osoba može prijeći granice svoga bića, a s obzirom na odnos s drugim bićem može činiti da drugo biće jest.

Kratko može **biti za drugoga**.²²⁰

e. Ako ustvrdim da: biće tim samim što jest, u odnosu je s cijelom stvarnošću i onda Izvorom stvarnosti, s Bogom. I da: Svjesno biće može postati svjesno tog odnosa. I ako: aktuiranja to odnosa od strane bića nazovem *štovanje*, uočit ću da: osoba može štovati Boga.

'Ja'sa svoje strane može štovati, a Bog je jedini kome po naravi pripada štovanje.

---

²¹⁹ *Svoga* – sva stvarnost koju 'ja' doživljava jest 'njegova' pod onim vidikom ukoliko je upravo 'ja' doživljava.

²²⁰ *Može biti uzrok*, rječju klasike.

Ova lapidarna definicija, brzopleti iskaz izriče ono što u prirodi redovito možemo zapaziti da jedna bića (kao plod ili proizvod) potječu od drugih. -- Npr. biološki lanci (*hranidbeni*) povezuju biljke i životinje. Fizikalni svijet oblikovan je svojim azkonima i vezama. A od ljudi oko sebe i navikli smo primati i očekujemo, a ni ne zamjećujemo koliko od njih primamo baš za svoje postojanje. Koliko de facto za svoju svagdanju opstojnost – već u ovoj *horizontali* modusa bivstvovanja – primamo iz dana u dan od drugih! Koliko svoje opstojnosti primamo radom drugih, njihovim darom, njihovim postojanjem!

Može u divnom svjetlu zasjati ako promatram činjenicu da osoba može svojom aktivnošću (radom) činiti ('pomoći') da drugi bude čovjek, i više čovjek, da raste u ljudskosti i ostvaruje svoje mogućnosti (koje ga 'nose' vrlo daleko, v. gore točka c: "DUHOVNI SVIJET LJUDSKOG SRCA"). Poučavati nekoga znači omogućiti mu da ostvaruje svoje mogućnosti spoznavanja. Nahraniti gladnoga znači omogućiti mu da ide naprijed u svojoj egzistenciji, dati mu da bude (jer 'ja' jest tijelom koje na svoj biokemijski način upotrebljava hranu).

A štovati Boga znači voljeti Boga, prema onome što sam gore ustvrdio (usp. točka d.).

Živi plamen: filozofija i mistika

Što Ivan od Križa opisuje? Kako pristupiti *Živom plamenu ljubavi* na čisto racionalan način? I zatim, kamo smjestiti u običnoj ljudskoj životnoj stvarnosti ono što je predmet toga spisa? Što učiniti s naukom koja govori o "podavanju", "dodiru", "susretu", "ljubavnoj rani"?

Pred Ivanom je prebogata stvarnost ljudske osobe. Smatram da tu istinu treba imati neprestno na pameti u filozofskom pristupu spisu.

On opisuje – rekao bih – nutarnji svijet koji svaki muž i žena po naravi u sebi nosi, onaj nepregledni svemir vlasite intime koji svakim novim danom postaje sve veći a ima svoje značenje, kao neko središte i srce, za cjelokupni osobni život. Njegov je predmet *duhovnost*: unutrašnji život osobe koji je jedino njoj neposredno dostupan.

U Ivanovu spisu treba tražiti govor o molitvi. O unutrašnjem promatranju i dijalogu s Onim za koga osoba u nutrini vlastite svijesti na najintimniji i najosobniji način može prepoznati da je (u) svemu što jest Izvor i Cilj.

Mislim da treba definitivno uočiti da je Ivanu predmet ono što se '*u meni*' zbiva, prije nego sa svoje strane poduzmem i počnem djelovati oko sebe i prihvatim se posla, ***ono prije*** prakse i prije susreta s ljudima, s bližnjim, s **drugom osobom**, tom najvećom zbiljom koja je dostupna mom neposrednom iskustvu. Objekt njegova proučavanja je – rekao bih – ***čovjekov pristup zbilji***, najosobniji, naintimniji, sasvim jedinstven, njegov. Još više – upućuje na samu mogućnost kojom je osoba obdarena da odredi svoj pristup stvarnosti, svoj unutrašnji stav: *kako ću shvaćati*.

Ivan otkriva ono što je u spoznajnoj sposobnosti osobe važnije i nekako ispred posjedovanja određenih podataka o zbilji, svijetu i životu. To je, također, prije nego što se dadne na učenje iz knjiga, iz onoga što joj druga osoba govori. U samoj sebi ima moć nekako odlučiti kakav će biti njen unutrašnji stav prema nekoj određenoj pojedinosti ili vidiku u svemu tome, i hoće li se uopće dati na to. U stanju je naučiti svoj odnos prema svemu što na bilo koji način susreće.

Ivanov spis – po mom mišljenju – pokazuje kako osoba svojom sviješću može imati vlastiti prvi temelj na kojem gradi pristup čitavoj zbilji. Temelj svojih *načela*: '*zašto baš tako shvaćam stvari i za se ih postavljam*'. U stanju je izgrađivati osobnu filozofiju života, koja nije nešto statično nego se stalno razvija. I to i *prema naprijed*: skupljanjem i primanjem novih podataka, spoznajom pojedinih činjenica o sveukupnoj stvarnosti, i *prema gore*: sve dubljim shvaćanjem što je stvarnost, intimnim približavanjem Tajni.

Mislim da treba uočiti i istaknuti da je baš to *ono bitno* i u spoznaji, o kojoj sam u skladu sa zadanom temom htio nešto više reći, i uopće u filozofiji kao promatranju i razmišljanju o cjelokupnoj stvarnosti. Osoba prije nego što čini – radi svoj posao, kopa, nosi cigle, piše, čita, razmišlja, govori, filozofira, razgovara – (i dok čini) može prosuđivati, znati, procijenjivati što i kako čini.²²¹

²²¹ Kolika je vrijednost-smisao-utjecaj tomu s obzirom na cjelokupnost (stvarnosti) koliko joj je u tom

I pri tom može biti u sebi sasvim slobodna²²², koliko je do nje same, a dakako da je ovisna o cijeloj situaciji: svemu onom s čime na bilo koji način dolazi u dodir, što je god *uvjetuje*.

Kad spoznajem mogu znati da spoznajem i što spoznajem. Prije nove spoznaje mogu procijeniti i odlučiti hoću li ili ne dovoljno svoje pozornosti usmjeriti na taj neki predloženi objekt. Pa tako mogu i ne prihvatiti, ne spoznati činjenicu, koja mi je inače dostupna i na raspolaganju.²²³ Pri tom sam, dakako, uvjetovan sposobnostima kojima sam obdaren, tj. koje kao takve već nalazim u sebi i nisam im tvorac i izvorni gospodar (koji ih je izabrao, odlučio se za njih i napravio ih) osjećajima i čitavom psihološkom prošlošću, ovisan o tjelesnom zdravlju (i kondiciji) i onom najrealnijem tjesnacu s vremenom. --

I sve to prema svom – izabranom *temelju* i *načelima*.

Baš taj *prvi temelj* i *filozofija života* oslonjena je – smatram – na osobni odnos s Bogom. Iza toga se krije ono što je Bog *za mene*. Iza toga se krije i može se prepoznati, ono što je Bog za tu osobu, (što je njezin bog). I zato je Bog *ono najtajanstvenije* ali *uvijek prisutan*.²²⁴

***

Pošao sam od toga da otkrivam *tajanstveno, sveto, mistično*. Pa što to u stvari mi nazivamo *tajanstveno*?

Kazat ću kratko: Meni se čini da je *tajanstveno* u susretu bića, gdje jedno biće nije potpuno dostupno drugom. Svjesno biće u susretu s drugim po naravi teži da ga umom obuhvati i da do kraja prodre u njega. Međutim, to drugo biće ne može mu biti – u svom aktuelnom određenju – sasvim na raspolaganju i ne dolazi do 'potpunog susreta'. Zato kažemo *tajanstveno*.

Prema tome, za nas je *biće 'tajanstveno'*.²²⁵

A što je *sveto*?

Ja bih rekao da je *sveto* u odnosu prema Bogu, u odnosu između bića, onoga što jest, i onoga što prepoznajemo kao ishodište i oslonac stvarnosti. Iz tog odnosa sva bića imaju svoj *biti* (bitak, postojanje, jesu) i svoj izvorišni razlog i zaključnu svrhu svog postojanja.

Prema tome, meni se čini, što više neko biće jest i ja to uočim, kazujem '*sveto*'.²²⁶ A kod osobe to znači što je u dubljem dijalogu, u bližem susretu s Bogom, na koji je svojom naravi usmjerena.²²⁷

času dostupna?

²²² Nije zarobljena, izgubljena-raspršena u zbivanju vlastitog djelovanja, stegnuta samo na taj događaj.

²²³ Na taj način je moguće biti u zabludi, iako je jedna (ista) istina=stvarnost (za sve); premda JA ima svoje samosvjetlo *cognitionis exercite* ipak je poremećen slijed činjenica-zaključak.

²²⁴ Ove su misli prilično nečitke i naporno nerazumljive, nedotjerane. Htio sam reći nekoliko riječi o onom nečem velikom i lijepom za što sam uvjeren da svatko na svoj način susreće i pozna. Možda je doista puno plodnije jednostavno i kratko reći: u susretu s Bogom treba imati otvoreno srce.

²²⁵ A isto tako nam je i *istinito, i dobro, i jedno i dinamično*.

²²⁶ Dosljedno sve što *jest* jest *sveto* jer je *Božje*, tj. ili sam Bog ili njegova odluka.

²²⁷ Ako bismo za 'sveto' kazivali da je "*transcendentalna kategorija a priori*" (usp. LASIĆ, nav.

U zagrljaju Božjem: *sjedinjenje*

Što je, dakle, mistično sjedinjenje s Bogom o kojem govori Ivan od Križa. Bismo li mogli i kako bih 'sjedinjenje' "preveo" i "pročitao" u našem običnom iskustvu?

Ivan u svojoj mističnoj nauci izričito razlikuje dva stanja na osobnom putu u susret Bogu. Jedno je onaj dugi put priprave "kad se" – veli Ivan "ljubav podavala duši i u se je preobražavala". To je razdoblje koje obuhvaća vrijeme otkako se "duša" dala na svoje duhovno vježbanje, od kad je osoba počela moliti da je Bog uvede u "tamnu noć vjere" kako upućuje Ivan na jednom mjestu. Čitavom tom razdoblju duhovnog uspinjanja posvećen je – kako je već u uvodnom dijelu ove radnje naznačeno – "Uspon na goru Karmel" i "Tamna noć". Tu su sve ona iskustva u vlastitim naporima i borbi s tri slijepca, dok se "duša" mučila sa svojim čežnjama i dok ju je palila beskrajna želja i briga za poduzimanje vlastitim silama, bitka za oslobođenje od samog sebe²²⁸ i potpuni ulazak u misterij.

A drugo razdoblje bih mogao nazvati baš 'sjedinjenost' kad su Bog-ljubav i "duša" samo jedan živi plamen ljubavi. Ako je ono "uspon" i "tamna noć" ovo je dostignut vrhunac duhovne gore Karmela i prodor u nutrinu Božje svjetlosti. Ovo je sada smiraj u kojem su ispunjeni svi uzdasi. To je ono najuzvišenije stanje i najsavršenija ljubav što je Ivan od početka postavlja kao predmet ovog spisa.²²⁹ Sjedinjenje je ona konačnica čitavog procesa, kad je duša zahvaćena-obuzeta-ispunjena-zapaljena živim plamenom o kojem govori čitavo djelo.

Objava Božja

Sjedinjenje je "saopćenje i očitovanje kojim se Bog javlja duši" (III,3), koje prati "visoka ugodnost ljubavnog uživanja" (III,4). Radi se, dakle, o onome što teologijski rječnik i religiozne predaje poznaju i nazivaju Objava; **sjedinjenje** je objava Božja. Ova je izvanredna s posebnim plodovima za cjelokupni osobni život. 'Privatna' je jer je upućena u intimnost pojedine osobe. Ivan baš doslovce veli da je to: "**objava**, koja se utiskuje u bit duše" (IV,10).

Sjedinjenje nastaje kad u čovjeku i njegovu načinu življenja potpuno zavlada "pobožan duh" (III,62). Vlada "pobožan duh" koji je obuzet ne "svijetom" – piše Ivan – nego "osjećajem prema Kristu". I William James u svom proučavanju fenomena svetosti, posebno prema religioznim genijima, na jednom mjestu u knjizi o raznolikostima religioznog iskustva izričito će naglasiti kao jedno od glavnih obilježja ovog fenomena upravo to da je u subjektu "religiozni sentiment u središtu perceptivnog polja", osoba je prožeta tim osjećajem.²³⁰ Sjedinjenje je dakle, neka snažna emocionalna pokrenutost prema (objavljenom) Bogu.

Novo stvaranje

---

dj. str. 42) pa da onda u kantovskom duhu znači da je *sveto* prisutno samo u umu osobe, prije iskustva, i ne u – *ontičkoj* – stvarnosti, mislim da treba reći da nije tako.

²²⁸ Precizno: sputanosti u samom sebi

²²⁹ vidi gore str.8 ovoga rada, bilj 17.

²³⁰ vidi: WILLIAM JAMES: *Raznolikosti religioznog iskustva -- Studija ljudske prirode* (prevela Nada Horvat) Naprijed, Zagreb 1990. "Svetost", str 176 ss "Značajke svetosti".

Aristotel u svom ranijem radu "Protreptikos" u kojem se već nalazi začetak nauke o aktu i potenciji, također promatravši čovjeka-osobu, uočava kako u njemu postoji sposobnost – "sposobnost duše" – napredovati u životnoj mudrosti (*phrónesis*). Životna mudrost u čovjeku dolazi na svijet kao mogućnost. Ostvariti *phrónesis* znači živjeti kao izgrađena osoba, po razumu, i to donosi pravu radost življenja. Tako čovjek postaje **više čovjek**, postaje ono što **može biti, više je biće**. To je ozbiljenje koje predstavlja na svoj način neko stvaranje (- što nije bilo sada jest).

Mislim da bi se mogla povući nekakva prikladana paralela s onim što Ivan opisuje da je u ovom "dragocjenom ujedinjenju" duša, koja je bila u tami, sada osvijetljena božanskom svjetlošću što nadilazi osjete (i one osjete duše) i tako je duša učinjena milom Bogu (usp. III,71). U osobi je ostvaren jedan novi stupanj bivstvovanja. Ivan baš spominje, kao što se na početku svijeta zaorila riječ Stvoriteljeva: "Neka bude svjetlo!", tako se to ponovno događa u ovoj duši zasebice. Bog ponovo izriče svojim stvaralačkim glasom: "Neka bude svjetlo!" (usp. *isto*). Više teološkim riječnikom govoreći, **sjedinenje je**, dakle, **ново stvaranje** unutar osobe.

Radost u dijalogu

Ivan piše u II,36: "U ovimu uvjetima tako savršenog života duša u nutrimi i vanjštini živi blagdanski i vrlo često duhovnim ustima kliče galsom božanskog zanosa nebu uvijek novu pjesmu punu veselja i ljubavi, jer je svjesna svoga sretnog stanja."²³¹

Duša blagdanski **živi** i vrlo **često** kliče svoju pjesmu. **Sjedinjenje** znači (trajnu) unutrašnju radost s (povremenim) obilnim molitvenim iskustvima.

Sjedinjenje je intenzivni dijalog s Bogom.

Ivan opisuje kako se tu radi o prijateljskom saopćavanju Boga duši kao sestri i zaručnici.²³² To je prijateljstvo, dakle, u koje su unišili osoba i Bog, i to je živo prijateljstvo u kojem traje međusobna izmjena. To je "zagrljaj na dnu bitka duše"(IV,14).

Sjedinjenje je potpuna komunikacija, savršeno zajedništvo duše i Boga. Osoba u mističnom sjedinjenju i Bog, kojemu je na raspolaganju sve, sada su savršeni sudionici u međusobnom zajedništvu: duša Bogu daje Boga koji joj se potpuno darovao. Ivan to opisuje u III,78-79.²³³

²³¹ Značajno je kako spominje da je njezin blagdanski način života **i u nutrimi i na vanjštini**, da je tu **zanos** i to **božanski** i da je **svjesna svog stanja**.

²³² "Na isti način, i to sve od početka **saopćivanja**, nebeski se Kralj ponaša s dušom **prijateljski**, kao njezin **zaručnik i brat**, i ona se ne može bojati, jer joj se njezin Dragi pokazuje na blagi način [...>." – IV,13. isticanje moje.

²³³ "[...> Duša, postavši ovdje jedna sama stvar sa svojim Dragim, postaje na naki način Bog **po sudjelovanju**, kao neka sjena Božja, premda ne onako savršeno kao u **drugom životu**. Pa kao Božja sjena, pomoću ovog **bitnog preoblikovanja**, djeluje u Bogu pomoću Božjom ono što On djeluje u njoj po sebi, a djeluje na isti način kako djeluje On, jer su njihove volje postale jedna sama volja: pa je stoga Božje djelovanje i djelovanje duše jedno te isto. [...> Koliko god je istina da duša ne može dati Bogu Njega samoga, budući da je on u sebi jedan te isti; ipak ona od svoje strane na savršen i istinit način podaje Bogu sve ono što joj je On prije dao, da naplati ljubav dajući onoliko koliko je sama obdarena. [...> **Sve moje pripada tebi; sve tvoje pripada meni.**" -- III, 78-79, isticanje moje. 'Po sudjelovanju' i 'sjena' povezao bih s onim što klasična opća metafizika govori o (kontingentnom) biću da je

Cilj života: potpuni susret s Potpunošću

Kao što sam već rekao u uvodnom poglavlju o pregledu iznesene nauke u "Živom plamenu ljubavi",²³⁴ 'sjedinenje' se u Ivanovoj mistici otpočeka odlučno definira kao **cilj ljudskog života**.

To je susret,²³⁵ a u tome je, kako sam već naglasio u poglavlju o mističnoj spoznaji, i što bi se moglo reći da je za filozofsku znanost najvažnije ili najinteresantnije, – punina spoznaje.

To je susret s onom Puninom koja probija granice svakog pojma a kojem osoba samom svojom stvarnošću teži. To je "dodir bitnosti" – veli Ivan (II,21); vrhunski, konačno postignut cilj svih vjero-spoznajno-iskustvenih nastojanja čovjeka umsko-voljne naravi – rekao bih ja – u potrazi za bićem, nastojanja za susret s drugim bićem (i pri tom, uvijek, sa samim sobom). A ovdje je to susret s Bićem-Kraljem 'u kojem' se nalaze želje=odluke kojim opstojе sva (stvorena) bića.²³⁶

Meni se čini da se u ljudskom srcu krije negdje na dnu ona iskonska želja za takvim potpunim susretom: dati se posve i biti posve primljen, izreći se sasvim i primiti na dar; prepoznati sasvim i biti sasvim prepoznat. Ja bih je stavio u temeljna obilježja, jer – držim – presijeca svu stvarnost osobe i skrivena je u korijenu svake privlačnosti. 'Ja' želi puninu susreta: posvemašnje izručenje-prihvatanje.²³⁷ Nosi u sebi žudnju kojoj je cilj potpuno ostvarenje prisutnosti, potpuna međusobna prožetost-dostupnost (ne samo objekta subjektu, nego upravo) subjekata.

Ako takva težnja stvarno postoji i blijeska kao znak završnice-punine ljudskog života, onda mogu reći da je 'sjedinenje' izvršenje te usmjerenosti (determinacije), ispunjenje te želje, ostvarenje-ozbiljenje mogućnosti.

Kako ono pjesnik u starozavjetnoj Pjesmi nad pjesmama kaza opisujući pobjedonosnu ljubav svojih junaka: "Dragi moj pripada meni, a ja njemu" (Pj. 2,16), slično i Ivan stavlja te riječi, kao zaključak drugog dijela, u dijalog duše u 'sjedinenju' i Boga koji jest Ljubav: "Dragi moj pripada meni, a ja njemu" (II,36). To je posvemašnja naizmjenična pripadnost, cjelovito i nepomućeno međusobno raspolaganje, (poćinak u zagrljaju ljubljenoga – svemoćnog Ljubitelja).

participacija i slika-imitacija. Usp. npr. BELIĆ, *Ontologija*. Izraz 'u drugom životu', zapravo znaći cjelinu, cjelovito ispunjenje ćovjekova života. A samo **sjedinenje** ovdje se promatra kao **bitno preoblikovanje**, neka promjena biti, izmjena forme.

²³⁴ vidi *Nauka: misti~ni susret s Bogom* str. 18-27 ovoga rada, posebno *Mistika*, str. 18-19.

²³⁵ A 'susret' znaći susret s [nekom> stvarnošću, nema susreta – kako se meni ćini da ova naša rijeć to oznaćuje – bez onoga tko susreće i nećega/nekoga s kim se susreće, susret je [uvijek> obostran, dvosmjernan, znaći neku suradnju, uklućuje-oznaćava-podrazumijeva dvije stran[k>e

²³⁶ usp. poglavlje o Bogu

²³⁷ A to je u redovitom tijeku našeg sadašnjeg iskustva nemoguće jer je svaki 'ja' uokviren u odrećeni prostor i vrijeme, i uopće u svoj stupanj bivstvovanja.

Iskra kozmosa

Ako filozofija pred sobom ima kao svoj predmet i zadatak svu cjelinu stvarnosti koliko god je dostupna ljudskoj moći razumijevanja, kako bi onda valjalo nazvati, među svim što je neposredno dano našem iskustvu, ovo što Ivan opisuje? Koji je to isječak u toj beskrajnoj mreži i mozaiku shvatljivog i tajanstvenog koji Ivan obrađuje svojom naukom?²³⁸

Ono što Ivan u **Živom plamenu** opisuje da se zbiva, zbiva se u duši, **u nutrini** ljudske osobe, kako sam to već opširno pokušao izložiti u ovim razmišljanjima. To je proces i život koji se odvija u intrapersonalnim sferama, unutarsubjektno događanje. Ivan se, dakle, od sve one *mreže i mozaika što su potencijalni objekt* proučavanja za čovjeka zaustavio i svu pozornost usmjerio na, uvijek nekako tajnovite i zagonetne dubine ljudske osobe; to izabire kao najznačajniji objekt. A osoba je po naravi – kako sam se također trudio barem skicirati na prethodnim stranicama²³⁹ – svojom striktno nadtvarnom, duhovnom umsko-voljnom beskrajnom otvorenosti i, dosljedno, besmrtnosti (= putovanjem u vlastitu vječnost potpunog susreta)²⁴⁰ – ona točka prekretnica po kojoj se ova naša stvarnost uzdiže na jedan novi i drugi stupanj, i koja presijeca kosmos novim dimenzijama; to je os-prijelomnica po kojoj se može ostvariti svijesni naprijed ili ne, pravda ili nepravda itd.

Sjedinjenje nastaje kad je njezin razum "*postao jedno s Božjim razumom*", kad njezina volja "*i Božja volja*" postanu "*jedno te ista volja*", a tako i pamćenje i sve moći.²⁴¹ Kad duša počne živjeti božanski.²⁴² Po **sjedinjenju** u svemu je pokrenuta od Duha Svetoga. **Sjedinjenje** je ostvareno kad osoba pred samom sobom postane posve ono što jest,²⁴³ i u svom shvaćanju i postupanju prema drugima djeluje u potpunom skladu sa (cjelokupnom) stvarnošću, vrijednošću, dostojanstvom.²⁴⁴

²³⁸ Što mu je *materijalni objekt*, pitala bi klasična znanost?

²³⁹ govoreći o sposobnostima molitve, vlastitog pristupa zbilji, sebinazočnosti i proegzistencije, -- vidi gore: *Duhovni svijet ljudskog srca, Srce na putu u vječnu ljubav, Živi plamen ljubavi: filozofija i mistika...*, a to se čini nekako samo po sebi razumljivim kad se razmišlja o cjelini ovog našeg neživo-živog i materijalno-duhovnog svemira, da je ljudska osoba vrhunac-prijelom u novu stvarnost, napose svojom **religioznom dimenzijom**, vidi gore bilj. 180.

²⁴⁰ vidi gore prethodnu točku o **sjedinjenju**, str 73-77. osobito: *Cilj: potpuni susret s Potpunošću*.

²⁴¹ usp. II,34

²⁴² Njezin život je – veli Ivan (II,34) – od '*animale*' uzdignut na '*spirituale*' tj. sav biološki-osjetni život uredno je sreden-ucjelovljen-podređen vodstvu duha i cjelini osobe.

²⁴³ Bez kontradikcija u sebi i krivih zaleta vidi gore bilj. 160.

²⁴⁴ Što je, ako pokušam imati na umu ono što sam iznosio u poglavlju o spoznaji, u naravi osobe načelno moguće. Osoba može spoznati objektivno stanje stvari i ljestvicu vrednota i djelovati u skladu s tim.

Baš tu Ivan nam otkriva kako u stvarnosti osobe već postoji takva mogućnost da 'ja' u svom svjesnom životu može uvijek biti dovoljno kod sebe i iznad izvanjske situacije tako da joj bude – koliko god je do nje – gospodar koji može sa svoje strane poduzeti neko dobro za usavršavanje, s obzirom na cjelokupnost zbilje, za boljitak čitave stvarnosti. Ako se pak sjetim onih nekoliko zgusnutih misli-slutnji-pokušaja iz razglabanja o duši-osobi (vidi gore: DUŠA, str. 10.), onda ću moći prepoznati kako ovo 'biti kod sebe' što više se ostvaruje znači 'biti kod Tebe', a 'iznad situacije – 'dovoljno blizu Tebi/Bogu (U našoj kršćanskoj religioznoj tradiciji postoji ona lijepa formulacija da treba (naučiti) na svijet gledati 'Božjim očima'. Zbivanje oko nas promatrati u Božjem svjetlu. A činjenica je da osoba može po samosvjetlu neposredne svijesti (conscientia directa) u svom svjesnom životu biti neposredni samokontrolor i usmjeravatelj (=donositi determinaciju) za sve što mora sa svoje strane prihvatiti (kao činjenicu) ili poduzeti (kao svoj doprinos zbilji), i to baš s obzirom na cjelinu stvarnosti (vrijednosti, dostojanstva) i Izvor Stvarnosti koliko god su joj dostupni.); a ono '*gospodar*' – u tom istom svjetlu – će

Sjedinjenje je, dakle, (1) stanje (2) osobe. Tako bih ja običnim religijsko-filozofijskim jezikom naznačio tu stvarnost što Ivan opisuje. Tu je fenomen osobe kako ga možemo susresti u redovitom iskustvu i neposredno dostupnoj stvarnosti i zatim fenomen tog specifičnog stanja: potpuno aktiviranje-aktuiranje njezine religiozne mogućnosti.

Klanjanje u duhu i istini

Ako ustanovimo, složimo se i prihvatimo da je ona *sposobnost osobe da štuje* (Boga)²⁴⁵ realna, da je činjenica, stvarna – i time za osobni život najznačajnija – sposobnost, onda bi se, mislim moglo reći da je *mistika* i *sjedinjenje* upravo u tome da ta mogućnost bude na neki način trajno ozbiljena, stalno uključena; da od (*cikličke*) molitvene sposobnosti²⁴⁶ koju povremeno u pojedinim razmacima ili situacijama osoba primjenjuje – postane stalan unutrašnji ugođaj (osobni način mišljenja, filozofija života).

Sjedinjenje je u tome da osobi ljubav prema Bogu, njezin (jedinstveni i najintimniji) odnos prema Isusu Kristu²⁴⁷ bude životni princip: (slobodno izabran i usvojen-prihvaćen-primjenjen) kriterij prosuđivanja i djelovanja, razlog samog življenja i svega što god sa svoje strane poduzima, vrhovna osobna vrednota.

Ivan i Ignacije

Već ranije susrevši malo više Duhovne vježbe Svetog Ignacija Lojolskog i njegova načela duhovnog života, a razmišljajući i o tome kako Ivan želi povesti i usmjeriti duhovnim putem, s odušvljenjem i utjehom sam otkrio jednu ili drugu zajedničku crtu i istu osnovnu misao. Dobio sam dojam da se u svojim duhovnim naukama u biti posvema slažu, pa mi je došla misao da pokušam izraziti bar neke smjernice u čemu je – prema mom gledanju – ta sličnost i povezanost.

1. Sigurno je Ivan, dok je kao đak bio u Družbinu kolegiju prolazio kroz tečajeve ignacijanskih duhovnih vježbi već kako su onda bile u običaju, i tako ih (*relativno*) dobro upoznao. Iz iskustva je poznao općenitu dinamiku ignacijanske duhovnosti.

2. I on za duhovni hod ističe princip: **Slava Božja**, dok je sam Ignacije glasovit po svom geslu Sve na veću slavu Božju koje je pristuno i d'ivo u Društvi Isusovoj. Ivan u *Usponu na goru Karmel* na jednom mjestu izričito traži da *duša* sa svoje strane prihvaća samo ono što je "na slavu i čast Božju".²⁴⁸

---

se više pokazati u svom pravom svjetlu kao sluga, odnosno prinositelj, liturg.

I tako bi zapravo bilo da je upravo ovo što ću ovdje pokušati filozofski nazvati 'metafizički stav' (=pravilno> se postaviti prema stvarnosti i onda tako [=u skladu s istinom> živjeti/djelovati), područje na kojem se nalazi svojim poljem značenja ono što se u tradiciji askeze, odnosno duhovnosti i religioznosti obično zove i označava sa: 'pravi duh'.

²⁴⁵ vidi gore *Srce na putu u vječnu ljubav*, str. 66-69

²⁴⁶ tj. da se 'ja' u određeno vrijeme i na određeni način nastoji sabrati i u molitvi zahvaliti i prikazati Bogu sve svoje

²⁴⁷ – Bogu koji se do kraja približio, u svemu prilagodio njezinu načinu postojanja; odnos prema Kristu Bogočovjeku – potpuno objavljenom Bogu Spasitelju.

²⁴⁸ *Uspon*, XIII,4. usp. Ignacijev glasovito: *Ad maiorem Dei gloriam*.

3. Kad u prvom dijelu *Živog plamena* piše o Duhu Svetom kako ranjava dušu dok je čisti i pripravlja da se s njom, kao isti taj oganj, sjedini, nije li to slično onome što Ignacije uči u *Pravilima za razlikovanje duhova* o **suhoći** koja je od *dobrog duha*, kao signal za uzbunu ili kao znak veće ljubavi i posebnog izabranja Božjeg?²⁴⁹

4. Ono što u sedamdesetom i sedamdesetdevetom broju treće strofe piše o divnom suživotu *duše* s Bogom u *sjedinjenu* podsjetilo me – premda sasvim općenito – na onu Ignacijevu sažetu temeljnu odrednicu što je stavlja kao uvod u krunu svoju *Duhovnih vježbi*, u razmatranje o ljubavi, o tome da se ljubav sastoji u međusobnom darivanju dvaju bića koja se ljube.²⁵⁰

5. Ivanovo promatranje kako Bog prebiva u "svim stvorenjima", "pokreće ih" i "pokazuje što radi" i kako "svako dobro dolazi čovjeku od Boga" upućuje na tri temeljne točke tog ignacijeva razmatranja: (1) kako je Bog u svemu nazočan, (2) kako neprestano radi, (3) i kako sva dobra dolaze odozgora.²⁵¹

6. Ivanovo razmišljanje u IV,8 kako čovjek sudi prema sebi u skladu je, čini mi se, s onom Ignacijevom *iskrom* (koja je objavljena i na ovitku našeg izdanja izbora iz Ignacijevih spisa u *Načelima jezuita*): "Onaj koji trpi od vrtoglavice, misli da se sve okreće."²⁵²

7. I uopće, posebno ovo četvrto poglavlje "Živog plamena ljubavi" u biti je – prema mom dojmu – prožeto istim zanosom i divnom idejom koju izražava poznata Ignacijeva izreka o *traženju Boga u svim stvarima*.

8. Obojicu obilježava posebno promatranje otajstva Trojstva i Kristova čovještva. Prema svjedočanstvu suvremenika Ivan od Križa "najviše ljubavi je imao za otajstvo presvetog Trojstva i Sina Božjeg koji je postao čovjekom."²⁵³ Ignacijeve *Duhovne Vježbe* započinju kontemplacijom o Trojstvu, i počivaju na kristološkim razmatranjima. Sam nam pak u *Autobiografiji* opisuje snažno posvjetljenje o Božjem Trojstvenom životu, kao i što svjedoči o brojnim vizijama Isusa Bogočovjeka.²⁵⁴

Zaključak

Na jednom mjestu u početku spisa Ivan od Križa izričito zamjećuje kako se prihvaća posla koji nadilazi njegove moći.²⁵⁵ Na kraju svega ovoga imam osjećaj da se i meni nešto slično dogodilo. Pokušavao sam obrazlagati i predlagati kako se može spoznajnim-razumjevalačkim-filozofskim putem pristupiti k onome što Ivan prikazuje u svojoj mističnoj

²⁴⁹ usp. *Živi plamen* I,9. i *Duhovne vježbe* 313-336: *pravila za razlikovanje duhova*.

²⁵⁰ usp. III,78-79 i *Duhovne vježbe* 231.

²⁵¹ usp. IV,7; IV,9 (vidi odsječak o Bogu u *Živom plamenu ljubavi* u ovom radu) i *Duhovne vježbe* 235-237.

²⁵² usp. o subjektivnost spoznaje u ovom radu i IGNACIO DE LOYOLA: *Načela jezuita*, Mladost, Beograd 1987.

²⁵³ *Procesos de Beatificacion y canonizacion*. Izjava Marije od Križa u Biblioteca Mistika Carmelitana, XIV, Burgos, 1931, str. 121. -- navedeno prema UV br. 9.(vidi bilj. 1)

²⁵⁴ v. npr. *Autobiografija*, i Pedro Arrupe: *Trojstveno nadahnuće Ignacijanske karizme*, Naš način postupanja, sv. 6. Zagreb 1980.

²⁵⁵ usp. Uvod, 1: "[...> posve sam uvjeren, kad sa svoje strane ne znam ništa dobra reći o bilo kojem predmetu, da ću mnogo manje to znati o tako visokim i važnim stvarima..." – isticanje moje.

nauci. Htio sam iznijeti barem silne slutnje kako bih tu neobičnu nauku učinio pristupačnom ali bojim se da sam slaba uspjeha. Pitam se što bi mi Ivan rekao koji očito nije pisao u svrhu razglabanja riječima i doumljivanja nego da se ta *duhovna nauka iskoristi*, primijeni, provede u (vlastiti) život. Svakako, njegovi spisi su predragocjen, priznat i cijenjen i upotrebljavan voditelj i putokaz za osobni odnos prema Bogu, kako doslovno svjedoče i novija *originalna* izdanja na španjolskom jeziku s *kritički* objavljenim tekstovima i beskrajnim bibliografijama o Ivanovim djelima.²⁵⁶

U ovom radu najprije sam nastojao napraviti jedan općenit uvodni prikaz u kojem je složeno nekoliko misli o biografskim podacima o Svetom Ivanu od Križa i njegovim spisima. Zatim sam se pokušao dati na to da sastavim neki opći pregled nauke iznesene u "*Živom plamenu*". Nastojao sam vidjeti koji je glavni predmet o kojem Ivan govori i zatim što sve iznosi i obuhvaća (posebno karakteristične ideje) u svojim tumačenjima stihova. Nakon uvodnih misli o *sjedinjenju* s Bogom slijede razmišljanja o '*duši*' – osobi i Bogu – začetniku i voditelju sjedinjenja, koji su *glavni junaci* u djelu. Opširno poglavlje obrađuje fenomen mistične spoznaje kako se pokazuje u Ivanovim opisima. Nakon nekoliko rasprava koje su htjele još projasniti neke sržne točke dolazi opširni osvrt kome je glavna nakana dati religijsko-filozofijski pogled na središnju temu spisa – *sjedinjenje*.

Ovom svojom mističnom naukom, čini mi se, Sveti Ivan od Križa prodire sve do onog područja gdje se nalaze – kako meni izgleda – ishodišna pitanja u osobnom životu: (1) Što je za mene čovjek, ljudski život? (2) U kakvom sam odnosu prema Bogu?

Ivan svjedoči da doista postoji "nutrina", dubine unutar vlastite osobne stvarnosti: "neizmjerana praznina pećina" (III,68). Na svoj način opominje i pokazuje kako je važna i vrijedna dovoljna pozornost, dohvaćanje vlastitih dubina.²⁵⁷

Dapače pokazuje kako je potrebno uočiti taj zagonetni svijet vlastite osobnosti, bogati splet unutrašnjeg doživljavanja i pokretačkih sila koji nešto želi poručiti i na nešto upućuje. Valja otvoreno uočiti "metafizički nemir" koji se nakuplja i vrije oko onog središnjeg užarenog polja što ga filozofija i – posebno – etika zovu 'pitanje o smislu života'. Premda je *metafizičko* ono je vrlo *praktično*²⁵⁸. Osoba u sebi donosi poziva, pitanja, unutrašnje sile koji traže da se pogleda što žele, da se poslušaju njihov vapaj. Sve to, doduše, iako "spada u prve čovjekove dužnosti", može prekrivati tjeskobni i neugodni talog bježanja u svijet šarolikih rastresenosti. A baš "od odgovara na ta pitanja uvelike ovisi i osobno ćudoredno ponašanje", dakle osoba u svojoj konkretnosti.²⁵⁹

Zar nije Ivan svojom tako rascvjetalom 'duhovnom psihologijom', prikladna opomena, zov i ohrabrenje da valja odlučno uroniti u zagonetku vlastitog srca i vidjeti što je. Iskreno pogledati u silinu što se obično u prvoj mladosti probudi. Treba uočiti da onaj silni splet u stvari zaključno vodi k Punini. Važno je uočiti 'beskrajnu želju u sebi'.²⁶⁰ I prepoznati vlastitu

²⁵⁶ S. JUAN DE LA CRUZ, *Obras completas*, Editorial de Espiritualidad, Madrid 1988, 3. izd. (J. V. Rodriguez, F. R. Salvador); presentacion, VIII.

²⁵⁷ Sada se u kršćanskim teološkim refleksijama može naći misao, pod utjecajem proučavanja i pogleda dubinske psihologije, kako *spasenje* znači *osvijetliti podsvijest*.

²⁵⁸ *Praktično* je zato jer o njemu može presudno ovisiti zdravstveni, socijalni, znanstveni i moralni rast ili propadanje sa svim svojim **konkretnostima i praksom**, (što se jasno vidi npr. na navedenom slučaju drogiranja).

²⁵⁹ usp. I. KOPREK, *Etika i metaetika, temelji opće i individualne etike*, skripta Zagreb 1990.

²⁶⁰ Kad jednom uočim da je tu – a to je potrebno i dobro (jer je stvarnost) dolazi novo pravo pitanje: *Što*

usmjerenost na potpunu stvarnost. Treba prepoznati da je taj nezaustavni vulkan sila što nosi u susret Bogu.

A na tom putu veliku pomoć može dati i veliku ulogu ima susret s **drugom osobom**, sputnikom na hodočašću u tu *sasvim bogatu* vječnost.²⁶¹ Kako je silna stvar – psihološki, doživljajno i onda (za pojedinu osobu, vrlo) realno – kad 'ja' na vlastitom putu naiđe na još jedan 'ja' i njegovu pozitivnu otvorenost i suradnju.²⁶² Kolika će to sila biti kad se ostvari takav susret s drugim da ('ja') osjeti zainteresiranost baš za 'mene', tj. jednostavno za 'moje' dobro, boljitak; kad osjeti *dodir* do u središte vlastite osobe; kad naiđe na takvu *realnu ljubav*?! Svojim prikazivanjem kojim se intenzitetom Apsolutna ljubav usredotočuje i podaje osobi Ivan sugerira koliko je značajan za osobu upravo taj *doživljaj primljenosti*.

Iz svega što uči mislim da – o čemu ću još štogod spomenuti – treba reći kako se taj doživljaj prihvaćenosti (dovoljno) ostvaruje pred Bogom jedino.

Kad sam prvi put koncipirao ovih nekoliko završnih misli o značenju cjeline Ivanova djela koje može imati i za današnji, moderan život i način poimanja, baš tada imao sam prilike slušati izlaganje časne sestre koja radi s ljudima što su postali ovisnici o drogi. Tada su i nastale neke od ovih misli. I u tom svjedočanstvu se pokazala važnost, s jedne strane te zagonetne siline što je 'ja' u sebi donosi i, s druge strane također važnost i djelotvornost ove otvorene i prodorne ljubavi prema toj pojedinoj (individualnoj) osobi, ljubavi koja je vrlo praktična i naporna. Pedagogija i psihologija i inače sa svojih aspekata uočavaju važnost ovog "doživljaja primljenosti".

Dubinska, nezasitna, nezaustavljiva dinamičnost za traženjem punine što je – moćju volje – u sebi nosimo postat će tjeskobna sila što stalno i nemilosrdno tjera u nove napore bez prave svrhe ako nije dovoljno uočena ("stavljena na prave noge") i ako je zavaravana tempom života i bezbrojnim izmrvljenim ponudama. One zamračuju pogled na onu pravu i konačnu veličinu=vrijednost (Boga) i iscrpšt će snagu za postojan i stupnjevit put ostvarenja ili hod, premda pun zagonetki i teškoća, prema njoj (Njemu), hod kakav našoj naravi dolikuje, tj. odgovara i pripada. Takva je opasnost kod osoba, čini mi se, napose mladih, kad se ne nađe pravi putokaz.²⁶³ Upravo prihvaćenost koju mlada duša može naći u drugoj osobi, mislim da tu može prikladno poslužiti kao unutarnja snaga (barem početnog) usmjerenja (i poticaja za samostalno dalje).

Nametalo mi se pitanje da li je moguće pronaći kakvo zaključno pravo rješenje koje bi se moglo ponuditi i primijeniti na vrijeme (prije nego se ozbiljno počne s bilo kakvom drogom). Kako tim ljudima omogućiti da (sami) uvide što zapravo znači/hoće taj "bezdan" –

sad s njom? Kako izabrati? (Zašto biti dobar kad i onako ne mogu ništa veliko učiniti?) Mislim da se ta aporija zaključno rješava (tek) u (osobnom) odnosu s Bogom (v. pogl. o spoznaji bilj. br. 121).

²⁶¹ Baš u onom zamahu mladosti kako je predragocjeno da se nađe netko tko će moći na prikladan način pokazati što ima značiti ta odlučna navala tajnovitosti prije nego se jednostavno i površno *navikne*, zanemarujući je i puštajući da se slegne pod talogom svakidašnjih užurbanosti.

²⁶² Kako su divni oni – smatram vrlo rijetki, ako ih se uopće nađe u našem iskustvu – trenuci kad se dogodi da se dva čovjeka, dvije osobe, pronađu u stvarnom međusobnom razumijevanju: kad 'ja' dok stoji pred drugim 'ja' i osjeti da je u nečem što je njegovo, baš u tome, shvaćen i prihvaćen, ujedno bude sposoban shvatiti, i prihvatiti (bar nešto) što taj drugi 'ja' jest (poručuje, daje od sebe).

²⁶³ Svatko je – čini se – podjedanko potencijalan da postane nekakav drogeraš, ovisnik koji će svoju beskonačnu žudnju za 'nekim' ispunjenjem "zatrpavati" stvarima/sitnicama na koje ona po naravi ne smjera i koje narušavaju cjelinu čovjekova bića i tako čine prekršaj etičkog reda.

riječima Ivana od Križa (III,75) – "što doziva bezdan", koji svatko u zaleđu vlastite osobnosti, kao pozadinu nutrine nosi i "viši" je od 'praktičnog' jer praktični život na njemu počiva i svojim se hodom razvija (prema gore) ili se – ukoliko nije uopće nikako smješten na to prostrano "ležište" koje mu već unaprijed naznačuje usmjerenje prema konačnoj punini prema kojoj ide pa makar i uz stranputice i padove, – brzopleto strmoglavljuje.

Čini mi se da treba jednostavno prepoznati da je to traganje i trka za doživljajem, ta težnja za neprestanim događanjem, polet za apsolutnom dinamičnošću što u sebi nosimo, doista 'beskrajna želja'. To otvoreno uočiti i priznati i računati s time. I onda pronaći što u objektivni red stvarnosti nudi kao odgovor na to (i kako se može do toga doći). Metafizička antropologija izravno i bez okolišanja pokazuje kako je tom spoznajno voljnom dinamizmu adekvatna tek samostalna punina bitka, a to je Bog.²⁶⁴

Svojim pristupom Ivan upućuje na to kolika je u našoj ljudskoj stvarnosti silna važnost baš onog 'ja' što žari u središtu osobe i okupljajući je u jedno, i blista kao sjajna slika svrhe tog pojedinog konkretnog ljudskog života/bića, na putu u beskraj u susretu s Bogom. **Živi plamen** podsjeća na to vrhunsko dostojanstvo i vrijednost koje (nekako sama narav snažno osjeća/doživljava) premda ga je teško formulirati i riječima obrazlagati/dokazivati.

U takvoj rasvjetljenosti pokazuje se kako je onda – nekako u samom stanju stvari – važnije što i kako čini – baš cjelina 'ja' (kao [subjekt=] nosilac aktivnosti), on (koji je) u odnosu na svaki svoj posao=djelovanje, fenomen 'ja' (taj fenomen koji se otkriva, sam se od sebe pokazuje, tu bitak u kojem logos progovara) koji je (neposredni) pokretač-osmišljavatelj i cilj ljudske djelatnosti... – nego da li poduzima/čini.²⁶⁵

Nije važno toliko da li to ili ono radi nego najprije to da jest takva bujnost mogućnosti. Najprije ona ljudskost i plemenitost srca.²⁶⁶ Čovječnost osoba-'ja' što i jest (neposredni) cilj svakoga (zemaljskog) rada i poduzimanja, ima svoju ulogu u svemiru i pred Bogom. *IN TANTUM AGENS IN QUANTUM HOMO.*

Važno je da baš 'ja' jest/bude²⁶⁷ najveštaj Božje ljubavi, ne samo 'moje' riječi ili silna djela.

Tek tada, nadvivši se i svrativši pogled na (bar obazrijevši se slutnjama) na taj bezdan Božjeg pozivanja 'ja' može pravo pristupiti drugome, drugom 'ja'. (Tek) tako počinje ostvarivanje pravog zajedničkog života.

Ivan nas podsjeća na onu sposobnost našeg unutrašnjeg svijeta da se u miru zaustavimo u činu shvaćanja pojedine istine (i ugodnoj ljepoti duhovnog svjetla misli); istine, što se u punini ostvaruje kao komunikacija, poruka. Možemo stati u činu shvaćanja takve istine, pa onda i u činu poštivanja Onog Najskrivljenijeg koji već time što upisuje, poklanja u nas i oko nas ovu poruku, dar što ga zovemo stvarnost (kako pokazuju ontologija i teodiceja), ulazi u dijalog s nama.

²⁶⁴ usp. M. BELIĆ, *Metafizička antropologija*, posebno br. 206 i 418 s pripadnim.

²⁶⁵ vidi u prethodnom odsjeku da osoba nije (ne smije biti) rob svog djelovanja posla

²⁶⁶ usp. "17. teza", *Treći put*, M. Belić: *Metafizička antropologija*, napose br. 579-580.

²⁶⁷ po naravi već jest i još više bude ozbiljavajući mogućnosti u sebi u tom smjeru.

Tako Ivan podsjeća na to da je za nas moguć onaj redosljed *činjenica-zaključak* što u refleksivnoj znanosti vodi u dubinu dohvaćanja istine. On može biti koristan životni ključ i njime možemo uistinu izgrađivati vlastitu stvarnost (Pa onda u tom i drugome pomoći.)

Samim tim što joj je otvoren pristup do stvarnosti, što dohvaća zbilju (sebe i oko sebe), osoba nije zatvorena u poklonstveno-religiozno robovanje (svom vlastitom) 'superegu', nego joj je dostupan beskrajno obzorje komuniciranja s Najstvarnijim.²⁶⁸

Na svoj – bujan pjesnički i obilan pobožnim zanosom – način Ivan upućuje na to i pokazuje da je stvarnost (taj *omiljeni i jedini* predmet filozofije) – Božja (=pripada Bogu) stvarnost, da je obitelj bića doista obitelj Boga (kako svojim – preciznim-znanstvenim – putem zaključuje klasična nauka o onome što jest)²⁶⁹, da je kosmos i čitava zbilja prožeta tom religioznom-liturgijskom dimenzijom. Biće (a pogotovo osoba) jest hram Božji, u kojemu ga treba štovati.²⁷⁰

Ivan je i ovim svojim spisom svjedok da čovjek i Bog mogu biti prijatelji. Za čovjeka je moguće da bude prijatelj Božji i to je za njega poziv. Ivanova nauka pokazuje kako je ljudska osoba (već) u svojoj naravi tako visoko uzdignuta da može uspostaviti kontakt, može susresti onaj *najdublji, najtopliji, najprivlačniji 'ja', najdobrohotniji, najprisutniji, najbogatiji* (i, svakako, još više od toga 'naj': **sve-ja**) što ga može doseći u svom iskustvu--osjećanju--doživljavanju-vjerovanju. Moguće je da se s tim velikim i dobrim Bogom ostvari ona plodna prijateljska razmjena intimnosti vlastitog srca i da On bude (kao) onaj tako potrebni i predragocjeni (doživljajni-emocionalni) oslonac za unutrašnje pokrete što podržava cjelinu osobe, završno svjetlo za pravi put i široki horizont koji zakriljuje sav spektar želja i na kojem se sigurno prislanjaju i mogu spokojno uroniti (za)ključna nadanja i očekivanja (čovjekova).

Ivanov spis i Ivanov život jest svjedočanstvo da čovjek može biti ustrajan i odan tom Božjem prijateljstvu. *Čovjek može biti vjeran.*

Ivanov *Živi plamen* je još jedno svjedočanstvo da je osoba biće koje **može slaviti Boga i cjelokupni ljudski život** može biti služba Bogu, uzvišeno i sveto **bogoslužje**. Otkriva nam ogromni liturgijski i molitveni potencijal što se krije u duhovnim dubinama muževa i ženâ. Čovjek se može klanjati Bogu, može biti **religiozan**.

Skreće pozornost na taj odnos s Bogom koji je – ontički: u samom stanju stvari, objektivnoj stvarnosti kolikogod je ljudskoj spoznati dostupna – (prvotni i najvažniji jer je) izvor postojanja čitavog bića osobe. Kao što je – u tom objektivnom poretku (redu stvarnost, ontički) – glavni (najvažniji, temeljni i ishodišni) odnos jer iz njega izvire postojanje, tako postaje i logički i psihološki najvažniji. – Ivan pokazuje da je to moguće i kako su silni plodovi takvog zahvata. Pokazuje da je moguće i kako je vrijedno često uroniti u promatranje tog

---

²⁶⁸ Obzorje te komunikacije stvarno obuhvaća bezbroj oblika. To mogu biti: prošnje za svjetlo i snagu, molbe za oprostjenje i unuarnje oslobođenje, iskazivanja časti i hvale, prinošenje za vrijednu žrtvu vlastitog trpljenja, ili jednostavno *počivanje u vjeri* – kako će jednom svjetovati Ivan...

²⁶⁹ vidi: napose 2. dio poglavlja o spoznaji, Za 'obitelj bića – obitelj Boga' v. M. BELIĆ: "Biti i ne-bitu u svjetlu analogije bića", nav dj.

²⁷⁰ Ivan otkriva da se ona najfilozofskija znanost – metafizika – može promatrati baš kao temelj (duhovnosti i) mistike. I daje putokaz kako se to može učiniti, jedan prijedlog kako to ona može biti u osobnom (i praktičnom) životu.

odnosa, uvijek mu posvećivati dovoljnu pozornost u svakom susretu i računati s njim u svakom odlučivanju i poslu.

Svojim spisom ponovno upućuje na to, s jedne strane, kako je zapravo *stvarnost* – za nas – *misterij*. Sve što jest, jest tajanstveno. Sve oko mene i ja samom sebi, to je misterij.

Odnosno, s druge strane, upravo ukoliko je Bog toliko nazočan u tome, *stvarnost* je prisutnost i susret. Ivanov spis je još jedno svjedočanstvo (koje poručuje): *Bog jest tu. 'Ja' treba da nekako dođe(m) do toga da to spozna(m) i onda životno prihvati(m).*

Ako je mistika totalna aktualizacija osobnog odnosa s Bogom (kako sam obilno nastojao pokazati, iz Ivanove nauke slijedi lijepa antropološka definicija): Čovjek, to je biće koje može postati mistik.

* * * *

Sveti Ivan od Križa je ovim svojim *Živim plamenom ljubavi* zapravo poduzeo neizvediv posao. Ta nastojao je prikazati i opisati, *izreći* ono što je – kako sam ne jednom izričito kaže – "**neizrecivo**".²⁷¹ Jednako tako ova problematika koju sam pokušao (makar nespretno i premalo jasno) skicirati u ovom zaključku ne svršava se uopće, i na može se završiti ovdje u teoriji jer ona se dovršava odnosno nastavlja, u misteriju osobnog – *mojeg, tvog, njegovog...* (= svakog pojedinog, koji svaki 'ja' ima, živi) i Njegovog (= Božjeg) – života.

---

²⁷¹ npr. "**Posve je neizrecivo** ono što u ovom buđenju duša spoznaje i osjeća od Božjeg veličanstva" (IV,10 – isticanje moje). Dakle čitav taj susret s Bogom, i sjedinjenje i mistika kao i spoznaja jest misterij; misterij koji se i skriva i pojavljuje *unutar* najtajanstvenijeg i najopsežnijeg fenomena što progovara u ovom *netranscendentnom svijetu našem iskustvu (barem jednom) dostupne stvarnosti i nezaustavljivog pozemljarskog tražitelja-nalazitelja* – unutar čovjeka, ljudske osobe. Time Ivan ujedno dopire u samu srž teme o *misteriju* koju smo na našim školskim sastancima o filozofskim-fenomenološkim promišljanjima o religiji postavili.

Literatura

a)

SVETI IVAN OD KRIŽA, NAUČITELJ CRKVE: *Živi plamen ljubavi*, Symposion, Split 1977. preveo prof. o. fra Andrija Bonifačić

b)

ARISTOTEL: *O duši* (preveo Milivoj Sironić), *Nagovor na filozofiju* (preveo Darko Novaković), Naprijed, Zagreb 1985.

ARRUPE, Pedro SJ: Trojstveno nadahnuće Ignacijanske karizme, *Naš način postupanja*, sv. 6. Zagreb 1980.

BELIĆ, Miljenko: "Biti stvoren – što to znači", *Islamska misao*, XIV, 1-2, Zagreb 1983.

BELIĆ, Miljenko: "Boškovićeve nauka o finalnosti – vrijedan doprinos metafizici" *Filozofija znanosti Ruđera Boškovića*, Radovi simpozija FTI, Zagreb, 1987. str. 193-226.

BELIĆ, Miljenko: "Čovjek beskrajno nadilazi čovjeka", *Pred licem smrti*, (priredio V. POZAIĆ), FTI, Zagreb 1989, str. 91-121.

BELIĆ, Miljenko: *Metafizička antropologija*, FTI, Zagreb 1983, 4. izdanje, skripta

BELIĆ, Miljenko: *Ontologija*, FTI, Zagreb 1987, 5. izdanje, skripta

COPLESTON, *Frederick: A History of Philosophy*, vol. I. Greece and Rome Burns Oates & Washbourne LTD, London 1956.

CRISOLOGO DE JESUS SACRAMENTADO: *Životopis Svetog Ivana od Križa crkvenog naučitelja i učitelja mistike*, (prevele: sestre Karmela u Brezovici), Radosna vijest, Sarajevo 1974.

ČULJAK, Zvonimir: "Dynamis i energieia u Aristotela – počela i načini bitka", *Filozofska istraživanja*, 4/9, Hrvatsko filozofsko društvo i Savez filozofskih društava Jugoslavije, Zagreb 1989, str. 1257-1382

ĆURIĆ, Josip, "Nema ljubavi bez boli", *Obnovljeni život*, 1989, str 526-539.

ĆURIĆ, Josip, "O znanstvenim Istraživanjima u Međugorju", *Obnovljeni život* br. 3/4 (XXXIX) FTI, Zagreb 1984. str. 329-339.

ĆURIĆ, Josip, "Rast u dobi, mudrosti i milosti", *Obnovljeni život*, FTI Zagreb 1988, 479-495.

Dekreti 32. Generalne Kongregacije Družbe Isusove, Provin cijalat HPDI, Zagreb 1976

The Encyclopedia of Religion, M. ELIADE (gl. ur.) Mac Millan Publishing Company, New York 1987.

Filozofija u susret teologiji, Radovi simpozija Filozofsko-teološkog instituta D.I. prigodom 50. obljetnice Filozofskog studija, FTI, Zagreb 1989.

JAMES, William: *Raznolikosti religioznog iskustva -- Studija ljudske prirode* (prevela Nada Horvat) Naprijed, Zagreb 1990.

KOPREK, Ivan, *Etika i metaetika, temelji opće i individualne etike*, skripta Zagreb 1990.

LALLEMENT, Louis, *Nauka o duhovnom životu*, preveo Petar Živković, Vrelo Života, Sarajevo 1934

LASIĆ, Hrvoje: "Filozofijsko-teološko poimanje 'svetoga' i 'profanoga' u filozofiji religije", *Život*, XLV, 1-2/1990, FTI, Zagreb 1990, str.29-43

LOYOLA, Ignacio de: *Načela Jezuita*, Mladost Beograd 1987.

MACAN, Ivan: *Nauka o spoznaji*, FTI, Zagreb 1982, skripta

MACAN, Ivan: *Osnovi nauke o spoznaji*, FTI, Zagreb 1988, skripta

PEĆNJAK, Davor: "Bog design, kozmologija", *Filozofska istraživanja*, 28, IX/1 HFD i SFDJ, Zagreb 1989, 255-267.

POZAIĆ, Valentin (priredio): *Pred licem smrti*, FTI, Zagreb 1989.

SZENTMARTONI, Mihaly, *Psihologija religije*, Zagreb 1990, skripta.

ŠANC, Franjo: *Sententia Aristotelis de compositione corporum e materia et forma in ordine physico et metaphysico in elementis terrestribus considerata*, Zagreb 1928.
VEREŠ, Tomo OP: *Uvod u filozofiju*, FTI, 1979, skripta.